magazin istoric

ANUL XXI NR. 7 (244) IULIE 1987

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XXI
Nr. 7 (244)
iulie 1987

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Glorios început de epocă: Congresul IX al Partidului Comunist Român 2

Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz, în conştiinţa istorică a poporului român:
Ion Coman 4

1916. Jurnal de campanie:
Nicolae Costăchescu 6

În slujba ţelului suprem — lichidarea fascismului:
Eugen Preda 12

Radu Greceanu — cronicar al lui Vodă Brîncoveanu:
I.C. Chiţimia 16

1940-1944. Răspunderea horthyştilor pentru sălbatica teroare din nord-vestul României:
Ion Ardeleanu, Oliver Lustig, Mihai Fătu 24

Fotografii document:
Emanuel Bădescu 31

Pe urmele strămoşilor (XX):
Ion Popescu-Puţuri 33

În Bucureşti, acum 50 ani 48

Borşa — incursiune istorică:
Vasile Smărăndescu 56

• Viena 1914-1916. Agonia unui imperiu (II): *Irina Mavrocordat* **...19 • Monumentele rupestre din Yungang:** *Ana Budura* **...36 • 1774-1789. Monarhia franceză încearcă să se salveze:** *Gheorghe Eminescu* **...39 • 1939-1945. Corespondenţă secretă Casa Albă — Downing Street 10:** *Corneliu Bogdan* **...52 • În Egiptul lui Ramses II:** *Claire Lalouette* **...58**

• Un nou concurs Magazin istoric, ediţie specială pentru tineri...45 • Cărţi sosite la redacţie...55 • Poşta Magazin istoric...63

COPERTELE NOASTRE

① „Măria-ta eşti cu daruri vrednice împodobit şi ai îngrijit de această ţară cu o aşa adîncă pricepere şi înaltă privighere, cu atîta blîndeţe şi răbdare, pornită din sufleteasca dragoste ce ţi porţi...". Cu aceste cuvinte, cărturarul logofăt Radu Greceanu îşi mărturisea admiraţia faţă de Constantin Brîncoveanu (1688-1714). În imagine: mărturii ale artei brîncoveneşti: broderie lucrată din catifea vişinie, cu fir de aur şi argint, păstrată la Muzeul de Artă al R.S.R.; în centru, stema Cantacuzinilor (vultur bicefal), executată din pietre preţioase, detaliu dintr-un obiect de podoabă, aflat în Tezaurul Muzeului de istorie al R.S. România (**Radu Greceanu — cronicar al lui Vodă Brîncoveanu**, p. 16)

② O statuie a lui Budha, înaltă de aproape 14 metri, descoperită între monumentele rupestre din Yungang, datînd din sec. V, mărturie, ajunsă pînă în vremurile noastre, a bogatei şi complexei civilizaţii chineze (**Monumentele rupestre din Yungang**, p. 36)

③ Reprezentativ for de cultură din patria noastră, Biblioteca Academiei R.S. România — înfiinţată în 1867 şi al cărei actual edificiu a fost inaugurat în urmă cu cinci decenii — păstrează în fondurile sale un bogat fond de manuscrise şi tipărituri rare, de stampe şi fotografii, de hărţi şi periodice, de alte valori artistice, ştiinţifice, istorice etc., făurite de-a lungul secolelor pe pămîntul românesc sau în alte ţări ale lumii. Imagini din tezaurul Bibliotecii Academiei R.S.R.: a) Miniatură dintr-un manuscris (sec. XIX) al epopeei Şah-Name de Firdousi; b) Gravură din incunabulul tipărit la Nürnberg în 1493; c) Miniatură dintr-un manuscris bizantin din sec. XI (**În Bucureşti, acum 50 ani**, p. 48)

④ Arta Egiptului antic, expresie a unei civilizaţii avansate, a durat peste milenii şi prin monumentele arhitecturale, sculpturile şi picturile sale. În imagine, regina Nefertari, soţia faraonului Ramses II, jucînd şah. Pictură din Valea regilor (**În Egiptul lui Ramses II**, p. 58)

GLORIOS ÎNCEPUT DE EPOCĂ

În viaţa fiecărui popor există evenimente majore, care, prin încărcătura lor de sensuri şi semnificaţii, prin perspectivele pe care le deschid, capătă dimensiuni simbolice, de momente de răscruce. Istoria noastră multimilenară cunoaşte numeroase asemenea acte ce au încununat dîrze lupte şi ardente aspiraţii şi care, totodată, au deschis noi orizonturi devenirii istorice a patriei. Aşa au fost, peste vremuri, unirea ţărilor române în hotarele vechii Dacii, sub sceptrul marelui Mihai, la anul 1600, Unirea de la 24 ianuarie 1859, proclamarea independenţei depline de stat, la 9 mai 1877, făurirea statului naţional-unitar la 1 decembrie 1918, victoria revoluţiei de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă din august 1944, proclamarea Republicii, la 30 decembrie 1947.

În această succesiune din care am amintit doar cîteva mari evenimente ce ilustrează sensul evoluţiei noastre istorice, la loc de frunte se înscrie Congresul IX al Partidului Comunist Român, ale cărui lucrări s-au desfăşurat între 18 şi 22 iulie 1965 — eveniment de crucială însemnătate, care a marcat începutul de epocă nouă, legică, n dezvoltarea generală a patriei noastre pe trepte tot mai înalte, calitativ superioare, ale progresului şi civilizaţiei, ale construcţiei socialiste.

În perspectiva celor 22 ani care au trecut de atunci, Congresul IX se înfăţişează ca un moment hotărîtor, care a dat aripi largi, a imprimat un suflu proaspăt şi dinamic întregii noastre vieţi sociale, economice, politice şi spirituale. Prin analizele lucide asupra stadiului social-economic şi cultural al ţării, prin obiectivele anunţate cu îndrăzneaţă viziune ştiinţifică, Congresul IX a declanşat un amplu proces de revitalizare şi potenţare a gîndirii teoretice şi a practicii revoluţionare, a determinat trecerea la abordarea frontală, ndrăzneaţă, constructivă a tuturor problemelor şi sferelor vieţii social-politice şi spirituale, constituind o autentică pledoarie pentru a restitui materialismului dialectic şi istoric funcţiile şi virtuţile sale creatoare, ca teorie activă, permanent deschisă vieţii, noului, pentru lărgirea orizontului cunoaşterii ştiinţifice, pentru un climat de rigoare şi vigoare ştiinţifică. Prin larga deschidere spre nnoiri şi perfecţionări în toate domeniile de activitate, prin impulsul fără precedent dat dezvoltării întregii vieţi social-economice a patriei, Congresul IX a generat un nou şi eficient stil de muncă, cu efecte benefice asupra întregii opere de edificare socialistă a ţării, descătuşînd, la o scară nemaiîntîlnită, toate energiile naţiunii, punînd puternic în valoare capacitatea de creaţie a comuniştilor, a maselor largi de oameni ai muncii, care a dat dimensiuni istorice operei de construire a noii societăţi româneşti.

Perioada inaugurată de Congresul IX s-a înscris în marea carte de istorie a României drept etapa cea mai înfloritoare şi bogată în realizări în multimilenara vîrstă a patriei. În anii care au trecut de la acest eveniment crucial, România şi-a schimbat faţa, noi centre industriale au apărut pe harta ţării, s-a dezvoltat agricultura, s-au înnoit oraşele şi satele noastre, au cunoscut o puternică înflorire ştiinţa, învăţămîntul şi cultura. România este astăzi o ţară puternică şi liberă, care se afirmă cu demnitate în constelaţia ţărilor libere şi independente, bucurîndu-se de un prestigiu internaţional niciodată egalat în trecut.

Cu îndreptăţită mîndrie, poporul nostru numeşte această perioadă drept „Epoca Nicolae Ceauşescu". O asociere ce-şi are temeiul în faptul că toate marile împliniri obţinute în aceşti ani care au trecut de la Congresul IX al partidului sînt legate indestructibil de activitatea prodigioasă desfăşurată cu clarviziune şi fierbinte patriotism de tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretarul general al partidului, ales de istoricul congres să conducă destinele partidului şi ale poporului, eroul naţional care slujeşte cu nepărmurit devotament interesele supreme ale întregului popor, genial gînditor şi om politic, personalitate proeminentă a lumii contemporane.

„De-a lungul vremurilor, în decursul multimilenarei sale existenţe — se arăta în Omagiul adus tovarăşului Nicolae Ceauşescu de către Comitetul Central al Partidului Comunist Român, Consiliul Naţional al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste, Consiliul de Stat şi Guvernul Republicii Socialiste România, cu prilejul aniversării a două decenii de la Congresul IX — *harnicul şi înţeleptul nostru popor a ştiut întotdeauna să-şi aleagă marii conducători de ţară dintre cei mai vrednici fii ai săi, care au apărat cu preţul vieţii vatra străbună, libertatea şi neatîrnarea naţiunii*". Alegerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu în înalta funcţie de secretar general al partidului, reînvestirea în această supremă demnitate de către Congresele X, XI, XII şi XIII, alegerea şi realegerea sa ca preşedinte al Republicii au dat expresie în cel mai înalt grad dragostei şi încrederii nemărginite a tuturor fiilor patriei faţă de partid şi conducătorul său. Prin activitatea sa revoluţionară de excepţională importanţă de peste cinci decenii, în care s-a identificat, într-un devotament nepărmurit cu idealurile partidului, cu cele mai nobile aspiraţii de independenţă şi suveranitate ale poporului, prin modul exemplar în care îşi exercită mandatul de covîrşitoare răspundere încredinţat de partid şi popor, tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi-a cîştigat profunda dragoste şi recunoştinţă a poporului nostru, izvorîte din acele nobile şi trainice sentimente ce

au generat înalta prețuire cu care oamenii acestui pămînt își înconjură conducătorii, ctitorii de țară. Promotor curajos al noului, adversar neîmpăcat al oricăror dogme, aplicînd creator adevărurile generale ale materialismului dialectic și istoric la realitățile concrete ale țării noastre, secretarul general al partidului a adus o viziune științifică, un puternic suflu înnoitor în înțelegerea și desfășurarea întregului proces de transformare revoluționară a societății și a oamenilor, din care a făcut participanți entuziaști și conștienți la cea mai grandioasă operă pe care a înfăptuit-o poporul nostru în îndelungata sa istorie.

Deschizător al unei etape noi în dezvoltarea României socialiste, Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu Congresului IX a întruchipat cu strălucire virtuțile unei gîndiri dialectice, riguros științifice, capabilă să se dezvolte și să se îmbogățească necontenit prin generalizarea experienței istorice proprii, a mersului revoluției socialiste în condițiile concret-istorice ale țării noastre. „*Avem* — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, de la înalta tribună a istoricului forum comunist de acum 22 ani — *o țară frumoasă și bogată, un popor harnic și cutezător, care timp de peste două milenii, în anii grei de restriște, înfrățit cu codrii, rîurile și văile și-a apărat glia, iar acum, sub conducerea partidului, își zidește o viață nouă*", relieînd astfel adevărul că întreaga evoluție de azi a patriei își are rădăcinile puternic împlîntate în istorie, partidul fiind în viziunea secretarului său general „*moștenitorul și continuatorul celor mai înalte tradiții de luptă ale maselor populare pentru formarea poporului român, pentru dezvoltarea limbii și culturii proprii, pentru afirmarea națiunii române și a statului național unitar — România*". Din această perspectivă de analiză unitară a istoriei patriei s-au decantat adevărurile esențiale ale experienței istorice a poporului român, coordonatele fundamentale ale existenței sale: *vechimea, continuitatea și unitatea* — esența glorioaselor pagini de muncă și luptă necurmate ale înaintașilor noștri. Pătrunzînd în reala lor lumină aceste adevăruri, etapa inaugurată de Congresul IX a restituit conștiinței naționale întreaga ei aură de demnitate, a redat poporului istoria sa reală.

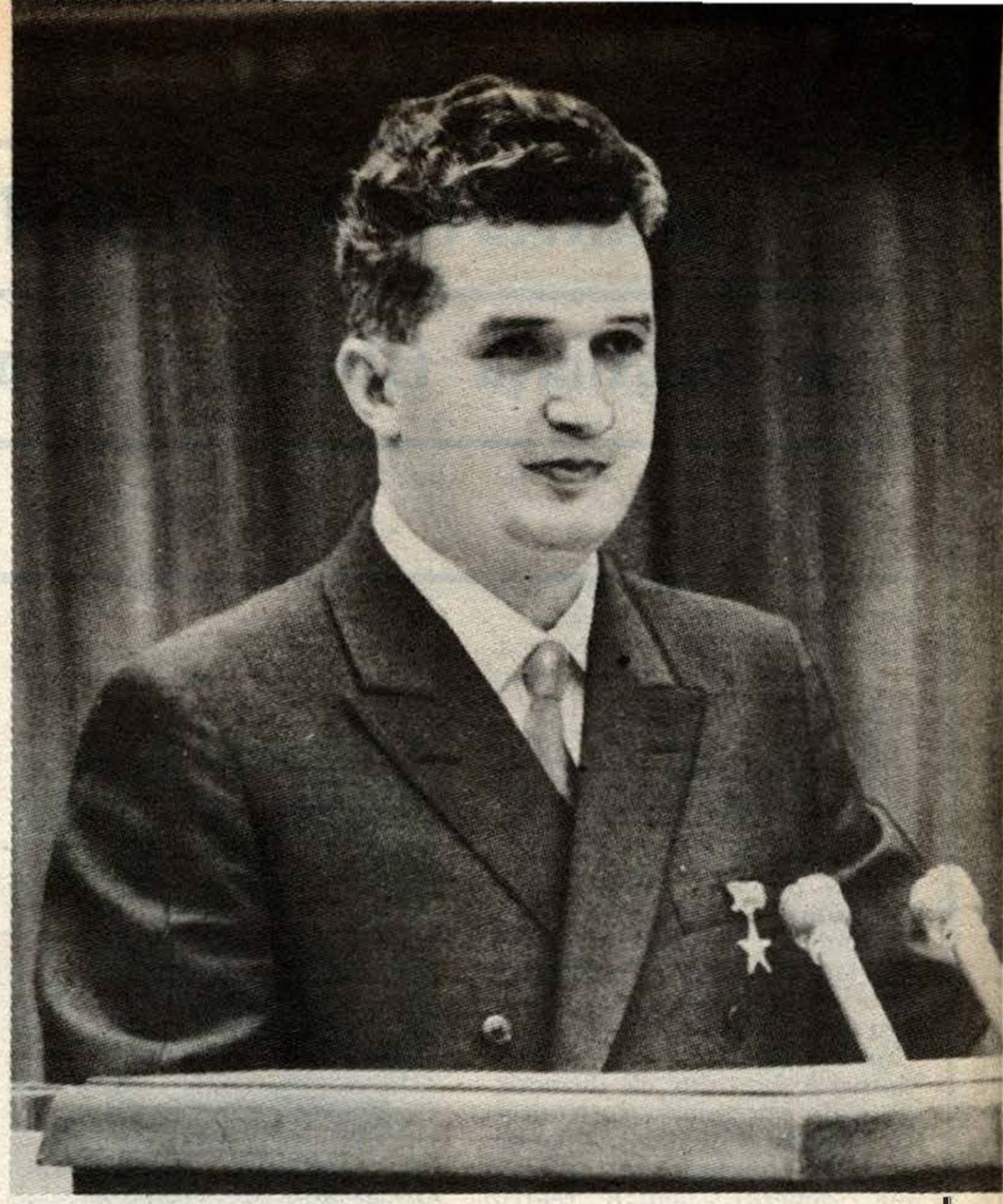

Congresul IX a ales în fruntea partidului pe cel mai iubit fiu al națiunii române, tovarășul Nicolae Ceaușescu

Azi istoria își poate valorifica imensul ei potențial formativ-educativ, constituind „*fundamentul oricărei activități ideologice, teoretice și politico-educative*", cum a definit-o secretarul general al partidului în cuvîntarea rostită la Plenara din 1-2 iunie 1982, document de excepțională valoare ideologică, integrat organic Programului Partidului Comunist Român.

În relația trecut-prezent-viitor, definitorie pentru înțelegerea epocii inaugurate de Congresul IX, istoria — sintetizînd experiența trecutului — este, pentru prezent, lecția de patriotism și umanism pe care ne-au lăsat-o strămoșii ca o neprețuită moștenire, iar prezentul socialist devine argumentul suprem al viitorului patriei, temelia și garanția că pe aceste meleaguri de străveche istorie și dăinuire românească se vor adăuga statornic noi împliniri, noi valențe de progres și prosperitate pe drumul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și al înaintării spre comunism. ■

MAGAZIN ISTORIC

MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI, OITUZ

în conștiința istorică a poporului român

ION COMAN

În vara anului 1917, după o prelungită perioadă de acalmie, „frontul românesc" reintra brusc în centrul atenției taberelor beligerante și a opiniei publice internaționale. Nu numai pentru că în poarta Focșanilor se declanșaseră și se succedau cu repeziciune bătălii uimitoare prin încrîncenarea forțelor și schimbările rapide de situație, ci, mai ales, datorită faptului că deznodămîntul aprigelor confruntări se contura a fi decisiv pentru viitorul României și, pe plan mai general, pentru teatrul de război răsăritean.

Dîrza rezistență românească a trezit pretutindeni sentimente de stimă și respect, fiind o substanțială ajutorare a statelor aliate și provocînd o puternică lovitură și o vie îngrijorare Puterilor Centrale, care scontaseră să obțină o victorie ușoară, rapidă și definitivă. La începutul acțiunilor s-au făcut auzite și unele opinii sceptice în rîndul comentatorilor străini: cum să învingă românii experimentatele trupe ale Puterilor Centrale, superior înzestrate cu armament modern și conduse de un corp de comandă reputat, în frunte cu feldmareșalul Mackensen, invincibil pînă atunci, supranumit și „spărgătorul de fronturi"?

Cei care, din prima pînă în ultima clipă, împotriva calculelor savante și a prejudecăților de tot felul, au crezut neabătut în victorie au fost românii — popor și oștire, într-o deplină unitate de voință, conștiință și simțăminte patriotice. Fie-

care fiu al gliei străbune a reprezentat un luptător gata să apere, cu prețul oricăror sacrificii, drepturile imprescriptibile la libertate, unitate și independență în vatra unde s-a născut și a trăit dintotdeauna neamul românesc.

Rezultatele memorabilelor confruntări de acum șapte decenii se cunosc: 11-19 iulie, bătălia de la Mărăști — strălucită victorie românească; 24 iulie-21 august, bătălia de la Mărășești — strălucită victorie românească; 26 iulie-10 august, bătălia de la Oituz — strălucită victorie românească. În iulie, cînd plecase din București spre Moldova pentru a comanda personal puternica concentrare de forțe de pe frontul românesc, Mackensen își luase rămas bun de la cei ce-l conduseseră la gară cu cuvintele: „La revedere, peste două săptămîni, la Iași!". O lună mai tîrziu, după ce i se năruiseră planurile și asistase neputincios la măcinarea și fugărirea vestitelor divizii bavareze, feldmareșalul dădea cu inimă grea ordinul de renunțare la ofensivă și se întorcea, fără glorie și fără speranțe, în capitala României vremelnic ocupată de trupele Puterilor Centrale.

Așa cum au remarcat, la timpul lor, cu obiectivitate, specialiști militari din ambele tabere, în cursul marilor bă-

Printre monumentele care evocă eroismul ostașilor ce s-au jertfit pentru patrie, se află și Victoria de la Mărășești, *simbolica statuie inaugurată la Tișița (jud. Vrancea), la 21 septembrie 1934*

tăln de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz trupele române şi-au depăşit redutabilii adversari in toate compartimentelc — de la planurile de operaţii, definite prin măiestrie şi realism, pînă la calităţile morale, de voinţă şi combativitate ale maselor de soldaţi. „*Românii* — scria în acele zile ziarul britanic *Times* — *s-au bătut cu un eroism care-i mai presus de orice laudă. Soldaţii germani au fost aşa de violent atacaţi, încît aruncau armele pentru a fugi mai iute sau pentru a fi făcuţi prizonieri. Această înfrîngere este lovitura cea mai importantă pe care au primit-o germanii în Orientul european. Românii au luptat cu o tenacitate extraordinară*". Aprecieri elogioase sînt consemnate şi într-o telegramă a mareşalului italian Cadorna: „*Vă rog să exprimaţi via mea admiraţie comandamentului suprem român, pentru proba măreaţă dată de către trupele române în luptele din regiunea Mărăşti, Oituz şi Mărăşeşti*".

Realităţile au confirmat unul din adevărurile fundamentale ale istoriei româneşti: poporul nostru nu şi-a plecat niciodată capul în faţa invadatorilor străini, oricît de puternici vor fi fost aceştia. Dragostea nestinsă de ţară, setea neostoită de libertate, dorinţa fierbinte de a trăi unit în hotarele aceluiaşi stat, conştiinţa că nici un sacrificiu nu este prea mare în lupta pentru apărarea pămîntului străbun au constituit izvorul nesecat al bărbăţiei, demnităţii şi eroismului cu care poporul nostru a înfruntat vitregiile vremurilor, s-a regăsit după înfrîngerile trecătoare, şi-a urmat neabătut drumul spre împlinirea zbuciumatului şi măreţului său destin istoric.

La Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, ca în toate bătăliile susţinute în decursul războiului, idealul făuririi statului naţional unitar a generat hotărîrea neclintită a ostaşilor noştri de a repurta victoria finală, stimulînd puternic eroismul individual şi colectiv. Soldatul Nicolae Cristea, deşi îşi pierduse braţul stîng pe cîmpul de bătălie, a cerut insistent şi a obţinut aprobarea să fie repartizat „din nou în serviciul frontului pentru ca, în calitate de grenadier, să poată, cu braţul drept ce i-a mai rămas, să arate duşmanului voinicia românească". Mitraliorii din compania comandată de căpitanul Grigore Ignat, deşi copleşiţi de inamic, nu şi-au părăsit poziţia, făcînd pînă la unul suprema jertfă. Atacurile şi contraatacurile la baionetă date de ostaşii noştri au devenit coşmarul trupelor Puterilor Centrale, de care acestea aveau să-şi amintească cu groază peste ani, aşa cum, cu secole în urmă, unităţile romane păstraseră mereu vii în memorie cumplitele „secerişuri" făcute în rîndurile lor de daci... Întreaga populaţie a susţinut moral şi a încurajat lupta dîrză, eroică a ostaşilor români. În acele zile de epopee, o mamă, Neli Cornea, ai cărei fii plecaseră pe front din primele ore ale războiului, animaţi de idealul întregirii neamului, mai găsea resurse sufleteşti pentru a scrie: „Este cea mai frumoasă, cea mai glorioasă epocă din istoria noastră de două mii de ani încoace. Ni se împlineşte visul ce însufleţea generaţiile din veac în veac, îndemnîndu-le să sufere cu răbdare schingiuirile ce ne înfigeau stăpînirile străine. Dacă numai prin război se poate izbuti idealul întregirii tulpinii dezmembrate, am primit şi eu ideea războiului, deşi cu inima însîngerată, căci îmi plecaseră trei fii, trei stejari, la lupte crunte... Să mă las copleşită de mîhnire? O, nu! Copacul cu rădăcini adînci nu se teme de furtună!"[1].

Victoriile răsunătoare de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz au determinat intensificarea eforturilor întregului nostru popor în vederea împlinirii marelui vis al unităţii statale, redîndu-i încrederea că ceasul cînd barierele artificiale dintre fraţi aveau să dispară nu putea fi departe. La scurt timp după aceste memorabile evenimente, era difuzată o proclamaţie către ţară ce exprima fidel sentimentul naţional: „*Vom învinge, oricare ar fi întîmplările nestatornice şi trecătoare ale acestui război uriaş... În locul României de ieri vom dobîndi România de mîine, aşa cum au mîngîiat-o în visurile lor părinţii noştri, aşa cum o vom lăsa moştenire urmaşilor noştri*".

Viaţa a confirmat pe deplin această încredere: în anul următor, prin acte energice, de voinţă şi autodeterminare naţională, au fost eliberate ultimele ţinuturi istorice româneşti care se mai aflau sub opresiune străină şi s-a înfăptuit statul naţional unitar român în hotarele consacrate de drept şi istorie, pe vatra Daciei străbune. „*Desfăşurarea evenimentelor istorice* — arată secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, — *demonstrează în modul cel mai categoric faptul că Unirea nu a fost efectul unei întîmplări, rodul unei simple conjuncturi favorabile sau al înţelegerilor intervenite la masa tratativelor, ci rezultatul luptei hotărîtoare a celor mai largi mase ale poporului, un act de profundă dreptate naţională, realizarea unei concordanţe legice între realitatea obiectivă şi drepturile inalienabile ale poporului, pe de o parte, şi cadrul naţional cerut cu stringenţă de aceste realităţi*".

Marile biruinţe de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz au rămas adînc şi pentru totdeauna incrustate în conştiinţa naţională, alături de glorioasele fapte de arme ale trecutului, aşa cum au fost cele de la Tapae şi Posada, Rovine şi Târgovişte, Vaslui şi Călugăreni, Dealu Spirii şi Plevna. Ele se constituie, peste timp, în nepieritor simbol al hotărîrii poporului român de a apăra, în orice condiţii şi împotriva oricărui cotropitor, bunurile sale cele mai de preţ: vatra străbună, libertatea, unitatea

[1] A sosit timpul, credem, ca paginile nepieritoare de eroism ce alcătuiesc epopeea întregirii neamului şi pămîntului românesc să fie adunate într-un volum, ca o vibrantă expresie a cinstirii şi recunoştinţei pe care le datorăm înaintaşilor noştri.

(Continuare în p. 35)

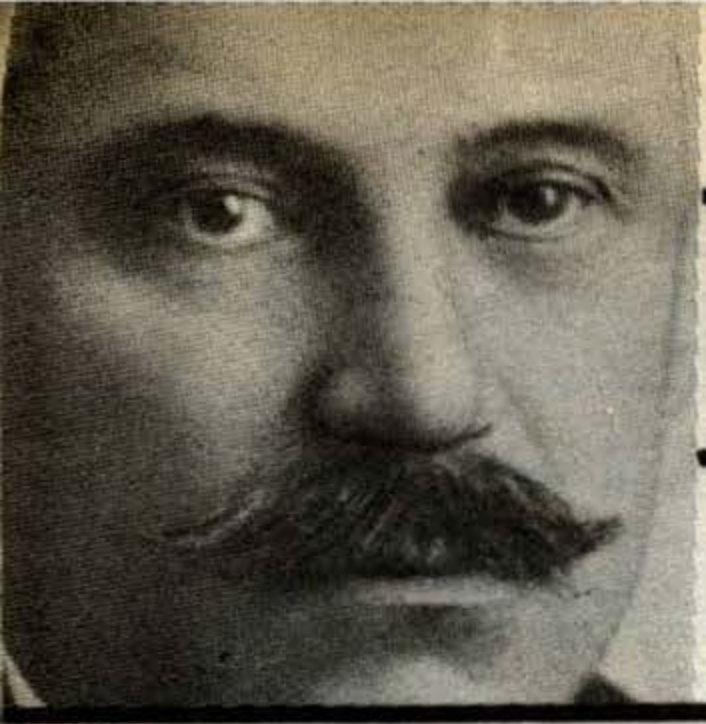

1916: JURNAL DE CAMPANIE

NICOLAE COSTĂCHESCU

La puţine zile după intrarea României în Marele război, cum a fost adesea caracterizată prima conflagraţie mondială, unul dintre cei mulţi aflaţi pe front nota în jurnalul său: „Nu plecasem în război mînat de vînt: pornisem cu convingerea adîncă şi fermă care nu se poate zdruncina cu una cu două". **Convingerea sa, ca de altfel a tuturor românilor, era aceea că prin implicarea ţării în război şi deci prin acceptarea unor mari sacrificii, care nu vor fi niciodată îndeajuns relevate, idealul unităţii naţionale urma a fi convertit, în sfîrşit, în realitate.**

Cel care — alături de sute de mii de fii ai ţării — plecase în război cu gînduri atît de înalte era profesorul universitar Nicolae Costăchescu. S-a născut la Huşi, în 18 februarie 1876; a absolvit cursurile Liceului Naţional din Iaşi (1894), iar în 1901, după ce şi-a încheiat studiile universitare, şi-a început cariera didactică ca şef de lucrări în laboratorul de chimie minerală din cadrul Facultăţii de ştiinţe a Universităţii ieşene. Patru ani mai tîrziu, supleant al titularului catedrei de chimie minerală, a devenit şi primul care a obţinut titlul de doctor al sus-numitei facultăţi. Obţinînd o bursă de studii, şi-a desăvîrşit pregătirea ştiinţifică la Universitatea din Zürich, la întoarcerea în ţară (1912), fiind numit profesor, succedîndu-i la catedră fostului său profesor Petru Poni[1].

Afirmîndu-se ca un profesor de autentică vocaţie, care a slujit catedra mai mult de un sfert de veac, N. Costăchescu a fost totodată preocupat de cercetarea ştiinţifică, contribuind la explorarea şi valorificarea bogăţiilor naturale ale României. A încetat din viaţă la Iaşi, la 14 iulie 1939.

Văzînd în unire „expansiunea voinţei naţionale, în baza dreptului de liberă determinare" şi subliniind faptul că „noi nu trebuie să uităm acel act de la 1 Decembrie 1918, de la Alba Iulia", N. Costăchescu s-a aflat printre cei angajaţi în efortul de refacere şi consolidare a statului naţional unitar. Aşa se explică faptul că în noiembrie 1918, împreună cu Paul Bujor, Ion Borcea, C.I. Parhon, Octav Băncilă ş.a., a fondat la Iaşi Partidul Muncitor. În februarie 1919, în biroul lui Vasile Pârvan de la Universitatea bucureşteană, s-a produs fuziunea Partidului Muncitor cu Partidul Ţărănesc, adoptîndu-se programul acestuia din urmă. În cadrul mişcării ţărăniste, N. Costăchescu, I. Mihalache, V. Madgearu, Gr. Iunian, I. Borcea, I. Răducanu ş.a. reprezentau curentul de centru. În urma fuziunii Partidului Ţărănesc cu Partidul Naţional şi organizarea, în octombrie 1926, a Partidului Naţional-Ţărănesc, profesorul ieşean a rămas fidel convingerilor sale, după care adevărata propăşire a României nu era posibilă fără ridicarea economică, socială şi politică a ţărănimii.

În intervalul noiembrie 1928–aprilie 1931, N. Costăchescu a făcut parte din trei formaţiuni guvernamentale naţional-ţărăniste, încredinţîndu-i-se Ministerul cultelor şi instrucţiunii publice. Cunoscător al şcolii româneşti şi al generaţiilor ce reprezentau viitorul neamului, noul ministru a încercat să definească rostul şcolii în funcţie de realităţile caracteristice poporului, care, declara el, „trebuie să-şi pună temelia solidă în rădăcinile adînci de acolo de la ţară", întrucît progresul va deveni posibil numai atunci „cînd temelia acestei ţări nu va mai fi în întuneric". În acelaşi timp, şcoala trebuie să activizeze contribuţia românilor la dezvoltarea culturii generale a umanităţii.

Odată cu trecerea anilor, cînd fascismul a devenit un pericol pentru independenţa şi integritatea statului român, el s-a pronunţat pentru dizolvarea Gărzii de fier. În noiembrie 1937, cînd Iuliu Maniu a încheiat nefastul pact electoral cu Codreanu[2], împreună cu Armand Călinescu, M. Ralea ş.a., N. Costăchescu s-a îndepărtat de formaţiunea politică ce renunţase la programul său iniţial.

Participînd la operaţiile militare care s-au desfăşurat între 15 august 1916 şi 18 ianuarie 1917[3], N. Costăchescu a trăit, alături de soldaţii pe care-i comanda, atît bucuria victoriei, cît şi tristeţea unor înfrîngeri inevitabile în confruntările de amploarea celor survenite în primul război mondial. Hotărît să-şi facă datoria pînă la capăt, el nu s-a lăsat niciodată copleşit de corteglul unor dificultăţi ce păreau la un moment dat insurmontabile, considerînd

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 8-10/1981; 4/1974.

[3] Datele sînt pe stil vechi, ca şi acelea menţionate în cronologia şi în fragmentele de jurnal.

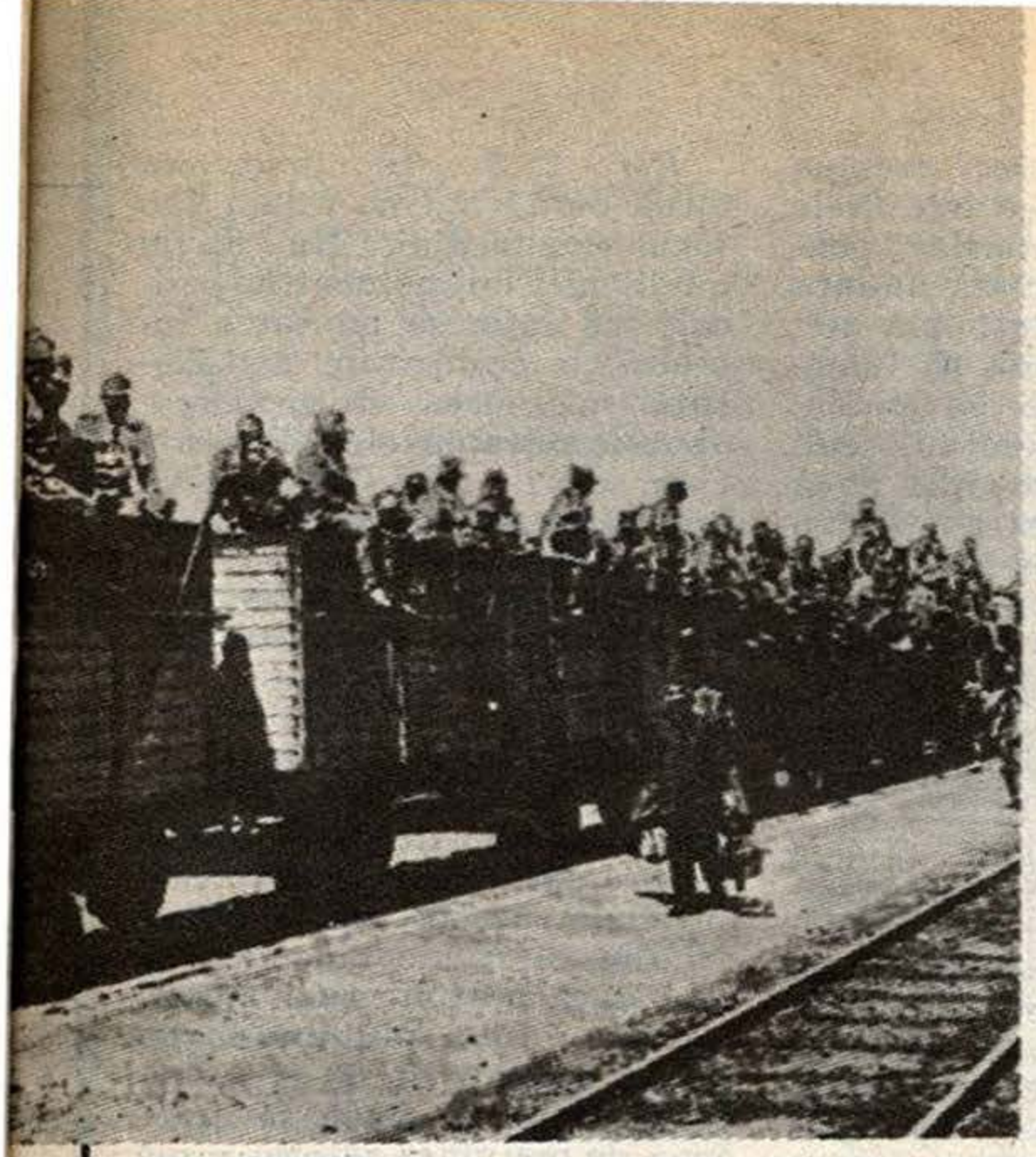

Însufleţiţi de idealul unităţii naţionale, ostaşii români au răspuns chemării patriei

că fiecare sacrificiu „va fi grăuntele de nisip în cumpăna dreptăţii neamului". Nici chiar atunci cînd în urma cotropirii de către inamic a celei mai mari părţi a ţării totul părea pierdut, el nu s-a descurajat, convins fiind, aşa cum nota de altfel la 22 decembrie 1916, că dincolo de „toate lipsurile şi inferioritatea înzestrării noastre, noi trebuie să rezistăm".

Ipostaza de ostaş i-a întărit convingerea că nici un sacrificiu nu era prea mare pentru împlinirea idealului naţional. În zilele retragerii în faţa armatelor invadatoare, după ce se întreba „ce ne-a mai rămas de apărat?", îşi răspundea ca un adevărat patriot: „Vom apăra cu toate puterile noastre ultimul petic de ţară în care să mai avem loc de ţinut steagul, care mai vorbeşte de existenţa noastră [subl. ns.]".

Paginile pe care le publicăm reprezintă o selecţie din Jurnalul de campanie al lui N. Costăchescu — impresionantă mărturie inedită despre patriotismul şi vitejia ostaşilor români în războiul pentru desăvîrşirea unităţii naţionale. Autorul relatează evenimente desfăşurate pe frontul Carpaţilor Orientali, acolo unde a acţionat Armata de Nord. Cum se ştie, în noaptea de 14 spre 15 august 1916, trupele de acoperire au forţat frontiera de atunci cu Austro-Ungaria, deschizînd drum grosului de forţe care aveau misiunea să împingă inamicul spre vest. În cadrul Grupului Oituz al Armatei de Nord intra şi Regimentul 13 infanterie „Ştefan cel Mare", o companie a acestuia fiind comandată de locotenentul N. Costăchescu.

Fragmentele publicate în acest număr se referă la ofensiva trupelor române în Transilvania (acţiune care a durat pînă spre mijlocul lunii septembrie) şi apoi retragerea lor, prin luptă, şi trecerea în apărare pe crestele Carpaţilor. Curmarea ofensivei române a fost determinată de un complex întreg de factori, între care cel mai important a fost acela al lipsei de coordonare a acţiunilor Antantei pe diferitele teatre de operaţii. Profitînd de acalmia intervenită pe fronturile din Franţa şi Galiţia, Puterile Centrale au concentrat importante efective pe frontul românesc şi, în condiţii de evidentă superioritate, au supus România unei puternice presiuni pe două fronturi. La sfîrşitul lunii septembrie, armata română se apăra cu înverşunare de-a lungul lanţului carpatic şi graniţei de sud a ţării, ceea ce, atunci, însemna cel mai lung front al războiului. Deşi în inferioritate numerică şi tehnică, forţele române au luptat eroic cu trupele invadatoare, stăvilind ofensiva inamică, iar în vara anului 1917, în cursul marilor bătălii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz vor provoca grele înfrîngeri armatelor Puterilor Centrale.

Facem ioc fragmentelor din amintitul jurnal, precizînd că în preluarea textului, în afara intervenţiilor impuse de normele ortografice în vigoare, s-a respectat originalul; întreruperile sînt marcate prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze drepte. Notele de subsol ne aparţin; cele ale autorului sînt marcate prin sigla n.a.

Gh. I. FLORESCU,
Constantin CLOŞCĂ

Infanteriști români în trecătoarea Predeal, la începutul eliberării Transilvaniei

1916

M[iercuri], 17.8. Poiana Sărată. Mă scol cu dispoziție bună și odihnit. O minunată dimineață de toamnă. Aflu că noi formăm trupele de acoperire ale Armatei de Nord, de sub comanda generalului Prezan. Liniile de invazie sînt: Oituz, Palanca, Tulg[h]eș etc. în sus și ne legăm aripa dreaptă cu rușii.

Ca să-mi încerc calul, încalec și plec în defileu să văd cum se execută reparația podurilor, unde lucra o companie din R[egimentul] 25, a 10-a de la noi [din Regimentul 13 infanterie], precum și subl[ocotenentul] Teodorescu cu al treilea pluton din compania mea. Pînă la reparare, căruțele treceau prin apă, pe drumuri săpate pe lături în grabă. Era un chin și pentru cai și pentru oameni. Fac o vizită Companiei a 10-a, care-și instalase bivuacul între podul al doilea și al treilea pe latura șoselei, pe o așezătură, în marginele căreia se vedeau măști [gropi] săpate de austrieci pentru a nc opune rezistență la înaintarea în defileu...

Azi prînzim în liniște; fiecare aleargă la treabă, preocupat de gîndul momentelor ce ne-a fost dat să trăim. La ora 4, compania, înșirată pe două rînduri în curtea bisericii, de la poartă pînă la ușă. Corpul locotenentului Macarie stă în raclă în mijlocul bisericii[1]... Un modest funcționar în poliție, locotenent de rezervă..., comandant al unei companii în Bat[alionul] 4, cade ca cea dintîi jertfă în acest război... Ceea ce mă impresionează e plînsul în care izbucnesc umilii săteni ardeleni...

S[îmbătă], 20.8. Poiana Sărată... Devale, în fața picheturlui de grăniceri, cîțiva ofițeri stau în picioare, în grup, într-o mică grădiniță, călcată și distrusă; în mijlocul lor un caporal de grăniceri istorisește cum s-a făcut trecerea prin punctul Oituz, în seara mobilizării: „Un grup, cu foarfeci, trebuia să alerge imediat să taie firele telefonice ale posturilor, pentru ca să nu se poată anunța în interior ce se întîmplă aci; un alt grup trebuia să luăm, fără focuri de se va putea, postul de la trecere; dl. col. Piparescu ne-a dat ordin nouă să executăm acestea, pentru că cunoaștem bine oamenii și locul... Și, în sat, nimeni nu știa absolut nimic, era liniște completă".

Priveam înfățișarea acelui caporal cînd istorisea cele de mai sus. Scund, blond, cu o mustață abia mijindă, plin la față, expresia lui trăda bunătate și liniște. Povestea simplu, fără gesturi sau accente patetice, fără cea mai mică urmă de lăudăroșenie sau pretenție de curaj. Vorbea liniștit, învîrtind între degete codița unei frunze... Am înainte, ca o viziune, chipul acelui caporal. El face parte din mulțimea eroilor anonimi, de care a avut mulți armata noastră, dar care în majoritatea lor azi dorm în pămîntul scump inimei lor. Asemenea eroi, simpli, modești, necunoscuți, am mai văzut în decursul campaniei; ei mi-au încălzit sufletul și mi-au alinat durerea ceasurilor amare ce am avut în urmă de trăit... La întoarcerea în bivuac, găsesc ordinul ca să pregătesc compania de plecare cu totul a doua zi la ora 8; voi merge în defileul Oituz, făcînd gardă de la cota [necompletat în original] la satul Oituz; vom înlesni trecerea pe poduri a coloanelor.

D[uminică], 21.8. Oituz-Pas. De dimineață, îndată ce luăm ceaiul, în zece minute, ridicăm bivuacul și sîntem gata de plecare... În coloană, pornim spre apus... În tăcere, unii mai aruncă priviri înapoi spre valea și poienele Hîrjiei, ca pentru un ultim adio. Trecînd satul Poiana Sărată, ne înfundăm în cotiturile defileului... și ne oprim în apropierea cotei 624. Bivuac pe malul Oituzului sub brazi, în pădurea ce coboară pînă la malul apei...

Dormim pe așternut de cetină, care răspîndește din picăturile sevei un miros puternic, răcoritor...

J[oi], 25.8... În sfîrșit, era întîia oară cînd ne aflam sub focul inamicului. Nu m-am gîndit nici un moment la pericol; mă interesa noutatea lucrului, o curiozitate nemăsurată mă făcea să urmăresc obuzele și șrapnelele... Priveam cum, de la cota 779, ieșeau din pădure lanțuri de trăgători ale infanteriei noastre (D[ivizia] 7-a)... Vedeam bine cum, la loviturile primite, lanțul dispărea și soldații, ca iepurii, cîte unul, se strecurau scoborînd în goana mare la vale... Ne mișcam în salturi, apropiindu-ne de sat. Soarele cobora spre asfințit, reflectînd ultimele raze în cupola bisericii din sat unde binoclam să văd dacă n-ar fi vreun observator... Ordon plutonului din stînga un salt de 50 pași înainte. Patrulele mele se apropiau de marginea satului și mă așteptam la o rezistență, așa că am pus ambele plutoane în linie în șanțul unei grădinării. Vedeam cum la casele din margine se ridică steaguri albe pe prăjini înfipte pe garduri și pe stîlpi. Totodată, patrulele îmi comunică din sat că trupe de ale Diviziei a 7-a străbat satul de la est spre vest. Fac o oprire, pentru a raporta în urmă situația...

Ordinul ne vine: ...să înaintăm pe dreapta Oltului, pînă la cota 718 (în fața orașului Miercurea Ciuc[2]), unde vom rămîne astă seară. Drace, asta cere să trecem Oltul iarăși.

— Sergent Andrușca, ia o nuia lungă, cearcă apa în sus și caută o trecere.

Imposibil, apa trecea peste brîu; eram uzi destul și să mai rămînem uzi complet și pe noapte, așa de pomană și fără nici un zor, ar fi păcat.

— În sus dar băieți; pe hartă văd o moară și un pod. Vom găsi măcar o punte...

Mai rămăsese ca o secție de trecut, cînd, iată că văd lîngă noi, pe mal, pe generalul nostru. Cercase să treacă Oltul călare, dar, cum avea malurile drepte, nu putea coborî în apă. Un călăreț îi ducea calul de dîrlogi, iar el căuta

---

[1] Locotenentul N. Macarie a căzut în noaptea de 14 spre 15 august, în timp ce trupele Regimentului 13 infanterie au forțat frontiera cu Austro-Ungaria.

[2] În manuscris, autorul folosește denumirile de atunci ale localităților, așa cum erau ele menționate în hărțile operaționale; pentru ușurarea lecturii, am dat denumirile de azi — *n.r.*

un loc pe unde să treacă. Un sergent, înalt și zdravăn, Andrușca, îl ia în spinare și îl trece pe celălalt mal; a scăpat; nu și-a udat decît cizmele.

Îi raportez situația; găsește că am adăpostit bine compania în unghiul mort ales și îi explic pentru ce n-am pătruns în sat: căci [ne] încrucișam cu trupele care-l treceau perpendicular. Îmi dă ordin să mă sui pe creastă și să văd, cît e lumină, de unde bat tunurile, care trag în noi. Îi aduc răspunsul că din apropierea drumului ce pleacă din Miercurea Ciuc înspre Odorhei; după fumul de la piese se pare a fi trei la număr. Sînt așezate la poalele dealului într-un loc împădurit...

Un general în prima linie, printre soldați! Ce mare lucru e acesta puțini își dau seama! În principiu e discutabil; fiecare trebuie să stea la locul lui și să se ocupe numai de ceea ce-i cade în atribuțiuni. Cînd un comandant înalt se expune astfel, se poate întîmpla să se piardă și aceasta să fie o pagubă cu urmări grele. El trebuie să se păzească, să conceapă și să ordone; totuși în practică este de neînchipuit ce efect are controlul „de visu" a celui care a conceput asupra execuției. Dar nu aceasta-i totul. Mai mult e partea psihologică. Este efectul moral asupra trupei. Cînd vede soldatul că de la cel mai mare și pînă la dînsul, cel mai umil soldat, toți sînt expuși la fel, toți împărtășesc aceeași primejdie a morții, atunci capătă o tărie și o creștere a conștiinței care l face cu adevărat erou...[1]

M[arți]. 30.8. Ciuc-Mihăileni. Intrînd în localul pregătit după protocol, unde fiecare aveam să ne luăm locurile însemnate [pentru a servi masa] după grade, dăm de ofițeri cu teancuri de jurnale mai vechi și mai noui. În fine, după două săptămîni, putem vedea ce s-a mai petrecut în țară, cel puțin cît era permis să se scrie. Îmi amintesc cu ce furie s-au aruncat cu toții asupra lor; au uitat un moment și de masă și de serbare. Îmi cad în mînă cîte un exemplar din *Universul* și *Viitorul*. Dintr-o aruncătură de ochi, văd: „Turtucaia, după numeroase asalturi, a căzut". Scurt și clar; o lovitură din acele pentru care îți trebuie timp să te dezmeticești. Cum? Ce a fost? Cum s-a întîmplat?... Caut să mai citesc cîte ceva, dar mi-e imposibil; ochii aleargă peste rînduri fără a putea prinde nimic din sensul știrilor publicate. Același gînd mă obsedează: „Turtucaia a căzut". Începem campania cu o înfrîngere. Ce tulburare va produce în mersul general? Ce influență morală va avea asupra celor ce abia încep luptele!

Nu plecasem în război mînat de vînt: pornisem cu convingerea adîncă și fermă care nu se poate zdruncina cu una cu două. Deci nu demoralizare mi-a produs faptul în sine, ci mînie. Turbam de necaz... Trebuie să luptăm; să facem toate sforțările posibile, întîmplîndu-se ce s-o întîmpla cu noi. Această hotărîre îmi dădea puteri noui. Să dăm dușmanului lovituri care să-l coste cît mai mult, fie ce o fi... Să ne facem datoria.

J[oi] 1.9. Marș Tincani-Voslăbeni-Tamaș. Aici, pe malul stîng al pîrîului Sicasău (1018), batalionul pune a[vant] p[osturi]. Se pare că ne apropiem de inamic. Avem bucuria de a trece printr-un sat românesc: Voslăbeni... La trecerea noastră, populația ne întîmpină și ne urează reușită... Mă impresionează o femeie în vîrstă cu un copil în brațe, pare a fi un nepoțel, care ne spune: „Veți avea noroc, căci mergeți la dreptate".

...Într-o jumătate de oră am plecat cu compania, explicînd tuturor, ofițeri și soldați, mișcarea și felul cum o vom executa. Aveam în mine mare grijă și simțeam răspunderea mea pentru reușita operației. Cînd am trecut prin compania din a[vant] p[ost], unii se uitau la noi cu oarecare îngrijorare; tăceau, dar se vedea pe fața lor o seriozitate neobișnuită; știau că mergem la gloanțe pline, nu de manevră. Iau dispozitiv de înaintare precaută și trimit patrule pe flancuri. Cum lucrăm izolat, în necunoscut, fără informații precise se putea ca o înaintare imprudentă să mă pună cu

[1] Din această parte a textului, unele mici fragmente au apărut și în revista *Ateneu*, nr. 8-10/1983.

AUGUST 1916-AUGUST 1917

Conform deziderateloi sale naționale, România a început acțiunea militară din 1916 prin declarația de război contra Austro-Ungariei, în vederea eliberării teritoriilor românești subjugate de dubla monarhie. Marele Stat Major a întocmit un plan de campanie, în virtutea căruia forțele românești au fost împărțite în patru mari grupări cu misiuni distincte. *Armata 1*, comandată de generalul I. Culcer, acționa în sectorul cuprins între Vîrciorova și izvoarele Argeșului; *Armata 2*, sub comanda generalului Al. Averescu, se afla la centru, de la Argeș pînă la rîul Putna, și făcea legătura cu Armata 4 (de Nord), comandată de generalul C. Prezan. Această din urmă grupare acționa de-a lungul Carpaților Moldovei, făcînd legătura, în nord, în zona Dornei, cu flancul de sud al trupelor ruse din Bucovina. Armata 3 se afla dispusă de-a lungul Dunării și a granitei dobrogene, cu misiunea de a preîntîmpina un atac prin surprindere organizat de inamic prin sud.

Subunitatea locotenentului N. Costăchescu a intrat în componența Armatei de Nord. Pentru a înțelege mai ușor evenimentele la care se referă paginile din jurnalul ce îl vom reproduce, am schițat cîteva repere cronologice ale întregii campanii din 1916 și ale celei din vara anului 1917 (toate datele sînt menționate pe stil vechi).

1916. August 4: La București se semnează tratatul de alianță între România, pe de o parte, și Franța, Rusia Marea Britanie și Italia, pe de altă parte. Tratatul politic recunoștea dreptul României de a se uni cu teritoriile românești aflate sub stăpînirea Austro-Ungariei. Convenția militară, încheiată în aceeași zi, stabilea detaliile cooperării: „Armata rusă se obligă să ata-

Repere cronologice pe frontul românesc

AUGUST 1916-AUGUST 1917

ce în chipul cel mai energic pe tot frontul austriac pentru a ușura României aceste operații... Rusia se obligă să trimită în Dobrogea în momentul mobilizării armatei române două divizii de infanterie și una de cavalerie, pentru a coopera cu armata română contra [unui eventual atac al] armatei bulgare.

Aliații se obligă a executa o hotărîtă ofensivă prin armata lor de la Salonic cel mai tîrziu cu opt zile înainte de începerea atacului României, în scopul de a ușura mobilizarea și concentrarea armatei sale... Rusia, Franța, Anglia și Italia se obligă a furniza muniții și materiale... [și], în limitele posibilităților, cai, medicamente, provizii și echipamente".

14 august: România declară război Austro-Ungariei.

14 spre 15 august: Armata română forțează Carpații și pătrunde în Transilvania, începînd operațiile militare.

16 august: Trupele române eliberează Brașovul.

17 august: Germania declară război României.

18 spre 19 august: Trupele bulgare atacă elementele înaintate ale armatei române din Dobrogea; Bulgaria și Turcia declară război României.

19-24 august: Bătălia de la Turtucaia; trupele române sînt înfrînte.

22-26 august: Bătălia de la Bazargic; trupele româno-ruse sînt silite să se retragă, orașul fiind ocupat de forțele germano-bulgaro-turce.

23 august: În sectorul Armatei 1, trupele din grupul „Cerna", comandate de generalul I. Dragalina, intră în Orșova, preluînd sub control calea Dunării.

26 august: Trupele române evacuează Silistra.

27 august: Bătălia de la Șelimbăr; trupele române împing frontul pe aliniamentul Rășinari-Orlat.

1 septembrie: Forțele româno-ruse din Dobrogea încep retragerea pe linia Rasova-Cobadin-Tuzla.

Repere cronologice pe frontul românesc

toata compania într-o situație grea. Terenul foarte accidentat, munți împăduriți la dreapta și la stînga făceau ca legătura cu patrulele să fie foarte anevoioasă și, din această pricină, înaintarea încetă. În lumina soarelui, pe care-l aveam în față acum, înaintăm într-o regiune deschisă în direcția vest. Priveam o clădire de scînduri ce părea a fi o moară instalată pe pîrîul Sicasău și observăm cu atenție dacă avangarda noastră trece de nivelul ei fără a primi focuri. Imediat însă, după ce ai noștri au trecut de moară, au fost întîmpinați cu focuri, de pe o creastă perpendiculară pe șosea, în lungul pîrăului Bake. Desfășor plutonul I cu sublt. Obreja pe dreapta șoselei în fața inamicului; de asemenea, eșalonat pe stînga, plutonul III cu sublt. Teodorescu. Plutonul I răspunde bătînd creasta și se urmă un schimb de focuri. Cea dintîi senzație de război. Dispun: plutonul I ține inamicul sub foc și face înaintarea în salturi repezi.

Privesc cu admirație cum lucrează sublt. Obreja; într-un genunchi, în rînd cu lanțul de trăgători culcați. Liniștit, conducea ca la un exercițiu de manevrare; am prins mare dragoste pentru acest ofițer, căci era om al datoriei. Cu dispreț de moarte, executa ordinele fără a fi nevoie de supraveghere[1]. Bun cu soldații, fără pretenții, stoic, suferea toate mizeriile fără a se plînge...

S[îmbătă], 3.9. De dimineață după ceai pornim mai departe în recunoaștere... Înaintarea se face însă prea încet din cauza patrulelor. Pe direcția lor de mișcare se află viroage adînci de munți, care cer timp lung spre a fi trecute. Pînă la amiază ajungem la valea rîului Rohat, pe care-l cercetăm în lung cu de-amănuntul. Din patrulele de pe stînga ne vine soldatul V. Bosinceanu rănit. Este primul din companie pe care-l trimit la spital. Un post fix de observare inamic a fost surprins de patrula noastră și a tras fugind.

Din pădurea apropiată vine un soldat inamic și se predă. Ne dă unele informațiuni. Așa aflu că ieri am avut în față un pluton de jandarmi unguri care au venit din jos și au schimbat o trupă de bosniaci; că dînșii întîrzie numai înaintarea noastră, dînd informații în urmă asupra mișcărilor noastre. În ciocnirea de ieri ei au avut trei morți pe care i-au dus la Odorhei...

J[oi], 20.10. Seara scoborîm în Slănic [în retragere spre Moldova], fiind schimbați de altă companie...

M[arți], 25.10. Zi agitată; neliniște pe front; schimb viu de focuri între linii, în diferite puncte. Artileria și-a intensificat tragerea. Ne onorează și poziția noastră cu proiectile de calibru mijlociu. Trimit pe sublt. Obreja în recunoaștere spre Nemira, prin valea Doftanei. Drum lung și greu; eu nu cred să poată avea rezultat precis; în adevăr, a plecat din zori și nu s-a reîntors decît pe la miezul nopții, umblînd în continuu și fiind extenuați complet la sosire... Curios este cum acei care pleacă în astfel de servicii își iau rămas bun de la acei care rămîn. Despărțirea, scurtă, poate fi definitivă și atunci acel rămas bun capătă semnificația unui „adio".

M[iercuri], 26.10. Primesc ordinul ca astăzi după-amiază să atacăm demonstrativ Șandorul [cota] (1645), probabil pentru a ușura situația în altă parte, unde inamicul atacă cu forțe proaspete. Plec cu comp[ania] la [cota] (1413). Piciorul Șandorului; las la 1070 numai un post. Poteca o străbatem greu din cauza trunchiurilor enorme de brazi răsturnați de furtuni în curmezișul cărării. Ajungem la un loc unde în fața noastră se ridică un perete aproape vertical de vreo 200 m înălțime. Căutăm să ne încredințăm dacă nu cumva poteca înconjură în sus sau în jos acest perete. Trimit cîțiva să cer-

[1] Acum doarme somnul de veci în cimitirul de la Onești *(n.a.)*.

ceteze terenul și ne convingem că trebuie să urcăm pe aci... Sublt. Obreja mă întreabă:

— Ce facem d-le locot[enent]?

Suim, trebuie să suim; fără discuție. Toată lumea, armele în curea pe umăr, ca să aibă mîinile libere; cu ajutorul baionetelor, înfipte în pămînt, ca punct de reazăm, urcăm; ne ținem de colțuri de stîncă, de rădăcini de brazi, de ce vom putea și urcăm...

În sfîrșit, obosiți de sforțări, ajungem sus la 1413, punct zis la Piciorul Șandorului, punct de graniță care încă mai păstra movila rotundă, turnată în beton, ca semn de frontieră. Aci găsesc un pluton adăpostit în pădure și cu o santinelă stînd la o distanță de 20-30 m în dosul rădăcinei unui brad, răsturnat la pămînt de vreo furtună. În răsturnarea sa, a scos rădăcina cu pămînt și pietriș, care acum servea santinelei drept adăpost. Sus pe Șandor, inamicul în bună poziție, cu posturi de mitraliere, din care zvîrlea jos cîte o jerbă de gloanțe, așa ca pentru distracție...

Adun compania și dau un timp de odihnă; în acest timp iau arma pe umăr [și] împreună cu grupul capor[alului] Frunză „mergem în vizită la domnia lor", arătînd sus. Pun soldații adăpostiți să meargă în marginea pădurii și luăm poteca spre vîrf; mergem o bună distanță; nimic. Intrăm în pădurea de la poalele muntelui Șandor, urcăm și în fine dăm peste santinele austriece, care ne salută cu focuri. Aci ar trebui să fie linia noastră, iar la picior 1413, rezerva. Mă întorc spre a pleca și a da atacul cu două plutoane desfășurate în pădure...

J[oi], 27.10. Bîtca Pufului (1070). Pe front, împușcături rare; artileria bate ca de obicei. Spre seară primesc ordinul să trec cu compania la Pic[iorul] Șandor (1413). Părăsim cu părere de rău Bîtca Pufului, unde era un loc bun de odihnă; prevăd că de acum vin zile grele. Au trecut frumoasele zile de la Aranjuez[1], îi spuneam sublt. Obreja...

Ajunși sus am făcut în grabă o colibă acoperită cu o foaie de cort și am adăpostit compania pentru astă seară în pădurea din stînga. Noaptea am suferit toți de frig.

V[ineri], 28.10. Cum ne sculăm dimineață, ocup poziția cu un pluton în linia I-a pe Șandor; vor face tranșee perpendicular pe poteca ce duce sus în vîrful muntelui; vor fi în contact cu inamicul; iar la [cota] 1413, linia a doua, de rezervă, unde iar începem a lucra tranșee. Aici merge greu, căci dăm de stîncă și trebuie să sfărîmăm piatra cu cazmalele. Aceasta este a treia poziție care o lucrez cu compania...

Primesc ordin spre a ataca demonstrativ Șandorul din nou, probabil spre a ușura situația la Giros. La ora două și jumătate atac cu două plutoane; unul de front pe potecă, altul din flancul stîng prin pădure, dinspre poteca Girosului... Atacul mi-a servit ca să știu tot ce au și dispoziția lor de apărare... Cu surprindere și părere de rău am constatat ceva mai tîrziu că acest atac, pur demonstrativ, ne-a costat doi morți și doi răniți din grupul din pădure de la stînga. Un rănit a fost adus într-o foaie de cort, grămadă; era în bună dispoziție, i-am dat o țigară și l-am trimis cu brancardierii, împreună cu celălalt rănit, care putea merge pe jos, la postul de ajutor. Lipsesc doi, mi se spune, morți, rămași în pădure. Nu trece mult și unul este adus înfășurat în foaia de cort. Am fost impresionat. Sub impresia acestui regret, ordon ca să se sape un mormînt pe linia de frontieră, chiar lîngă coliba mea, așa ca să calce jumătate în pămîntul Ardealului și jumătate în vechiul regat... ■

---

[1] Aluzie la celebrul vers cu care începe poemul dramatic *Don Carlos*, de Schiller, devenit o locuțiune universală.

AUGUST 1916-AUGUST 1917

1-9 septembrie: Bătălia de la Merișor-Petroșani; sub presiunea ofensivei germano-austro-ungare, trupele române se retrag pe linia de frontieră.
3-8 septembrie: Bătălia de pe aliniamentul Rasova-Cobadin-Topraisar-Tuzla; trupele româno-ruse stăvilesc ofensiva forțelor germano-bulgaro-turce comandate de feldmareșalul von Mackensen.
12 septembrie: Contraofensivă română în sectorul Jiului; orașul Petroșani este reocupat de români.
13-15 septembrie: Bătălia de la Sibiu; forțele române sînt nevoite să se retragă.
16-20 septembrie: Bătălia de la Praid-Sovata — ultima acțiune ofensivă a trupelor române pe frontul din Transilvania.
18-20 septembrie: Bătălia de la Petroșani; armata română se retrage pe linia de frontieră.
18-22 septembrie: Încercarea de contraofensivă română în Dobrogea („Manevra de la Flămînda"); după un succes inițial, acțiunea este oprită, iar o parte din trupe sînt mutate pe frontul din Carpați, spre a putea face față presiunii inamice tot mai amenințătoare.
20 septembrie: În urma ofensivei generale inamice, declanșată la 13 septembrie, armata română din Transilvania începe retragerea generală.
24-25 septembrie: Bătălia de la Brașov, trupele române din Armata 2 ocupă poziții de apărare pe crestele Carpaților.
28 septembrie-14 octombrie: Prima bătălie de la Oituz; trupele române comandate de generalul Eremia Grigorescu rezistă ofensivei inamice și, trecînd la contraofensivă, restabilesc frontul pe linia de frontieră.
30 septembrie-10 octombrie: Bătălia de la Predeal; trupele române opresc înaintarea inamicului spre Valea Prahovei.

Repere cronologice pe frontul românesc

Mărturii din rapoarte diplomatice

ÎN SLUJBA ŢELULUI SUPREM — lichidarea fascismului (IV)*

Dr. EUGEN PREDA

„O veste bună", şi-a însemnat în seara de 24 august 1944, în jurnalul său, Harold MacMillan, ministru rezident pentru Mediterana centrală, cu rang de membru al guvernului de la Londra[1], după ce asistase după-amiază la o şedinţă a Cartierului general al Teatrului de operaţii din Mediterana (METO), consacrată evenimentelor din România şi implicaţiilor lor. Între timp, la palatul de vară al Casei regale italiene de la Caserta, la nord de Neapole, unde se instalase METO, a parvenit ştirea că România declarase oficial război Germaniei. Informaţiile au fost comunicate, de asemenea, primului ministru W. Churchill, aflat din 11 august în Italia şi care duminică, 27 august, revenise la Caserta. A doua zi, H. MacMillan nota: „Am fost la aeroportul Pomigliano [în apropiere de Neapole — n.n.] să asist la plecarea p[rimului] m[inistru]. Era într-o excelentă stare de spirit, mai ales datorită ultimelor ştiri de pe cîmpurile de luptă şi neaşteptatelor evenimente din România".

Din aceeaşi însemnare rezultă că premierul W. Churchill fusese pus la curent cu informaţiile aduse de „un ofiţer al forţelor aeriene române, sosit aici noaptea trecută". Într-adevăr, la 27 august 1944, la Bari, aterizase, trimis de comandamentul român, căpitanul Constantin (Băzu) Cantacuzino, care îl adusese cu sine şi pe locotenent-colonelul Bernard Gunn, din aviaţia militară a Statelor Unite, aflat, pînă la istoricul act declanşat în 23 august, ca prizonier în România. După cum scria istoricul britanic A. Cave Brown, ei au comunicat generalului Charles F. Borne, din comandamentul celei de a 15-a Forţe Aeriene a S.U.A., că „noul guvern [român] şi-a declarat dorinţa de a transfera pe aviatori [foşti prizonieri în România] şi să ajute la evacuarea lor".

Populaţia Bucureştiului salută cu entuziasm victoria insurecţiei din august 1944

În dimineaţa de 28 august, cei doi au ajuns la Caserta, iar în după-amiaza următoare, primul grup al misiunii americane care avea să preia pe cei 1 274 aviatori[2] a sosit pe aeroportul de la Popeşti-Leordeni. În aceeaşi zi, la cele mai înalte eşaloane din Washington a parvenit telegrama: *„Sursa: de încredere. Data informaţiei: 29 august 1944. Teatrul: METO. Bucureştiul este ferm deţinut de trupele guvernamentale, deşi pungi de rezistenţă germană pot fi încă întîlnite în nordul şi nord-estul oraşului... Galaţi, oraşul şi portul, greu avariate de raiduri aeriene şi aruncate în aer de către germani. Ofiţeri de legătură ruşi au sosit la Bucureşti în 28 august şi au fost bine primiţi".*

„Fotolii de orchestră"

„Domnule consilier federal. Cred că sînt în măsură să vă fac astăzi o relatare fidelă şi completă a faptelor care, în

---

* Articolele anterioare ale acestui ciclu, consacrat mărturiilor străine privitoare la ecoul internaţional al rezistenţei antihitleriste din România şi al Actului de la 23 August 1944, au fost publicate în *Magazin istoric*, nr. 8/1982, 8/1983 şi 7/1984.

[1] Născut în 1894; numit ministru rezident la Cartierul general aliat în Africa de Nord-Vest, din Alger, în decembrie 1942; după semnarea armistiţiului cu Italia (septembrie 1943), şef al Comisiei aliate de control pentru Italia, ministru rezident pentru Mediterana centrală pînă în mai 1945; între 1951-1957, deţine, succesiv, funcţiile de ministru al locuinţelor, apărării, afacerilor externe, finanţelor, iar între ianuarie 1957 şi octombrie 1963, cînd a demisionat din motive de boală, a fost prim-ministru; cancelar al Universităţii din Oxford, din 1960 şi pînă la deces (29 decembrie 1986); în 1984 a acceptat să fie făcut conte; însemnările sale zilnice din anii 1943-1945 au fost publicate în 1984.

[2] *Magazin istoric*, nr. 8/1974, 8/1982.

...nevă ore, au transformat România, satelit al Germaniei, în aliata Națiunilor Unite". Astfel începe un raport, datat 4 septembrie 1944, adresat ministrului de externe al Elveției, Marcel Pilet-Golaz, de către ministrul acestei țări la București, René de Weck (1887-1950)[1]. Deși războiul restrînsese relațiile diplomatice ale României, ea a menținut și dezvoltat legături cu toate statele neutre din Europa — Turcia, Elveția, Suedia, Portugalia, Spania —, iar pînă la începutul anului 1942, la București, a continuat să funcționeze Legația Statelor Unite ale Americii. Sosit în capitala română, în iulie 1941, noul ministru al Italiei, Renato Bova Scoppa, după cum își reamintea într-unul din volumele de memorii apărut în 1961, avea să constate: „corpul diplomatic s-a bucurat de o largă ospitalitate în rîndurile bunei societăți române. Chiar și Curtea [regală] era deosebit de ospitalieră". Într-adevăr, răsfoind ziare și reviste ale vremii preocupate de cronica mondenă, se poate lesne constata frecvența contactelor în ceea ce constituia atunci „înalta societate". Desigur, era și una dintre modalitățile de a urmări evoluțiile de pe scena politică românească în acei ani dramatici.

Modul în care diplomații acreditați la București au perceput cursul evenimentelor din România poate prezenta interes în completarea unor trăsături ale tabloului general. Deși au trecut mai bine de patru decenii de la evenimente, accesul la rapoartele lor nu este încă posibil decît în mod parțial. Totuși, datorită aducerii din străinătate de către Direcția Generală a Arhivelor Statului a numeroase documente privind istoria României, unele opinii ale diplomaților străini pot fi cunoscute. Aceste opinii reprezintă două categorii distincte: unele provin din rapoarte întocmite personal de diverși diplomați și trimise ministerelor de externe respective, iar cea de a doua categorie o constituie păreri ale unor diplomați străini acreditați la București, care au fost împărtășite altor persoane și au fost consemnate în rapoarte diplomatice americane sau britanice.

În timpul celui de-al doilea război mondial, îndeosebi, Istanbulul și Ankara, precum și Stockholmul deveniseră „fotolii de orchestră" pentru serviciile diplomatice și de spionaj ale tuturor beligeranților. Într-o măsură mai restrînsă, acest lucru a fost valabil și pentru Berna și Geneva, Lisabona și Madrid, țările unde se află respectivele orașe neîntreținînd relații diplomatice cu toate statele aflate în război. La Consulatul general al S.U.A. din Istanbul, un experimentat diplomat, Burton Berry, supraveghea desfășurările din Balcani, îndeosebi din Bulgaria și România, dispunînd de o amplă rețea de informatori locali sau în tranzit prin metropola de la golful Cornul de Aur.

Sprijin din toată inima

Născut la 31 august 1901, B. Berry, diplomat de carieră, deținuse în faza inițială a războiului funcția de consul general la Atena, unde se afla din 1936. De fapt, primul post în străinătate — cel de consul — îl avusese tot la Istanbul (1928-1934), unde revenise în 1942. Numeroase rapoarte ale lui B. Berry din 1943 și anii următori[2] au putut fi cercetate în arhive sau în colecțiile de documente diplomatice publicate de Departamentul de Stat. La 6 iulie 1943, un raport al său comunica la Washington concluziile desprinse dintr-o „lungă convorbire" cu Jacques Truelle, aflat în trecere prin Istanbul, după ce acesta din urmă își încheiase misiunea de ministru al regimului de la Vichy la București[3]. Jacques Truelle (1891-1945), de formație jurist, intrase la Quai d'Orsay, sediul Ministerului de externe francez, în 1917, după ce fusese rănit pe front. În aprilie 1938 devenise consilier, iar în februarie 1939 ministru plenipotențiar la Washington. La București, și-a prezentat scrisorile de acreditare la 19 martie 1941. Truelle era deci binecunoscut diplomaților americani și numele lui figura, ca sursă de informare, și din rapoarte diplomatice ulterioare, parvenite Departamentului de Stat de la Ambasada S.U.A. la Madrid. În raportul lui B. Berry se menționa că J. Truelle plecase din România cu intenția de a ajunge la Alger, unde se aflau atunci atît Comitetul Francez de Eliberare Națională (C.F.L.N.), cît și Cartierul general al forțelor aliate de sub comanda generalului D.D. Eisenhower. C.F.L.N. fusese constituit la 3 iunie 1943, avînd drept copreședinți pe generalii de Gaulle și Giraud (demisionat în luna octombrie). În *Jurnalul* lui Grigore Gafencu (*Magazin istoric*, nr. 7-12/1985 și 1/1986), la data de 21 decembrie se menționează primirea („printr-un curier elvețian") a unei scrisori de la Madrid „de la Truelle, care, după ce a fugit de la București, în Africa, a ajuns reprezentantul oficios al lui de Gaulle în Spania". În scrisoare, Truelle susținea ideea că în România trebuia „să aibă loc o mișcare spontană de rezistență, organizată de acord cu vecinii dv. de la vest" (referire, probabil, la iugoslavi). Așa cum e citată scrisoarea, devine semnificativ faptul că, în încheierea

---

[1] Din 1945 a fost numit ministru al Elveției în Italia; în 1948 i-a apărut volumul *La Suisse parmi les Nations*.

[2] În toamna 1944, a fost numit reprezentant politic al S.U.A. la București, cu rang de ministru. În 1947 a fost director al Biroului pentru problemele Africii, Asiei de Sud și Orientului Apropiat din Departamentul de Stat, iar în 1952 a fost numit ambasador în Irak. A deținut posturi diplomatice și în Columbia, Egipt, Iran, Italia.

[3] Succesorul lui J. Truelle a fost diplomatul și romancierul Paul Morand, sosit la București la 28 august 1943. Născut la 13 martie 1888. Morand își începuse cariera diplomatică în 1912; între 1926 și 1938 s-a aflat în concediu pentru a scrie și călători; în 1935 i-a apărut cartea *Bucarest*, în ciclul de portrete de orașe în care publicase volumele despre New York și Londra. În poezie a debutat editorial în 1919, iar primul roman i-a apărut în 1924. Cariera diplomatică și-a încheiat-o, de fapt, la Berna, în septembrie 1944, unde, din același an, era ambasador în Elveția. Exclus din corpul diplomatic la eliberarea Franței, a fost restabilit în drepturi în 1957. În 1968 a fost ales membru al Academiei Franceze.

ei, Truelle afirma: „Cred că veţi simţi din aceste rînduri simpatia unui prieten, care, găsindu-se el însuşi într-o situaţie penibilă în România, a putut aprecia valoarea afecţiunii pe care toţi concetăţenii dv. o purtau propriei lui patrii". În raportul din 6 iulie 1943 asupra convorbirii cu J. Truelle, B. Berry scria cu privire la starea de spirit din România: *„Războiul a devenit tot mai nepopular pe măsură ce trupele române pătrundeau în Rusia, deoarece poporul român, în întregime, dorea să se oprească la fostele frontiere. Cu marea înfrîngere de la Stalingrad, opoziţia românească faţă de război a atins o nouă culme, deoarece pierderile româneşti au fost foarte grele. Dezamăgirea şi amărăciunea au devenit, în consecinţă, larg răspîndite, în timp ce indignarea, rezistenţa şi duşmănia împotriva germanilor au căpătat caracter deschis"*. Raportul mai sesiza: *„Simţămintele proaliate sînt atît de puternice, încît sursa de informaţii este sigură că armata română nu va lupta împotriva democraţiilor occidentale.* Atitudinea românilor faţă de *americani, britanici şi francezi* [cei din forţele comandate de generalul de Gaulle — *n.n.*] *este de sprijin din toată inima"*. Raportul îl prezenta pe I. Antonescu drept un *„tip de soldat îndărătnic, care nu este deosebit de inteligent"*. În ce îl priveşte pe Mihai Antonescu *„este categoric, desigur, că în trecut el a cooperat pe deplin şi din toată inima cu germanii în exploatarea economică a ţării, dar, acum, nu există nici o îndoială că doreşte ca actualele lui sentimente pro-americane şi probritanice să le devină cunoscute* [acestora]". Truelle şi-a mai împărtăşit impresiile că opoziţia lui I. Maniu şi C.I.C. Brătianu, liderii naţional-ţărănist şi naţional-liberal, este doar verbală şi că nu are *„un plan concret în jurul unei linii constructive"* şi că *„relaţiile între regina-mamă şi rege, pe de o parte, şi mareşal* [I. Antonescu], *pe de altă parte sînt foarte rele"*.

După două luni, la 11 septembrie 1943, un nou raport al lui B. Berry cuprindea aprecieri desprinse dintr-o convorbire cu noul ministru al Spaniei la Ankara, José Rojas y Moreno, pe care îl prezintă ca „tocmai sosit de la fostul post din Bucureşti".

Patrick de Reuterswârd...

Într-adevăr, José Rojas y Moreno, conte de Casa Rojas, născut în 1892, doctor în drept şi scriitor, intrat în cariera diplomatică în 1915, fusese ministru în România din 1940 şi pînă în vara 1943. Prezentînd o discuţie a sa cu Mihai Antonescu, care deţinea şi portofoliul afacerilor externe şi care „i-a apărut foarte istovit şi descurajat, declarînd deschis că el consideră România «complet pierdută»", Rojas y Moreno a precizat: *„Mihai Antonescu a spus că dorinţa de a negocia cu anglo-americanii a fost blocată, deoarece germanii nu vor permite nici unui om cu suficient prestigiu să părăsească ţara. Astfel, o încercare recentă de a-l trimite pe Gheorghe Brătianu în Elveţia, în aparenţă din motive de sănătate, a eşuat"*. Dacă în creionarea crizei regimului militaro-fascist astfel de informări puteau furniza o serie de date, este clar că interlocutorii lui B. Berry nu ştiau sau nu i-au comunicat că, prin diferite canale diplomatice, la Madrid şi Stockholm începuseră „tatonări", chiar cu Statele Unite, ba mai mult, din aceeaşi lună, ele aveau să se amplifice la Ankara şi Istanbul. O întrebare la care, în actuala fază a posibilităţilor de documentare, nu se poate răspunde este în ce măsură astfel de surse erau de conivenţă cu M. Antonescu sau manipulate de acesta pentru a-şi crea platforma de „interlocutor valabil"? Fiindcă iată ce mai consemnează B. Berry din convorbirea cu Rojas y Moreno: *„M. Antonescu şi regele, chipurile, au fost totdeauna amicali. Se afirmă că există o înţelegere politică între Mihai Antonescu, dr. Maniu şi Gheorghe Brătianu. O retragere germană din România ar atrage automat după sine prăbuşirea regimului Antonescu, căruia i-ar succede, ca prim-ministru, doctor Maniu şi Gheorghe Brătianu, ca vice-premier"*.

Dincolo de citirea presei

„Press Reading Bureau" (Biroul de citirea presei) era un organism sub acoperămînt

...Jacques Truelle...

tul Legaţiei Marii Britanii din Suedia. Istoricul britanic Walter Laquer ştie că dincolo de această anodină denumire lucrau 30 analişti, care cerneau zilnic întreaga presă disponibilă din Europa cuprinsă de vîlvătăile războiului, inclusiv din ţările neutre. Un avion special al forţelor aeriene britanice transporta săptămînal de la Stockholm la Londra rezultatele operaţiunii de „decorticare" a presei. Lectura unora dintre comunicările trimise la Political Intelligence Department (Departamentul de informa-

ții secrete politice — P.I.D.)[1] arată însă că preocupările și sursele „Biroului de citirea presei" erau mai ample și că ele includeau cercurile diplo-

...și José Rojas y Moreno, conte de Casa Rojas, trei membri ai corpului diplomatic din București, ale căror opinii s-au aflat în centrul de interes al serviciilor de informații

matice din capitala suedeză, inclusiv un canal prin care parveneau documente ale Ministerului de externe din Ungaria. Astfel, în martie 1944, Press Reading Bureau furniza o relatare a ministrului ungur la București privind vizita din februarie a lui I. Antonescu la Hitler. În aceeași lună și din aceeași sursă se atrăgea atenția că *„mișcarea comunistă se răspîndește în totul cu o neașteptată extindere în România"*.

La începutul lunii ianuarie 1944, la Stockholm se găsea, în concediu, Patrick de Reuterswärd, ministrul Suediei la București. Se apropia atunci de 59 ani și intrase în cariera diplomatică din 1907, cînd și ocupase primul post în străinătate, ca atașat la Legația din Washington. Peregrinările diplomatice l-au purtat la Paris, Tokio, Shanghai, din nou Washington, Oslo, Copenhaga, Berlin, Londra, Viena, Budapesta, pentru ca, în 1928, să devină ministru plenipotențiar la Riga, Tallin și Kaunas. La București sosise în aceeași funcție, în 1935 și, ca vechime, la începutul anului 1944, era întrecut numai de ambasadorul Turciei, Suphi Tanrioer, care își preluase postul în 1931[2], și de ministrul Elveției. „Cronica mondenă", a reținut frecventa participare a lui Patrick de Reuterswärd la partidele de bridge. Press Reading Bureau a transmis la Londra o convorbire pe care ministrul suedez o avusese cu un diplomat iugoslav (Avakumovici), făcînd următoarea remarcă: *„Monsieur* [în original — *n.n.*] *Reuterswärd a fost totdeauna considerat ca unul dintre cei mai progermani membri ai serviciului diplomatic suedez, așa că remarcile sale făcute lui Monsieur Avakumovici nu sînt lipsite de interes"*. Din raport rezultă adîncirea crizei regimului antonescian, incertitudinile față de consecințele politicii mioape și fatale care fusese dusă. *„Mareșalul Antonescu admite, acum complet de bunăvoie, că germanii au pierdut războiul. Pentru a-și scuza politica sa inițială, el a arătat ministrului suedez cîteva hărți pe care Statul Major General German i le-a dat în 1941, avînd marcate pe ele, zi cu zi, proiectata înaintare în Rusia. Această înaintare urma să aducă trupele germane în Moscova și Stalingrad în a 45-a zi a invaziei. În aparență, mareșalul Antonescu intenționează mai curînd să încerce să se mențină la putere și să ajungă la o învoială cu Aliații, dacă poate, decît să demisioneze și să lase pe alții să facă aceasta"*. În cursul convorbirii Patrick de Reuterswärd mai exprimase opinia că *„opoziția Maniu-Brătianu pierde teren"*, iar *„comuniștii cîștigă în putere dinspre stînga"*.

Dat fiind faptul că dispunem de copia unui raport din Ankara al lui José Rojas y Moreno, tot din aceeași perioadă, să completăm percepția din cercurile diplomatice a unor chestiuni care frămîntau atunci viața politică românească. Este de precizat că ministrul spaniol în capitala turcă păstra legături politice, dar și familiare în România. În raportul adresat la 8 ianuarie 1944 Ministerului de externe din Madrid, intitulat *Situația în România*, Rojas y Moreno evocă preocuparea existentă la București de a se ajunge la constituirea unui guvern *„care ar include pe reprezentanții tuturor partidelor politice, inclusiv a comuniștilor, cu excepția numai a legionarilor și a altor partide progermane... Un astfel de guvern ar urma să semneze armistițiul cu Aliații... Noul guvern român ar urma să încheie un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, similar celui încheiat recent la Moscova de președintele Beneș*[3] [în decembrie 1943]". Conform informațiilor sale, Rojas y Moreno considera că în România se plănuiește să se declare război Germaniei și că, după acest act, *„trupele române s-ar uni cu forțele aliate, în măsura în care aceasta va fi posibil, și împreună cu ele ar întreprinde misiunea de a expulza pe germanii din România"*. ■

(Va urma)

---

[1] P.I.D. făcea parte din structura Ministerului de externe (Foreign Office), încă dinainte de război, cînd răspundea, între altele, de controlul și îndrumarea propagandei împotriva țărilor potențial inamice. În cursul marii conflagrații, denumirea a fost folosită și pentru a desemna organismul însărcinat cu războiul politic, creat în 1942 — *Political Warfare Executive* (Direcția războiului politic). Pentru P.I.D. vezi și *Magazin istoric*, nr. 7/1984, p. 29 și *Bumerangul... cuvintelor*, în *Lumea. Caiet de vacanță '85*, pp. 66-72.

[2] Pînă în 1939, relațiile diplomatice între România și Turcia au fost la rang de legație; în urma ridicării lor la rang de ambasadă, S. Tanrioer și-a depus, la 8 iulie 1939, scrisorile de acreditare ca ambasador.

[3] Eduard Beneș (1884-1948), președinte al Republicii Cehoslovace (1935-1938 și 1940-1948); în 1939 a fondat, în exil, la Londra, Comitetul Național Ceh, al cărui președinte a fost. La convorbirile cu Stalin, de la Moscova, din decembrie 1943, Beneș a ridicat și problema ieșirii României din război. Conform mărturiilor omului de stat cehoslovac, Stalin ar fi indicat ca România să se adreseze celor trei aliați. La întoarcere, Beneș a comunicat că sovieticii „sînt hotărîți să-i sprijine pe români în ce privește Transilvania". Această poziție a fost făcută publică de E. Beneș, într-un interviu acordat ziarului britanic *Daily Express*, din 10 martie 1944, în care arăta că Stalin „ar fi gata să sprijine cererile României asupra Transilvaniei întregi".

RADU GRECEANU —
CRONICAR AL LUI VODĂ BRÎNCOVEANU

Prof. univ. dr. I.C. CHIȚIMIA

„Multe şi vrednice istorii fiind lucrurile şi întîmplările ce s-au întîmplat în zilele luminatului şi preacreştinului domnu Ţării Rumâneşti Io Constantin Brîncoveanu Băsarab-volevod, şi de vreme ce ale altor domni vieţi şi istorii mai denainte întru neuitare de alţii au rămas la letopiseţul ţării, aşa şi noi a pomeni de viiaţa acestui preacreştin domnu Io Constantin - volevod Băsarabă ne-am ispitit numai den cîte a ţinea minte am putut, care în zilele noastre şi prin vederea noastră s-au întîmplat după multe vrăjbi şi turburări, carii de la o vreme încoace între Împărăţiia Turcului şi a Neamţului s-au întîmplat de cînd răposatul Şărban-vodă la Beci [Viena] au oştit cu Cara Mustafa-paşa veziriul, dempreună împărăţînd sultan Mehmet, leat 7191 [1683], cîte războaie şi turburări într-aceste doao împărăţii s-au întîmplat, care la viiaţa acestuiaşi Şărban-vodă pare-mi-să că scrise vor fi, iar noi de aicea începem viiaţa acestuiaşi, care mai sus am zis cum şi în ce chip s-au rădicat şi domniia au luat, apucînd strămoşescul scaun, de vreme ce strenepot bătrînului Matei-vodă Băsărab să trage".

Cu aceste cuvinte se deschide cea mai cuprinzătoare cronică din sec. XVII-XVIII, închinată strălucitei domnii a lui Constantin Brîncoveanu (1688-1714).

Dacă scrierea este destul de cunoscută, circulînd vreme de aproape două secole în copii manuscrise, fiind tipărită apoi în mai multe ediţii în secolul trecut şi în veacul nostru, autorul ei — Radu Greceanu — a fost dat uitării.

Este unul dintre acei oameni de carte din vremea noastră veche a căror viaţă s-a petrecut — după cum arăta istoricul literar Nicolae Cartojan — în modestie, deşi opera lui a marcat, în epocă, o merituoasă contribuţie la dezvoltarea scrisului şi culturii naţionale.

Logofătul cronicar Radu Greceanu

Singurul ţiitoriul gînd

Despre viaţa cărturarului, datele păstrate sînt puţine şi neconcludente. Radu Greceanu s-a născut în 1655 într-o familie de mici boieri — după cum presupune I.C. Filitti — din satul Greci al fostului judeţ Vlaşca, astăzi în Dîmboviţa. A urmat probabil şcolile timpului cu destulă stăruinţă, deoarece ni se vădeşte ca un remarcabil elenist şi bun cunoscător al limbii latine. Învăţătura dobîndită l-a ajutat să urce şi treptele unor ranguri boiereşti, pînă la dregătoria de logofăt la curtea domnească a Ţării Româneşti, funcţie în care îşi va petrece tot cursul vieţii.

Însufleţit de dorinţa de a lumina poporul cu învăţătura cărţilor în limba naţională, Radu Greceanu a desfăşurat o susţinută activitate de traducător, transpunînd în româneşte importante scrieri ale vremii. În 1693, a fost numit cronicarul oficial al lui Constantin Brîncoveanu, calitate în care a redactat principala sa operă, închinată domniei acestui ilustru voievod al Ţării Româneşti.

S-a stins din viaţă prin 1725, în jurul vîrstei de şaptezeci de ani.

Fratele său, Şerban, a fost logofăt al doilea şi apoi mare logofăt în aceeaşi cancelarie domnească. Era înzestrat, de asemenea, cu remarcabile cunoştinţe din cultura clasică, colaborînd cu Radu Greceanu în opera de traducător.

Cei doi Greceni au fost, astfel, coautori de bază în traducerea şi publicarea unui monument de seamă al vechii noastre culturi — *Biblia* de la 1688 sau, cum a rămas în istoria tipăriturilor româneşti, *Biblia lui Şerban Cantacuzino*, domnitorul din a cărui iniţiativă a apărut această lucrare. Folosind texte româneşti mai vechi (în special traducerea *Vechiului Testament* a lui Nicolae Milescu Spătarul şi alte contribuţii ale mitropolitului Dosoftei), cei doi fraţi au realizat prima transpunere integrală a acestei opere în româneşte, într-o limbă bogată şi expresivă[1].

[1] Un colectiv de cercetători de la Institutul de istorie şi teorie lit rară „G. Călinescu", împreună cu cercetători din cadrul altor instituţii, pregăteşte, pentru anul 1988, o ediţie critică a acestui monument al vechii culturi româneşti.

Traducerea, după cum s-a observat, este făcută în spirit laic şi umanist. Mai mult, în redactarea lor, traducătorii din 1688 au inclus şi texte care nu au mai fost păstrate în redacţiile de mai tîrziu. Astfel, a fost preluată o scriere apocrifă antică de filozofare, privind cultul raţiunii (atribuită lui Iosephus Flavius), cu titlul *A lui Iosip la Macavei carte pentru singurul ţiitoriul gînd*, ceea ce constituia un act de cutezanţă al cărturarilor români, acest text neexistînd în bibliile altor popoare, atît din Răsăritul cît şi din Apusul continentului.

Traducînd din greceşte această scriere, cărturarii români au avut de biruit atît dificultăţile unui text original greoi, cît şi cele datorate lexicului românesc care le stătea la dispoziţie şi care avea multe elemente învechite. Ei au făcut, astfel, şi o operaţie de purificare şi primenire a limbii române de unele cuvinte şi expresii vetuste. Realizarea lor este cu atît mai apreciabilă, cu cît în cele mai recente redacţii româneşti ale scrierii se găsesc aidoma şi frecvent foarte multe din formulările tipăriturii din 1688.

Colaborarea stolnicului

Hărnicia şi înzestrarea culturală a lui Radu Greceanu s-au vădit şi în traducerea românească a altor importante scrieri. Astfel, în 1691, împreună cu Şerban, a publicat o selecţie din cuvîntările lui Ioan Hrisostom (cu numele românizat Ioan Gură de Aur), sub titlul *Mărgăritare*. Cartea se deschide cu „Versuri politice 8 asupra stemelor luminatului înălţatului domn Io Constandin Basarabă Voevod", semnate „mică şi plecată slugă Măriei tale Radul Logofătu". Acestea sînt urmate de două predoslovii: una închinată lui Constantin Brîncoveanu, din îndemnul şi cu cheltuiala căruia s-a realizat şi s-a tipărit lucrarea, şi o alta adresată „cititoriului".

În predoslovia către domnitor, cei doi Greceni subliniază faptul că străduinţa lor a fost de a face o traducere pe înţelesul tuturor „ca să poată fieştecare rumân, ce şi puţină învăţătură ar avia, să înţeleagă. Sînt enumerate apoi lucrările traduse şi cele care le au în lucru, „ca şi acele în tipariu să se bată, şi altele multe bune să să facă, spre folosu de opşte". În prefaţa către cititor, cei doi cărturari menţionează sprijinul acordat de „cinstitul şi blagorodnicul şi prea înţeleptul dumnealui Constandin Cantacuzino, biv vel stolnic".

Tot în 1691, Radu Greceanu a publicat tălmăcirea românească a *Mărturisirii ortodoxe* a lui Petru Movilă, apoi, în 1693, o *Evanghelie greco-romană* (împreună cu Şerban), iar în 1698, 12 volume de *Minee* la a căror traducere, după cum mărturiseşte, a lucrat zi şi noapte („că şi noaptea o am făcut-o în unele vremi în loc de zi").

Trebuie apreciată în mod deosebit această osîrdie de traducător a lui Radu Greceanu (ca şi a altor cărturari din sec. XVII-XVIII, precum un Udrişte Năsturel sau Nicolae Milescu), avînd în vedere faptul că activitatea sa se desfăşura pe un tărîm încă nedefrişat, unde trebuia să biruie serioase dificultăţi. O mărturiseşte însuşi cărturarul logofăt: „Cu greu iaste a tîlmăci neştine singur, ales despre limba elinească spre cea rumânească; că sînt cuvinte elineşti şi vorbe dupre locuri [dialectale], carele unele nici la lexicoane nu să află; altele de să şi află şi să înţeleg, iară pentru îngustimea limbii româneşti nu pot veni la tîlmăcit".

În fine, Radu Greceanu este şi autorul unei aşa-zise traduceri din greceşte (originalul nu s-a aflat) a unei poeme intitulate *Poveste de jale asupra nedreptei morţi a preacinstitului Constantin Cantacuzino, marelui postelnic al Ţării Româneşti* şi păstrate într-o copie manuscrisă din 1735. Scrierea este închinată doamnei Stanca Cantacuzino, mama lui Constantin Brîncoveanu.

În 1693, după cum am văzut, Radu Greceanu a început cronica sa intitulată *Începătura istorii vieţii luminatului şi preacreştinului domnului Ţării Româneşti, Io Constandin Brîn-*

coveanu Basarab voievod, dă cînd Dumnezeu cu domnia l-au încoronat pentru vremile şi întîmplările ce în pămîntul acesta, în zilele Măriei-sale s-au întîmplat.

110 capitole

Devotat domnitorului, Greceanu a alcătuit cea mai amănunţită şi întinsă cronică din cîte s-au scris, în vechime, la noi asupra unei domnii. Redactat în mai multe etape, letopiseţul înregistrează cronologic principalele fapte din timpul celor 26 ani ai domniei lui Brîncoveanu.

Astfel, primele 43 capitole ale lucrării (din cele 110) au fost alcătuite pînă în 1698, cînd cronicarul prezintă voievodului scrierea sa, însoţită de o predoslovie. O altă parte, redactată pînă în 1707, a fost revizuită la cererea domnitorului, pentru a fi consemnate faptele vrăjmaşilor lui Brîncoveanu. După acest an, pînă în 1714, anul morţii tragice a voievodului, Greceanu notează, cu virulenţă, tot mai multe detalii din conflictul dintre Brîncoveanu şi Cantacuzini. Cronica se întrerupe brusc cam cu o lună de zile înainte de mazilirea lui Brîncoveanu, dată după care nu se mai ştie nimic despre cronicar. După unele opinii, Radu Greceanu ar fi fost exilat în Asia Mică, împreună cu alţi boieri devotaţi domnitorului, căzut victimă otomanilor.

Consemnînd principalele fapte şi evenimente din timpul domniei lui Brîncoveanu, Radu Greceanu nu-şi ascunde admiraţia faţă de voievodul care adusese un nou curs în viaţa politică şi culturală a ţării. „Eu — scrie el în prefaţa cronicii — numai faptele măriei-tale cele mai lăudate şi de toată suflarea ţărei acesteia cinstite şi iubite, numai pe acelea am pus gînd să le povestesc prin condeiul meu, şi întîmplările şi tulburările ce s-au petrecut în Ungrovlahia sub domnia măriei-tale... Căci măria-ta eşti cu daruri vrednice împodobit şi ai îngrijit de această ţară cu o aşa adîncă pricepere şi înaltă privighere, cu atîta blîndeţe şi răbdare, pornită din sufleteasca dragoste ce îi porţi...". Este relevat, astfel, prestigiul de care se bucura domnul în relaţiile internaţionale ale vremii, legăturile sale cu principii vecini, din Transilvania şi Moldova. Sînt astfel consemnate schimburile de solii între curtea de la Bucureşti şi cea de la Iaşi sau Alba Iulia. La nunta fetei lui Gh. Bánffy, guvernatorul Transilvaniei, Brîncoveanu îşi trimite reprezentantul, în persoana velstolnicului Radu Izvoranu însoţit de „4 cinstiţi feciori de boieri... închipuindu însuşi prizenţiia, adecă chipul măriisale lui vodă, cu scumpe şi frumoase domneşti daruri la acea cinstită nuntă..."

Cu vădită satisfacţie este descrisă primirea de către Brîncoveanu a ambasadorului englez la Poartă, William Paget, cronicarul înregistrînd întreg protocolul vizitei în pagini unice în literatura noastră veche. „Intrîndu deci în divan era foarte în bună tocmeală orînduiţi, toată căpitănimea, i ceauşii, i stegarii slujitoreşti. După aceia mai înlăuntru intrîndu în spătărie era toată boierimea ţării pusă în orînduiala lor şi aşa deci şi în spătăriia cu stélile unde zic intrînd îndată au dat 4 tunuri, care mai înainte era gătite. După aceea în scaun domnescu pre dînsul punîndu-l şi măriia sa pre pat şăzînd, după multă vorbă ce au avut singuri numai, şi la masă l-au pus, căruia mare cinste făcîndu-i: de o parte despre dreapta toţi boierii lui puind, iar despre partea stîngă, dencătro măriia sa vodă şădea, boierimea ţărîi; de cîteva ori cu tunurile dînd şi cu puşcile, închinîndu pentru sănătăţi..."

Un ziar oficial

Epoca în care domneşte Brîncoveanu este deosebit de grea pentru Ţara Românească. În faţa presiunilor tot mai mari ale Porţii, domnitorul trebuie să desfăşoare multă abilitate şi diplomaţie, spre a menţine neatîrnarea ţării. Dificultăţile domniei sînt sporite de intrigile unor boieri, unii chiar din familia voievodului. Pentru aceştia cronicarul are grele cuvinte de condamnare, dînd scrierii sale accente pamfletare.

Sînt consemnate în cronică însă multe pagini luminoase, relevînd legăturile de bună vecinătate şi colaborare pe care Brîncoveanu se străduia să le menţină cu Moldova şi Transilvania. Între ele, vizita pe care o face la Bucureşti, în mai 1694, fiica sa, Maria, căsătorită cu domnul Moldovei, Constantin Duca: „Iar şi părinţii — scrie Radu Greceanu — cu mai mare cinste o au priimit, despre o parte ca pre o fiică, despre altă parte ca o doamnă a unii ţări".

Este relatată, de asemenea, căsătoria celui de-al doilea fiu al voievodului, Şerban, cu fiica lui Ilie Cantacuzino, din Moldova, săvîrşită „cu mare şi preafrumoasă pompă" în cel de-al 21-lea an al domniei.

În acelaşi an, notează cronicarul, s-a întîmplat şi un fapt meteorologic deosebit: căderea unui meteorit. „La ghenarie 28 dni leat 7217 [1709], la 10 ceasuri den zi, fiind vreme frumoasă, senin şi soare, la judeţul Buzăului, de ceia parte de apa Buzăului, au trăznit atît de tare, cît oamenii şi dobitoacele au căzut la pămînt şi au căzut şi cîteva pietri de sus, care pietri dă minune le-au adus la curte, de s-au minunat toţi văzîndu-le. Pietri mari bucăţi şi negre ca zgura care nu au căzut peste tot locul, ci numai în 2 locuri, şi puţine, nu multe".

Cum se vede şi din acest singur exemplu, cronicarul era interesat şi de amănuntele vieţii cotidiene. De fapt, din împletirea aceasta a cotidianului cu relatările desfăşurării vieţii politice de la curte se urzesc savoarea şi valoarea cronicii sale. Şi, totodată, se conturează portretul moral al cărturarului, pregnant, chiar în puţinătatea ştirilor rămase despre faptele vieţii sale.

Portret pe care, cu aproape cinci decenii în urmă, Nicolae Cartojan îl creiona în *Istoria literaturii române vechi* (Bucureşti, 1940) cronicarului oficial al lui Brîncoveanu. „Era bucuros — scrie Cartojan — că ocupă şi el un loc la curtea domnească, că poate fi de folos la serbări şi la petreceri, că poate împărtăşi bucuriile, îngrijorările şi durerile curţii... Cronica lui scrisă fără mult nerv, dar cu bun simţ, este astfel un ziar oficial de curte al celui mai mare voievod al culturii româneşti". ■

VIENA 1914-1916:

AGONIA UNUI IMPERIU (II)

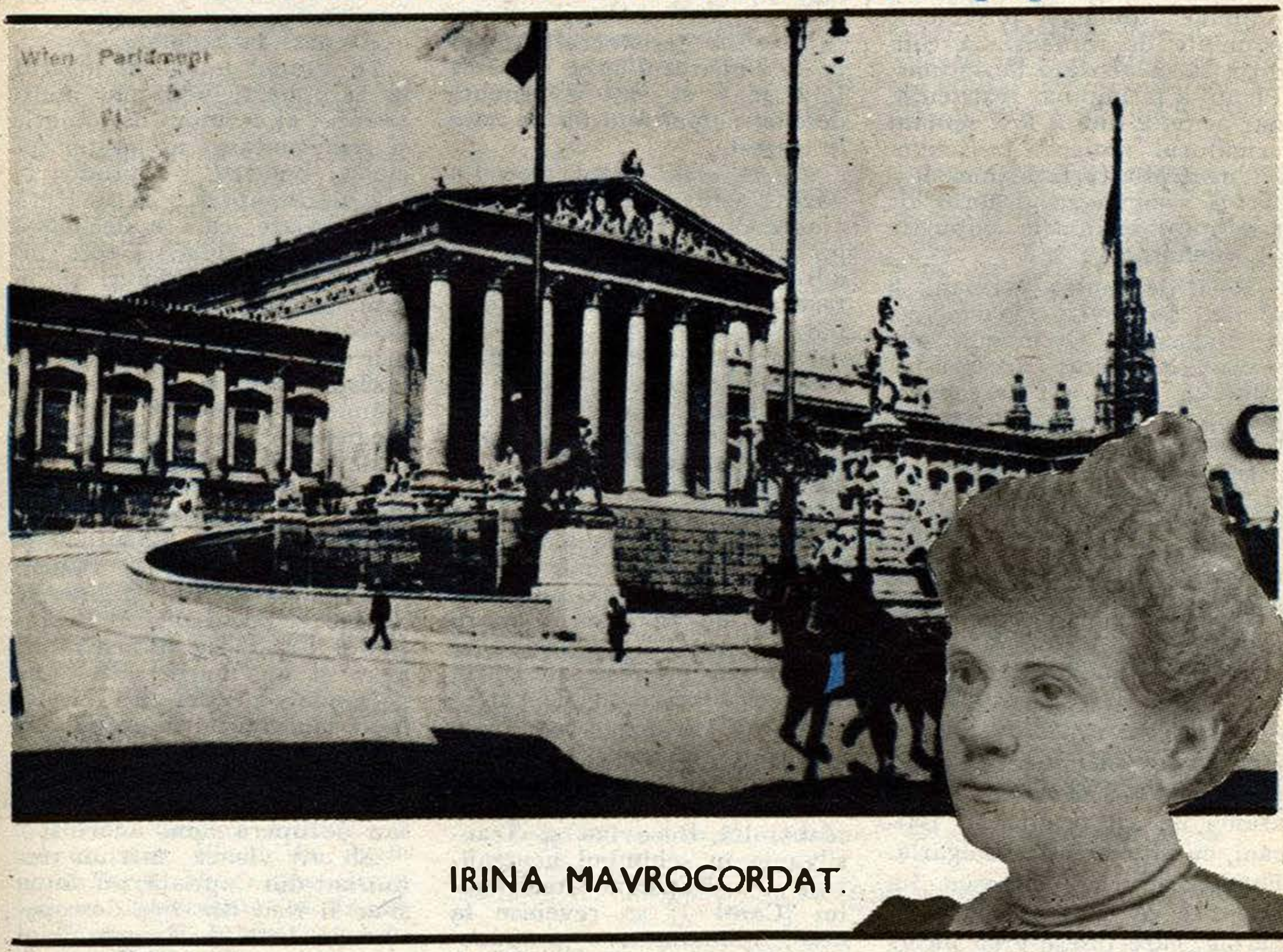

IRINA MAVROCORDAT.

România anului 1915 resimte permanent, sub aspect politico-diplomatic, o intensificare a eforturilor celor două tabere aflate în conflict de a atrage şi ţara noastră în desfăşurarea ostilităţiior sau măcar — în cazul Puterilor Centraie — de a o determina să rămînă în starea de neutralitate. Firește, o neutralitate... binevoitoare. După cum notează Irina Mavrocordat în jurnalul său, sînt folosite, în acest scop, diferite mijloace. Reprezentanţii Puterilor Centrale, de exemplu, trec de la laude şi gratulaţii pînă la lansarea de zvonuri privind un iminent „ultimatum" adresat de Germania ţării noastre.

Cît priveşte procedeele folosite de statele Antantei, autoarea însemnărilor se referă, între altele, la uimirea pe care o încearcă, atunei cînd citeşte, într-o publicaţie franţuzească din 1 februarie 1915, un document secret privind ţara noastră. Este vorba despre Convenţia încheiată cu Rusia la 18 septembrie/1 octombrie 1914, în urma tratativelor dintre Ion I.C. Brătianu şi S.D. Sazonov, ministrul de externe al cabinetului imperial rus. Diplomaţii români erau la curent cu caracterul secret al acestui document. De aici, stupefacţia pe care o încearcă autoarea jurnalului, atunci cînd îl vede tipărit în presa franceză.

Jurnalul, din cuprinsul cărula prezentăm o nouă selecţie de fragmente, reflectă, de asemenea, profunda nemulţumire a românilor din Transilvania şi celelalte teritorii româneşti, Banat, Bucovina etc., aflate sub stăpînire străină, ai căror fii erau siliţi să participe la un război împotriva aspiraţiilor naţionale firești, nutrind, totodată, speranţa că vremea eliberării de sub oprimarea seculară pe care o îndurau este tot mai aproape. Întreruperile în text sînt marcate prin trei puncte, explicaţiile din paranteze drepte aparţin redacţiei.

1 februarie [1915]. Citesc stupefiată într-o gazetă franceză textul exact al convenţiei semnate de guvernul nostru cu Rusia, în vederea unei acţiuni împotriva Austro-Ungariei, cu aprobarea regelui. Într-adevăr, cînd a izbucnit războiul s-a început prin a propune României provinciile populate de români, cu condiţia să colaborăm la acţiune. Planul a întîmpinat rezistenţă, dar acum 2 luni a fost semnat următorul proiect: în schimbul neutralităţii României, Rusia îi recunoaşte dreptul de a-şi alipi teritoriile populate de români...

Relaţiile dintre germani şi români au devenit foarte reci şi ambasada Germaniei nici nu a considerat necesar să întoarcă vizita pe care soţul meu a făcut-o cu ocazia sărbătoririi imperiului[1]. Take Ionescu, pentru a dovedi că Austria plănuia de mult un război preventiv contra Serbiei, relatează că în mai sau aprilie 1914 marchizul Pallavicini, ambasadorul Austriei la Constantinopol, a întreprins un turneu politic în România, cu scopul de a asigura concursul ei, în cazul unui conflict cu Serbia, iar dacă România nu ar consimţi, el ar fi urmat să caute atunci un alt prieten în Balcani, cu alte cuvinte, Bulgaria. Foarte surprins, Ionescu i-a declarat că nu considera ca Serbia, care fusese greu încercată de două războaie..., să fie în stare să provoace marea monarhie vecină. Marchizul a formulat următoarea obiecţie: „Orice guvern trebuie să prevadă pericolele care-l pot ameninţa!". „Dar aceasta este teoria războiului preventiv", i-a răspuns Take Ionescu, înţelegînd intenţiile Germaniei, vizita la Konopischt[2] şi actul de provocare al arhiducelui, care a ales Bosnia şi Herţegovina ca teatru al manevrelor militare şi ziua sărbătorii naţionale a Serbiei pentru a-şi face intrarea în Sarajevo...

Dominaţia lui Tiszá[3] asupra Austriei a început să fie resimţită, iar unele ziare mai independente, ca *Die Zeit* de pildă, îndrăznesc să protesteze. Oamenii simpli, la rîndul lor, încep să fie decepţionaţi de germani şi nu pregetă să le reproşeze că se poartă cu ei prea arogant şi dispreţuitor... În mediile aristocratice vieneze, împăratul este discutat fără jenă şi sînt exprimate deschis nemulţumirile pe care le trezeşte...

9 februarie. Soţul meu l-a văzut astăzi pe Tschirschy, ambasadorul Germaniei, care l-a copleşit cu amabilităţi la adresa ţării noastre şi cu proteste prieteneşti. „Cum s-ar putea crede la dv., i-a declarat el, că trupele pe care le concentrăm spre Bucovina ar fi destinate să atace ţara dv. cu care întreţinem relaţii de prietenie atît de strînse de 30 de ani?". „Nu înţeleg, a adăugat el, de ce ţara dv. mai ezită să ni se alăture şi să acţioneze împreună cu noi, căci austro-germanii nu se mai îndoiesc de victorie... Dar nu mă îndoiesc că, înţelegînd adevăratele interese ale ţării, vă veţi alătura nouă!" etc...

[Prinţul] Brîncoveanu, în trecere prin Viena, mi-a confirmat că Tripla Înţelegere propusese României încă de la începutul războiului Bucovina şi Transilvania în schimbul neutralităţii ei... După moartea regelui [Carol I] se revenise la atac, reînnoindu-se propunerea, cu condiţia unei colaborări strînse cu aliaţii... În sfîrşit, acum 2 luni, Rusia, ea singură de data aceasta, a repus pe tapet propunerile, cu condiţia ca România să ocupe provinciile respective, lăsîndu-i-se libertatea să-şi aleagă momentul intervenţiei. De data aceasta, Brătianu a semnat şi aşa stau lucrurile deocamdată...

3/16 februarie. Sora mea[4] mi-a scris că evenimentele se precipită şi că vom intra şi noi în hora infernală, împreună cu Italia ca parteneră, ostilităţile trebuind să înceapă în aceeaşi zi. Un ambasador de la Roma a afirmat şi el că Italia este hotărîtă să intervină. Germanii, după cît se pare, bănuiesc ce-i aşteaptă şi încearcă prin toate mijloacele să recîştige prietenia italienilor...

Atentat la Sofia[5].

În timpul unui bal mascat la care participau mai mulţi membri ai corpului diplomatic şi reprezentanţi ai înaltei societăţi bulgare, s-a produs la ora unu noaptea o detunătură îngrozitoare, care a declanşat o panică teribilă. Ţipete înspăimîntătoare, leşinuri şi, în urma cercetărilor efectuate, s-a descoperit că un panou al uşii de la intrarea sălii de bal fusese spart ca să se arunce înăuntru o bombă care explodase în apropierea locului unde se aflau preşedintele consiliului [de miniştri, Vasil Radoslavov] cu soţia, fostul ministru de război Boiadjiev şi ultimul ministru de război, Ficev, fiica acestuia şi ginerele lui Ficev. Locotenentul Boiadjiev şi d-ra Ficev au fost răniţi grav şi au murit; alte zece persoane s-au ales cu răni mai mult sau mai puţin grave, dar autorul atentatului nu a putut fi prins şi nu se ştie dacă este vorba... de un complot politic sau de opera unui anarhist...

Alt viţ vienez: într-un restaurant din Capitală, un domn şi-ar fi ieşit din fire descoperind în lista de bucate felul numit „beef à la Wellington", sub motiv că n-ar trebui să se folosească termeni englezeşti în timp de război. „Dar cum să-i spunem?", l-a întrebat dezolat chelnerul. „Gîscă à la Brudermann"[6], i-a răspuns clientul, făcînd aluzie la nulitatea unuia dintre generalii de la începutul războiului.

26 februarie. La Londra domneşte calmul şi străzile sînt înţesate de trupe. Ştirea este confirmată de Mişu[7], care în momentul de faţă se află în România, unde împărtăşeşte tuturor impresia sa că Anglia e

---

1 27 ianuarie, ziua de naştere a împăratului Wilhelm II.

2 Castel în Cehoslovacia, proprietatea — pe atunci — a moştenitorului tronului Austro-Ungariei, Franz Ferdinand.

3 Istvan Tisa (1861-1918), primministru al Imperiului austro-ungar, unul dintre cei mai reacţionari oameni politici ai Imperiului austro-ungar, promotor al politicii de deznaţionalizare a popoarelor oprimate şi unul dintre fervenţii susţinători ai monarhiei.

4 Maria C. Blaremberg, sora Irinei Mavrocordat, căsătorită cu N. Filipescu.

5 Comis în noaptea de 2 februarie 1915.

6 Rudolf von Brudermann, general din armata austro-ungară, notoriu pentru incapacitatea sa. Demis în urma unui răsunător eşec, în septembrie 1914.

7 Nicolae Mişu (1858-1925), diplomat român, timp de mai mulţi ani plenipotenţiar la Londra,

stăpînită de o încredere absolută în victoria finală...

Sosirea gen[eralului] Pau[1] la București a prilejuit grandioase manifestații de simpatie, străzile erau înțesate de lume... iar la ferestre erau arborate culorile Franței și ale României. Ovații entuziaste de-a lungul întregului parcurs, ploaie de flori etc...

Vizitat spitalul de garnizoană [organizat și patronat de autoare], unde am văzut 20 de români, abătuți și descurajați. Mi s-au plîns că rațiile le-au fost reduse la trei supe fără carne și fără pîine... Toți erau din Regimentul 64. Bieții de ei, și totuși luptaseră atît de bine ca să apere de fapt o nație care nu era a lor...

15 aprilie. Tiszá s-a repezit din nou la Viena și s-a întreținut cu Burián și cu ceilalți miniștri, deși Stürgkh și cu ministrul industriei, comerțului și agriculturii fuseseră în ajun la Budapesta, ca să încerce să rezolve problema aprovizionării Vienei. Adevărul este că se agită în calitatea lui de ungur, din cauza revendicărilor Italiei, și se străduiește din răsputeri să-l împiedice pe împărat să facă concesii, de teamă să nu-și formuleze și România revendicările ei...

4 mai. Grigore Filipescu a trecut prin Viena, în drum spre Paris. Ne-a spus cîteva lucruri interesante aflate de la Costinescu, ministrul de finanțe, împreună cu care călătorise pînă la Sinaia. Cel din urmă i-ar fi confirmat că între Italia și Tripla Înțelegere a fost semnat un acord stipulînd intrarea în acțiune contra garantării teritoriilor populate de italieni și altor concesii în zona Adriaticii și a Asiei Mici... Grig ne-a mai informat despre criza de șefie prin care trece partidul conservator din cauza lui Marghiloman, care se crămponează, cu toate avertismentele ce i s-au dat, că este preferabil să se retragă de bunăvoie...

Ieri, Italia a declarat Austro-Ungariei că denunță tratatul Triplicei. Sînt de așteptat evenimente grave pe curînd... Se pare că războiul costă Austria un miliard [de coroane] pe lună, or el durează de zece luni și primul împrumut [de război] n-a procurat cu dificultate decît 3,5 milioane. Dezastrul ar fi cu atît mai înspăimîntător, cu cît se dă ca sigur că Austria nu ar dispune decît de 20% acoperire aur pentru hîrtia pe care o pune în circulație... Întregul tineret în vîrstă de 16 și 17 ani a fost luat din școală și pus la exerciții militare. Este învățat cum să mînuiască armele, cum să se ascundă în tranșee etc., etc. Sînt două milioane [de tineri] în situația aceasta...

13 mai. „Lusitania[2] a fost torpilată fără somație prealabilă și pe o vreme splendidă, în momentul în care vasul putea fi văzut de pe coasta Irlandei. Este unul dintre cele mai abominabile acte de sălbăticie, curat asasinat, care vine să se adauge listei și așa îngrozitor de lungi a ororilor comise de Germania. Lovită de două torpile, nava s-a scufundat în 20 de minute, astfel că n-au putut fi salvați decît jumătate din pasageri, cu tot sîngele rece și devotamentul marinarilor. Mai multe șalupe au fost răsturnate de valurile stîrnite de scufundarea transatlanticului. A fost ceva teribil, înfiorător!

10/23 mai, ora 2 dimineața. Aflăm pe cale strict confidențială că astăzi între orele 3 și 4, Italia va declara război Austro-Ungariei. Într-o convorbire pe care atașatul nostru militar a avut-o cu cel italian, acesta din urmă i-a mărturisit surpriza de a constata ce puțină teamă inspiră armata italiană, în timp ce armata română, dimpotrivă, este foarte temută: „Aveți șansă cu revendicările dumneavoastră, a adăugat el, pentru că populațiile din teritoriile pe care le pretindeți vă sînt favorabile, în timp ce, în cazul nostru, nu se poate spune același lucru despre slavi și despre locuitorii unei părți a Tirolului...

31 mai. Astăzi, împăratul, după o lungă întrevedere cu teribilul conte Tiszá, i-a primit în audiență pe cei trei șefi ai opoziției din Ungaria, conții Andrassy[3], Zichy[4] și Apponyi[5].

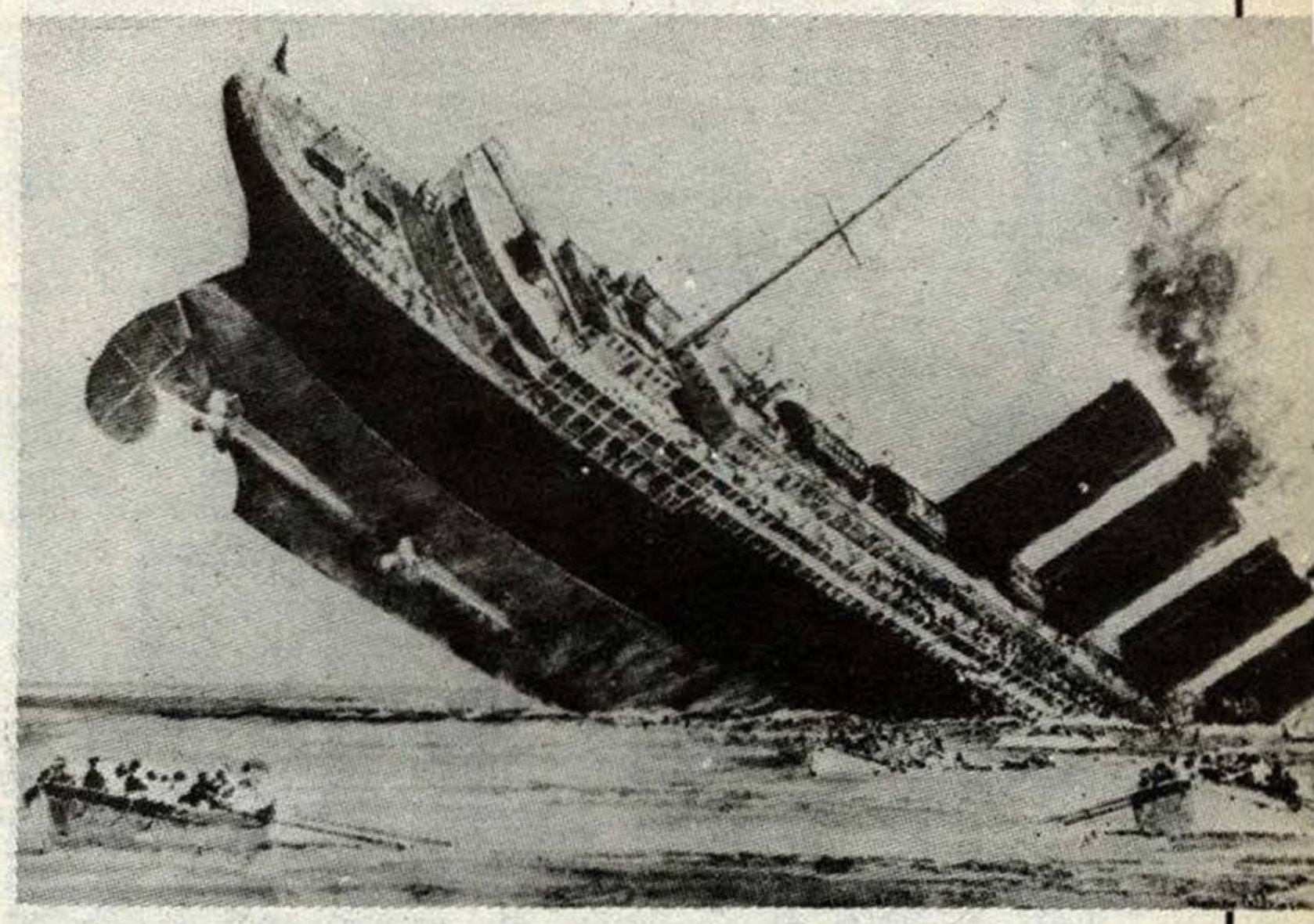

Lovită de două torpile, „Lusitania" s-a scufundat în 20 de minute

In p. 19: *Viena, în anii în care Irina Mavrocordat își scria jurnalul*

---

1 Gérald Pau (1848-1932), general francez, erou al războiului franco-prusian din 1870, avînd reputația unui mare organizator și instructor.

2 Navă engleză de pasageri; transporta în Statele Unite mulți călători americani. Scufundarea ei a contribuit la decizia de intrare a Statelor Unite în război.

3 Julius Andrassy (1860-1929), om politic și istoric maghiar. Ministru de interne (1906-1909), a contribuit la aplicarea unei legi draconice care prevedea desființarea școlilor în limba naționalităților din imperiu, impunerea învățămîntului în limba

Se dă ca sigur că scopul acestor audienţe îl constituie adoptarea unei decizii asupra concesiilor ce ar putea fi făcute României pentru a se asigura neutralitatea ei. Ar fi vorba să i se ofere cîteva judeţe din Bucovina şi autonomia Transilvaniei.

Un redactor de la *Die Freie Presse* s-a deplasat la Bucureşti pentru a lua interviuri

23 mai 1915: unităţi italiene trec graniţa austriacă

citorva personalităţi din România. Primit de Nicu Filipescu, acesta din urmă i-ar fi spus: „Între dumneavoastră şi noi nu există decît o singură soluţie posibilă: războiul". „Dar — ar fi replicat redactorul — dumneavoastră nu puteţi să nu aveţi cunoştinţă de ultimele noastre victorii în Galiţia, nici să nu fi aflat ce bine merg lucrurile pentru noi". La care Nicu i-ar fi răspuns: „Succesele dv. le ignor, căci nu citesc niciodată comunicatele dv., care nu sînt decît o ţesătură de minciuni". Respectivul redactor era pur şi simplu siderat azi dimineaţă, cînd a venit la cancelaria [noastră] să-i povestească toate acestea lui Carp[1]. Încă şi mai şocat decît el a fost însă Carp...

2 iunie. Tiszá se agită mult, a refuzat în mod formal să primească a constitui un cabinet de concentrare împreună cu şefii opoziţiei. Vrea să fie cu orice preţ singurul stăpîn al situaţiei... Toţi, pur şi simplu, se întrec în amabilităţi faţă de România. De unde cu numai cîteva zile în urmă Margutti de la Statul major îi spunea ataşatului militar al Argentinei, care-l întrebase cînd va putea în sfîrşit să plece pe front să urmărească operaţiunile: „Aşteptaţi mai întîi să plece ataşaţii militari ai Italiei şi României şi după aceea vă veţi putea duce", iată că acum ataşaţii militari ai României şi Bulgariei sînt invitaţi în modul cel mai formal pe cîmpul de luptă. Stîrcea, isteţ, şi-a dat seama că scopul era de a ne sonda intenţiile şi de a afla dacă vrem să pornim contra lor şi, dacă da, cît de curînd, căci, într-un asemenea caz, guvernul nostru nu ar permite ataşatului nostru militar să se îndepărteze de Capitală. Se mai spune că prinţul von Wedel[*] ar fi fost trimis în misiune la Bucureşti, ca să sprijine propunerile pe care Austria ar urma să le facă României în schimbul neutralităţii ei.

4 iunie. Întîlnit azi pe consilierul elveţian [Hans von] Segesser; întrebare neaşteptată: „Este adevărat că România cere Bucovina pentru a rămîne neutră"? Nu cunosc nimic în legătură cu acest zvon, i-am răspuns. Dar asemenea zvonuri circulă neîncetat, sub toate formele: cînd se zice că Czernin, ministrul [Austro-Ungariei] la Bucureşti, ne oferă rectificări de frontieră şi compensaţii, cînd că noi sîntem aceia care cerem compensaţii etc., etc.

9 iunie... Răspunsul pe care Statele Unite îl vor da notei justificative germane în legătură cu scufundarea „Lusitaniei" inspiră aici o mare îngrijorare. Se speră totuşi că se va găsi teren pentru înţelegere, căci nimeni nu doreşte încă un duşman în plus.

24 iunie. Ştiri senzaţionale şi cu atît mai emoţionante cu cît par a fi de natură să arate că se apropie clipa decisivă pentru scumpa noastră ţară.

---

maghiară şi obligativitatea folosirii ei în cadrul instituţiilor publice. În octombrie-noiembrie 1918, a deţinut funcţia de ministru de externe al Austro-Ungariei.

[4] Aladár Zichy, om politic maghiar, membru al Casei magnaţilor. În 1917 a contribuit la căderea guvernului Tiszá.

[5] Albert G. Apponyi (1846-1933), şef al Partidului Maghiar al Independenţei, a dus o politică de maghiarizare forţată a românilor din Transilvania prin elaborarea — 1907 — a vestitelor legi Apponyi, privind obligativitatea limbii maghiare în şcoli şi interzicerea limbii române în instituţiile publice.

[1] Ion P. Carp, fiul lui P.P. Carp, prim secretar al Legaţiei României la Viena, adept al orientării germanofile.

[*] Karl von Wedel (1842-1919), general-aghiotant al Kaiserului; ataşat în 1877 pe lîngă armata rusă.

inima mea de mamă mi se sfîşie, dar, hotărît, patriotismul e mai tare şi credinţa-mi în triumful şi mărirea scumpei noastre Românii mă împiedică să cad pradă tulburării. Se pare că Rusia s-a decis să satisfacă toate cererile României, că Anglia şi Franţa ne sprijină din toate puterile şi că zilele acestea va fi semnat la Paris acordul dintre Delcassé şi Rudeanu[1], care ar fi fost însărcinat cu aceste negocieri, dat fiind că este foarte competent să reglementeze frontierele pe care dorim să ni le stabilim în revendicările noastre...

28 iunie. Ieri trebuia să se ţină o întrunire a Acţiunii Naţionale[2]. Nu ştiu dacă această întrunire a avut loc, pentru că bietul Lahovary, care trebuia să asiste, a decedat subit chiar în dimineaţa zilei de 27 iunie. La exact un an de la asasinarea nefericitului arhiduce Franz Ferdinand şi a soţiei sale şi de la izbucnirea monstruosului război...

2 iulie. Un coleg i-a auzit la Jockey [Club] pe mai mulţi membri ai acestui cerc select aducînd critici aspre guvernului de la Bucureşti, care refuză să acorde Germaniei trecere pentru numeroasele vagoane cu muniţii destinate de ea Turciei. Domnii aceia adăugau că Germania, exasperată, va da *fără îndoială* un ultimatum României (ah, cum ne schimbăm optica în funcţie de ceea ce ne convine sau nu ne convine!) Într-adevăr, austro-germanii spumegă de furie atunci cînd America furnizează arme şi muniţii adversarilor lor şi ar vrea să silească guvernul Statelor Unite să împiedice astfel de transporturi, dar de îndată ce un alt [stat] neutru foloseşte un atare procedeu şi împiedică transportul de muniţii germane se expune tuturor represaliilor...

27 iunie/10 iulie. La Ministerul de război de aici există certitudinea că vom porni împotriva Austriei. Aşa a aflat Gerlizi, ginerele lui Alexandru Ştirbey. Se crede a şti că Rusia, în faţa dezastrului, ne-ar satisface toate revendicările şi chiar mai mult, şi că, în consecinţă, avem obligaţia să trecem alături de ea...

11 iulie. Bulgaria îşi continuă jocul dublu şi-i trădează pe foştii fraţi balcanici, bătîndu-şi joc de Cvadrupla Înţelegere, ale cărei propuneri le divulgă Puterilor Centrale, pentru a-şi face mai preţuită colaborarea. Duce tratative pe furiş cu Turcia, dar cu gîndul ascuns de a o despuia...

Se spune că întrevederea dintre Tiszá şi cancelarul Bethmann - Hollweg[3] a fost dintre cele mai furtunoase, deoarece Tiszá a refuzat să urmeze sfatul Germaniei de a face concesii teritoriale României şi i-a declarat că toţi şefii opoziţiei erau de aceeaşi părere cu el. Bethmann, iritat, i-ar fi spus: „dacă vă dau acest sfat, o fac deoarece cred că sînteţi într-o postură proastă; ştiţi prea bine că fără ajutorul german, de mult aţi fi fost invadaţi de ruşi“ etc. Celălalt, însă [Tiszá] nu ar fi consimţit decît la concesii minime şi cu condiţia ca România să meargă cu ei. S-ar dori ca numai Austria, ea singură, să facă sacrificii...

12 iulie. După Stukart, fostul şef al poliţiei vieneze, 28 de vagoane cu muniţii destinate Turciei ar fi fost lăsate să tranziteze prin teritoriul României. După alţii, amici cu Nicole Darvari şi care lucrează la Ministerul de război, Germania, vrînd să se edifice în privinţa atitudinii noastre, ar fi dat României un ultimatum cu termen de expirare 20 curent, ca să ne hotărîm şi să ne declarăm neutri sau nu pînă la capăt. Tot N. Darvari ar fi aflat la dineul oferit în onoarea ei la Jockey [Club] de către Platton, Ambrosin şi Ugron că era de aşteptat ca România să se calmeze în schimbul unor concesii şi că, de altfel, nu era de loc de temut graţie alianţei cu Germania. Domnii respectivi sînt totuşi indispuşi de schimbarea petrecută în opinia publică din România, devenită atît de ostilă Puterilor Centrale...

17 iulie. De la cineva care l-a văzut pe fiul lui Costinescu aflu că tatăl său, ministrul nostru de finanţe, constatînd că von dem Bussche [Haddenhausen], ministrul Germaniei, adoptă un ton ameninţător pentru a pretinde ca trenurile cu muniţii ajunse la frontierele noastre să fie lăsate să treacă, i-ar fi răspuns: „Dacă este aşa, treceţi prin Serbia, care nu vă poate opune decît 250 000 de baionete; va fi mai uşor“...

O întîmplare savuroasă cu Marghiloman, care ţine foarte mult să treacă drept „boş“[4] în Germania, dar [vrea] în acelaşi timp să nu aibă presă proastă în Franţa. Ca să retuşeze părerea ce s-a format despre el la Paris, l-a însărcinat pe soţul unei modiste, d-na Pantazzi, să ducă la *Le Temps* o scrisoare astfel compusă încît să asigure ziarul de simpatia lui fierbinte pentru Franţa. Scrisoarea a fost interceptată şi citită de autorităţile austro-ungare, apoi restituită aducătorului, care s-au grăbit să o remită redactorului-şef de la *Le Temps*; acesta nu a publicat-o, mulţumindu-se să spună: „Dacă d. Marghiloman procedează astfel numai pentru a se apăra de acuzaţia că e germanofil, ce s-ar întîmpla dacă ar fi cu adevărat?“...

23 iulie. Ataşatul militar austriac la Bucureşti a stat de vorbă cu Stîrcea şi i-a declarat că e convins că nu vom zăbovi să atacăm Austria, dar îl întreabă prietenește care ar fi situaţia României, dacă, aruncîndu-se în această aventură, s-ar trezi deodată că Rusia o abandonează, şi nemaisimţindu-se în stare să continue lupta, încheie pace separată. Stîrcea i-a replicat că Rusia nu şi-ar abandona aliaţii, de care are atîta nevoie, ţinînd seama de starea precară a resurselor ei financiare şi fiindcă nu este în firea rusului să se lase doborît.

26 iulie. Nota americanilor adresată Germaniei, în care

(Continuare în p. 62)

---

[1] În legătură cu detaliile misiunii colonelului Vasile Rudeanu la Paris, vezi *Magazin istoric*, nr. 8,9/1983.

[2] Asociaţie creată în 1914 de Nicolae Filipescu, avînd drept ţel eliberarea Transilvaniei şi Bucovinei prin cooperare cu Antanta.

[3] Theobald von Bethmann-Hollweg (1856-1921), om politic german, cancelar al Reichului (1909-1917). A avut un rol important în pregătirea şi declanşarea primului război mondial.

[4] Denumire peloративă prin care francezii îi desemnau pe germani.

1940-1944: Răspunderea horthyştilor pentru sălbatica teroare din nord-vestul României

CRIME FĂRĂ ABSOLVIRE

Conf. univ. dr. ION ARDELEANU,
dr. OLIVER LUSTIG, conf. univ. dr. MIHAI FĂTU

Suferinţele populaţiei din nord-vestul României cotropit de horthyşti între 1940-1944, suferinţe care au început din primele clipe ale încălcării graniţei ţării, în virtutea dictatului fascist de la Viena, impus de Germania hitleristă şi Italia mussoliniană, şi au durat, fără întrerupere, pînă în zilele eliberării, au întrecut orice limită. Populaţia românească majoritară în nord-vestul României a cunoscut întreaga gamă a perfidelor măsuri, metode şi acţiuni ce au alcătuit sălbatica teroare fascisto-horthystă, ridicată la rang de lege; de la frustrarea de drepturi şi libertăţi democrat-burgheze pînă la izgonirea de pe plaiurile natale; de la schingiuiri şi torturi pînă la exterminarea fizică; de la asasinate individuale pînă la masacre în masă.

Omiteri deliberate, falsuri grosolane

Şi această perioadă, dominată de o astfel de teroare fără precedent în ce priveşte cruzimea, intensitatea şi numărul victimelor, în lucrarea *Istoria Transilvaniei*, apărută la Budapesta, este prezentată — spre stupoarea şi legitima revoltă a cititorilor cît de cît informaţi asupra realităţilor, ca să nu mai vorbim de cei care au fost siliţi de soartă să le cunoască nemijlocit — ca o etapă oarecare, pe durata căreia ocupanţii au provocat *„mai multe incidente"*, au determinat refugieri şi au întreprins unele măsuri discriminatorii.

Prezentarea denaturată, cu vădite tendinţe de poleire a terorii horthyste din nord-vestul României cotropit, graţie „bunăvoinţei" lui Hitler şi Mussolini pentru Ungaria horthystă, ca urmare a atitudinii ei faţă de naţional-socialism[1], ocolirea adevărului despre această perioadă — cea mai neagră din întreaga istorie a Transilvaniei — au semnificaţii aparte, cu implicaţii deosebit de grave. Este convingerea noastră statornică, pe care ne simţim datori s-o spunem deschis, cu toată claritatea, că nimănui — şi cu atît mai puţin unor istorici — nu îi este îngăduit să ascundă în faţa generaţiilor actuale şi viitoare adevărul despre crimele horthyştilor, să încerce, într-un fel sau altul, să le atenueze dimensiunile, să micşoreze răspunderea făptuitorilor.

Nici prin spaţiul acordat, nici prin profunzimea analizei şi rigoarea aprecierilor, autorii nu au dat importanţa cuvenită acestei etape (1940-1944) de maximă gravitate în istoria Transilvaniei; ei au omis cu bună ştiinţă faptele ce demonstrează că ocuparea vremelnică a nord-vestului României a însemnat, de fapt, dezlănţuirea şi menţinerea pe toate căile şi mijloacele — pînă la eliberarea acestui teritoriu românesc — a celei mai cumplite terori. Este neîndoielnic faptul că prin felul în care este evocată această etapă, prin omiterile deliberate şi falsurile introduse se încearcă micşorarea răspunderii regimului horthyst pentru ororile săvîrşite, emiţîndu-se, concomitent, un şir de calomnii şi denigrări la adresa statului rom n de

[1] Este cunoscut faptul că Hitle i-a spus lui Ciano, cu p ilejul convorbirilor avute la Obersalzbe g, la 28 august 1940: „De fapt, U garia ar trebui să accepte orice compromis, doa n-a dobîndit nimic prin p oprille puteri, succesele revizioniste obţinute le datorează exclusiv fascismului şi naţional-socialismului" (*A Wilhelmstrasse és Magyarország*, Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1968, doc. 345, p. 518).

atunci, privind atitudinea lui față de cetățenii săi de naționalitate maghiară și evreiască din sudul Transilvaniei.

De la început, autorii încearcă să acrediteze ideea că guvernul horthyst, prin șeful său, Teleki Pál, *„a proclamat în privința românilor o înțelegere frățească și o colaborare în spirit pașnic"*[1]. Dar, pînă și autorii se grăbesc să constate, dîndu-și seama că afirmația lor este, de-a dreptul, absurdă, că această proclamație *„a rămas fără valoare"* datorită *„guvernului său și, mai ales, hotărîrilor autorităților, precum și tensiunii generale de ură națională"*[2]. *„Decizia de la Viena* — spun ei, în continuare — *a făcut ca naționalismul român să fie și mai deznădăjduit și să se îndrepte împotriva populației maghiare din Transilvania de sud"*[3].

Este evident că, prin afirmațiile lor, autorii vor să-l scoată basma curată pe Teleki Pál și pe alții din vîrful piramidei, lăsînd a se înțelege că nu ei, aflați în cele mai înalte posturi ale Ungariei, au promovat, incitat și patronat o politică brutală, teroristă, criminală față de români — cu scopul vădit de a-i lichida și elimina pentru a asigura poziții precumpănitoare ungurilor și, prin aceasta, să permanentizeze ocuparea teritoriului românesc cotropit și să extindă, în momentul prielnic, agresiunea împotriva României, pentru a ajunge din nou pe crestele Carpaților. Tentativa autorilor *Istoriei Transilvaniei* de a estompa răspunderile regimului horthyst este cu atît mai surprinzătoare cu cît e imposibil ca ei să nu știe că în a doua jumătate a lunii septembrie 1940, prezent, împreună cu Horthy, la Cluj, Teleki Pál, răspunzînd reprezentanților românilor care au protestat împotriva terorii dezlănțuite, împotriva prigoanei nemiloase ce s-a abătut asupra românilor din orașele și satele Transilvaniei de Nord, împotriva asasinatelor care se țineau lanț, le-a spus batjocoritor: *„Nu-i nuntă fără înjunghieri"* — lăsînd a se înțelege, prin această cinică metaforă, că „nunta" ungurească începută după dictatul de la Viena presupunea, în chip firesc, vărsare de sînge românesc.

O monstruoasă incitare la crimă

Dar aici nu-i vorba doar de absolvirea persoanei lui Teleki Pál sau a altora ca el, ci de absolvirea politicii oficiale, a doctrinei ideologice horthyste care au stat la baza terorii dezlănțuite și fără de care crimele ce au urmat, oricît de concret ar fi redate, pot părea incredibile, îndeosebi pentru tinerele generații. Adevărul este că aceste crime — dintre care unele vor fi reliefate în cele ce urmează — n-au fost altceva decît materializarea în fapte a ideilor nocive naționaliste, rasiste și revizioniste propagate de-a lungul a două decenii fără întrerupere, din clipa luării puterii de către Horthy, și amplificate pînă la paroxism în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial. Încă în 1939 apărea la Budapesta broșura *Nincs kegyelem* (Fără îndurare), în care erau expuse întreaga strategie și tactică horthyste de persecutare și lichidare a românilor. Eroul broșurii lui Dücső Csaba, *levente*-ul (termen cu care erau definiți membrii unei organizații fasciste ungare) Torday — prototipul teroristului horthyst antiromân — jură: *„Voi extirpa orice volah ce-mi va apare în cale! Pe toți îi voi extirpa! Fără îndurare!... Noaptea voi aprinde satele valahe. Voi trece prin foc și sabie întreaga populație. Voi otrăvi fîntînile și voi ucide pruncii... Voi extirpa pe fiecare valah, și atunci, și în Transilvania va fi o singură naționalitate — cea maghiară. Neamul meu! Sîngele meu! Națiunea mea!"*[4].

După cum se știe, această monstruoasă incitare la crimă împotriva românilor a fost tipărită din ordinul regentului Horthy, drept călăuză pentru toate forțele represive ungare împotriva românilor din Transilvania. Reflectînd asupra acestei strategii horthyste de exterminare, publicistul american Milton Lehrer scria: „Dücső Csaba... ține cu tot dinadinsul să ne convingă că sîngele apă nu se face și că ungurii de azi au moștenit toate calitățile (sic!) primitive ale rasei finougrice..., el face tabula rasa mileniul de civilizație și de cultură care separă epoca noastră de aceea a năvălirii ungurilor, închinînd imn de slavă mentalităților primitive și barbare ale strămoșilor... Te întrebi înmărmurit cum a putut guvernul maghiar patrona asemenea îndemnuri la asasinat, la bestialități și barbarii odioase... Exterminarea completă a tuturor românilor din Transilvania, pentru ca Ardealul să devină, în sfîrșit, maghiar! De ce nu extirparea tuturor națiunilor de pe continent, pentru ca întreaga Europă să devină maghiară? Ar fi mai mult spațiu vital și ungurii ar trăi într-adevăr ca într-un paradis terestru"[5].

De altfel, strategia elaborată în paginile lui *Nincs kegyelem* făcea parte — cum prea bine se știe — din ideologia și practica fascistă a regimului lui Horthy în plan general. În acei ani, conducătorii Ungariei horthyste se mîndreau cu faptul de a fi fost dacă nu întemeietorii, în orice caz, pionierii fascismului, concurîndu-i deschis în această privință pe naziști, cerînd public să li se recunoască, pe plan mondial, „calitatea" de deschizători de drumuri fasciste în Europa. Ziarul *Pester Lloyd*, din 19 octombrie 1942, a publicat cuvîntarea primului ministru Kállay Miklós, ținută la Ungvár, în care acesta, vorbind despre național-socialism și despre

---

[1] *Erdély története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, p. 1754.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.
[4] Dücső Csaba, *Nincs kegyelem — Attila, Álmos, Árpád ivadéka fel az új honfoglalásra!*, Budapest, primăvara lui 1939, p. 156.
[5] Milton Lehrer, *Ardealul — pămînt românesc*, București, 1944, pp. 218-219.

Țărani români din județul Trei Scaune, maltratați și expulzați de autoritățile horthyste în toamna anului 1940

fascism, spunea răspicat: *„Este un fapt și o realitate că noi ungurii am fost inițiatorii și primii luptători ai concepției care stăpînește azi Europa. Noi am fost primii luptători ai acestei concepții care stăpînește azi întreaga Europă și care va stăpîni întreaga lume. De aceea, în lumea ce se organizează pe baza acestei concepții, ni se cuvine locul întîi, trebuie să ni se dea locul întîi, fiindcă noi sîntem deschizători de drumuri"*.

Numai „incidente" sau o politică premeditată?

Realitatea este că, sub patronajul lui Horthy, un șir întreg de partide politice, de uniuni, organizații și asociații — de comun acord și împreună cu organismele statale — au promovat ani în șir cel mai deșănțat naționalism și revizionism, au incitat la agresiune și expansiune și au pregătit — cînd în ascuns, cînd fățiș — elementele de șoc ale terorii.

Asasinatele — expresia cea mai sălbatică a terorii horthyste — s-au ținut lanț de-a lungul celor patru ani de cotropire a nord-vestului României. În primele săptămîni și luni, ele au fost de proporții incredibile și de o frecvență înspăimîntătoare. Peste toate acestea, autorii trec, consemnînd din mers: *„Armata ungară, care a intrat la începutul lui septembrie* [în nordul Transilvaniei — *n.n.*], *nu a fost întîmpinată cu rezistență, totuși au avut loc mai multe incidente; la Ip și Treznea s-a ajuns la grave atrocități pe care le-a săvîrșit o subunitate militară, ucigînd numeroși locuitori români"*[1].

[1] *Erdély története*, p. 1754.

Contemporan al acestor evenimente, Kelemen Sándor a relevat, la Budapesta, în 1946: *„Comandanții militari, în cea mai mare parte, au fost de orientare fascistă, șovinistă... Cea mai importantă muncă a comandanților militari a constat în operații de curățire"*[2]. În aceeași ordine de idei, Szenczei László a scris: *„Soldățimea, pătrunsă pînă în măduva oaselor de teoriile fasciste, odată ajunsă în nordul Transilvaniei, a săvîrșit atrocități odioase față de locuitorii neajutorați ai satelor românești"*[3].

Aceste realități au fost subliniate, așadar, în 1946. Exact după patru decenii, crezînd, poate, că peste fapte și evenimente s-a așternut valul uitării, în aceeași Budapestă, în *Istoria Transilvaniei*, se scrie, fără nici o remușcare că, exceptînd Ip și Treznea, nu s-a întîmplat nimic altceva decît că *„au avut loc mai multe incidente"*. Dar crimele — crime oribile și nicidecum incidente — au fost prea multe și prea dureroase ca să poată fi uitate. Sînt încă în viață martori oculari ai fărădelegilor săvîrșite! Unii — pe atunci copii — au supraviețuit masacrelor doar datorită faptului că au fost acoperiți de trupurile părinților uciși, iar „bravii cavaleri" horthyști i-au crezut morți. Dar chiar și atunci cînd martorii oculari nu vor mai exista, mormintele victimelor și monumentele ridicate în memoria lor vor reaminti generațiilor ce se vor succeda pe aceste plaiuri ororile comise în anii negri ai terorii horthyste.

Iată cîteva mărturii ce dezvăluie adevărul despre acele fapte și acțiuni oribile pe care autorii de la Budapesta le „contabilizează"

[2] Kelemen Sándor, *Az erdélyi helyzet*, Budapest, 1946, pp. 12-13.

[3] Szenczei László, *Magyar-román kérdés*, Budapest, 1946, p. 161.

cu un rar cinism, denumindu-le pur și simplu „incidente".

Referindu-se la prigoana generală declanșată de horthyști, *Universul* din 23 septembrie 1940 scria: *„Barbariile au început în prima zi de ocupație în județele Satu Mare și Bihor. Din primele ore ale ocupației, țăranii români au fost măcelăriți. Alte barbarii s-au săvîrșit tot în primele ore la mănăstirea Bicsad de lîngă orașul Satu Mare. În miez de noapte, pe la orele două călugării s-au pomenit asaltați de un grup de tineri din organizația «Leventes». Scoși din chilii și puși la rînd în curte, preoții au fost scuipați, loviți cu pumnalele, iar un grup de 20 de țărani refugiați din ajun tocmai pentru a se feri din calea teroriștilor s-au pomenit împresurați de altă bandă și măcelăriți... De la mănăstire, bandele de levenți au trecut în Țara Oașului și în Maramureș, unde au masacrat toți românii întîlniți. Trei zile și trei nopți, satele au cunoscut cel mai înfiorător dezmăț. La Săpînța, țăranii au fost bătuți cu frînghii ude, apoi puși să- sape mormîntul, imitîndu-se procedeele de pe timpul terorii albe cu prilejul revoluției lui Horia"*.

Datoria sacră față de memoria victimelor obligă ca măcar să fie amintite crimele comise pe drumurile Meseșului și la abatorul din Zalău, unde în ziua de 9 septembrie au fost uciși bestial 6 români; masacrele de la Mureșenii de Cîmpie, unde cu o cruzime înfiorătoare a fost exterminată familia preotului Andrei Bojor și toți cei care, întîmplător, s-au aflat în acel moment în casa lui, în total 11 per oane; cele de la Cozniciul de Sus sau cele din comuna Cerișa, unde au fost schingiuiți și apoi împușcați treizeci de oameni (în pădurea Domnea că), printre care și 6 evrei și 9 slovaci. Nu se poate trece nici peste groaznica fărădelege săvîrșită în ziua de 13 septembrie față de cei patru români din comuna Camăr, cînd bande ho thyste i-au ridicat de la casele lor, i-au dus în pădurea Zăuani și i-au schingiuit groaznic, i-au pus să-și sape gropile, apoi, așa cum erau, i-au îngropat pînă la jumătate, restul corpului lăsîndu-l pradă sălbăticiunilor pădurii. În aceeași zi, la Nușfalău au fost asasinați 13 români. Șirul crimelor făptuite „fără îndurare" este atît de lung încît evocarea lui ar necesita nu numai cîteva pagini, ci volume întregi.

Tot ce le cădea în cale

Am consemnat doar cîteva, pentru a ilustra ce anume califică autorii de la Budapesta drept „incidente". E te adevărat, am mai spus, ei recunosc, în treacăt, că *„la Ip și la Treznea s-a ajuns la grave atrocități pe care le-a săvîrșit o subunitate militară, ucigînd numeroși locuitori români"*. Dar și modul în care se face această „recunoaștere" umple de revoltă pe cei ce cunosc tragicul adevăr. Crimele din aceste localități sînt complet eludate dacă te rezumi să spui că au fost *„uciși numeroși locuitori"*. Aici, populația a două comune a fost măcelărită astfel, încît crima săvîrșită este comparabilă, în amploarea și gravitatea ei, cu cele comise de naziști la Oradour și Lidice. Lazăr Nicolae, martor la măcelul de la Treznea, arată, în declarația sa, că *„sătenii au auzit ordinul căpitanului ca [soldații horthyști] să împuște sau să treacă prin baionetă tot ce le cade în cale..."*[1].

[1] Biblioteca Universității Cluj-Napoca, dosar nr. 1986/1944, filele 158-159.

Un grup de intelectuali români din Oradea, duși sub escortă la gară în vederea expulzării (octombrie 1940)

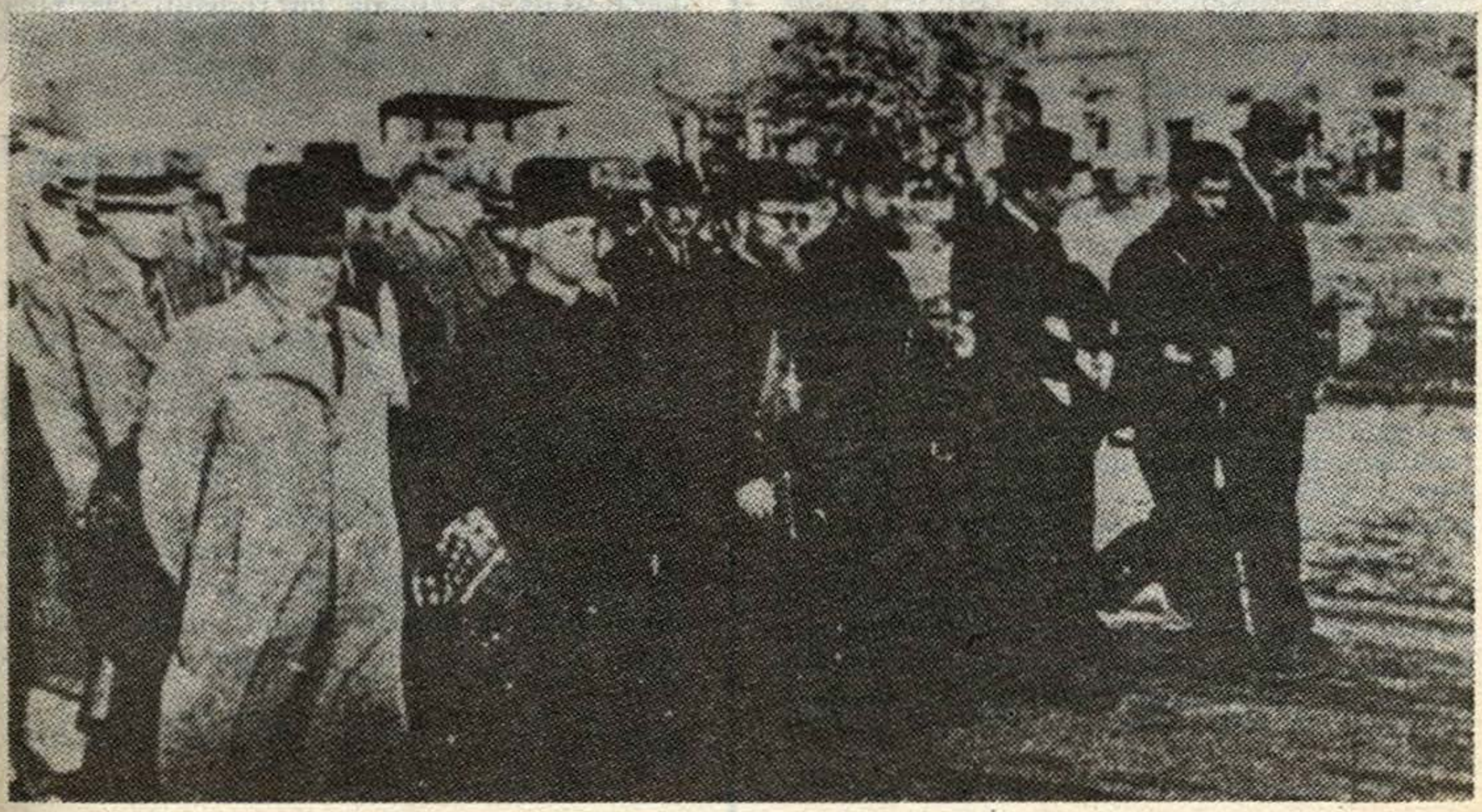

Inimaginabila cruzime cu care a fost săvîrşită crima de la Ip o redăm printr-un fragment din mărturia supravieţuitoarei Eugenia Vlad, atunci în vîrstă de 12 ani: *„În zorii zilei din nou au bătut cu patul armelor în uşă şi ne-au scos pe toţi în curte. Am început să plîngem şi să strigăm «tată, ne împuşcă». Eu fiind cea mai mică, m-am tras lîngă tata, dar ei m-au apucat de mîini şi m-au smuls de lîngă el. Ne-au ordonat să ne aşezăm în faţa lor şi să ridicăm mîinile. Eu, iar m-am lipit de tata plîngînd şi ţipînd într-una că ne împuşcă. Tata ne-a încurajat să nu ne temem. A urmat o comandă scurtă: «Foc!». Răpăitul armelor m-a asurzit. Am văzut-o pe mama prăbuşindu-se. În secunda următoare, tata, în cădere, m-a tras sub el. Crezînd că gloanţele ucigaşe ne-au atins pe toţi, ne-au lăsat acolo iar ei au plecat să răscolească casa. Am stat nemişcată pînă au părăsit curtea. M-am ridicat şi am încercat să văd care mai trăieşte. Tata, mama şi cele trei surori erau morţi, sfîrtecaţi de gloanţe «dum-dum». În casă mai era Steluţa, fetiţa de trei săptămîni a surorii mele mai mari. N-am ştiut ce să fac. Am fugit să cer ajutor surorilor ce erau căsătorite şi care locuiau aproape de noi. Mai întîi m-am îndreptat spre Maria: am găsit-o moartă împreună cu familia ei. M-am repezit spre cealaltă soră, Leontina. Auzind împuşcăturile mi-a fost frică să merg pe uliţă şi am sărit gardurile. Cînd am ajuns la ea, în curte l-am găsit pe soţul ei şi pe fratele acestuia — morţi. Primul gînd mi-a fost că sora mea şi fetiţa au scăpat. Cu nădejde am intrat în casă. Leontina era moartă lîngă pat. Fetiţa, Viorica, era în pat. Am luat-o în braţe şi m-am îngrozit. Avea capul despicat în două. Nu mai ştiam ce să fac şi am ieşit în mijlocul drumului..."*[1]

Alungaţi din căminele lor

Faptele atestă, în mod incontestabil, că nu a fost vorba de crime întîmplătoare, de excesele unor soldaţi sau ale „unei subunităţi", cum se exprimă autorii, ci de o autentică strategie a exterminării fizice a românilor, în vederea schimbării raportului demografic în favoarea ungurilor din Transilvania.

Supliciul la care a fost supusă populaţia românească, crimele săvîrşite de ocupanţii horthyşti au fost condamnate cu vehemenţă de numeroşi oameni de cultură, militanţi politici, ziarişti, inclusiv maghiari. Cu titlu de exemplu citäm luarea de poziţie a ziaristului, cetăţean român de naţionalitate maghiară, Ferenczy György, care a desfăşurat o intensă activitate publicistică la Budapesta, apoi în România — Satu Mare, Cluj — şi care a părăsit oraşul natal, Clujul, în faţa năvălirii forţelor de ocupaţie ungare, refugiindu-se în România, unde a scris apoi cunoscuta lucrare *Golgota în Transilvania*, editată la Arad şi Bucureşti în anul 1941. *„...Mîndrul pămînt al Transilvaniei* — scrie el — *s-a transformat într-o amarnică Golgotă unde se petrec cele mai groaznice evenimente. Oamenii sînt închişi cu sutele, cu miile, sînt bătuţi, sînt torturaţi în mod cumplit. Asasinatele şi execuţiile se ţin lanţ şi toate acestea doar pentru că unica vină a nenorocitelor victime este de a se fi născut român..., vîntul suflă leşurile celor spînzuraţi..., instinctul bestial s-a eliberat şi barbarismul, răzbunarea joacă dansul sălbatec al morţii..."*[2]

O altă cale de schimbare a raportului demografic şi, în acelaşi timp, o formă constantă de manifestare a terorii horthyste a constituit-o alungarea în masă şi individual de pe plaiurile natale a românilor care, siliţi să-şi părăsească întregul avut, au trebuit, pentru a supravieţui, să treacă în sudul Transilvaniei. Consemnînd această uriaşă dramă ce a cuprins sute de mii de oameni, cu o uşurinţă condamnabilă, autorii spun, în ştiutul lor stil eufemistic: *„Din faţa autorităţii maghiare instalată în Transilvania de Nord s-au refugiat în sud circa 100 mii de români, mai ales funcţionari, intelectuali"*[3]. Nu! Nu acesta este adevărul. Numărul celor ce s-au refugiat din proprie iniţiativă a fost relativ mic. Marea majoritate a plecat forţată. Autorităţile horthyste au folosit cele mai brutale, perfide şi inumane metode pentru a determina cît mai mulţi români să-şi părăsească avutul, căminul.

Oficialităţile horthyste, organizaţiile paramilitare, teroriste, naţionalist-şovine, partidele politice fasciste afişau deschis această politică de stat şi făceau totul pentru a o îndeplini. Lozincile oficiale, strigate pe stradă, făţiş, exaltat, erau: *„Oláhmentes hazát!"* (Vrem patrie fără valahi!), *„Horthy, Csáky, Teleki, minden oláh menjen ki!"* (Horthy, Csáky, Teleki, toţi valahii să se care!). Mai tîrziu a apărut şi varianta: *„Zsidómentes Erdély!"* (Vrem Ardeal fără evrei!).

Desigur omorul a constituit forma cea mai brutală de răfuială cu românii. Dar pînă la omor, horthyştii au folosit tot ceea ce au putut gîndi în materie de represalii.

Nu 100 000, ci peste 250 000 români izgoniţi

Autorităţile locale horthyste, încurajate de cele centrale, lărgeau mereu gama căilor şi metodelor de presiune şi demoralizare a românilor, de maltratare, şicanare continuă, de ameninţare şi brutalizare, de frustrare de drepturile ce li se cuveneau, de bunurile ce le aparţineau. Aroganţa şi sadismul horthyştilor şi-au găsit o sălbatică expresie în atitudinea faţă de tinerii români, obligaţi (de la vîrsta de 15 ani) să participe la instrucţia

[1] Arhivele Statului Bucureşti, fond nr. 808, p. 316.

[2] Vezi Ferenczy György, *Golgota în Transilvania*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", Bucureşti 1941, p. 8.

[3] *Erdély története*, p. 1754.

săptămînală (pe alocuri bisăptămînală) a organizației de tineret fascisto-horthystă „Levente". Această instrucție era folosită de către fiecare instructor levente pentru batjocorirea, maltratarea și schingiuirea pînă dincolo de orice limită a tinerilor români, fapt pentru care mulți dintre ei au ales calea refugiului în România. *„...Instructorii ne-au luat la o parte de unguri pe noi, pe români, și ne-au prins în jug la grape, cîte 6-8 premilitari* [levente — n.n.] *la o grapă, și ne-au silit să tragem. Așa am tras toți românii la vreo zece grape, pînă am grăpat tot pămîntul, timp de 7 ore. Cînd cineva din noi cădea, instructorul ne lovea cu bîta și trebuia să ne sculăm și să tragem mai departe. Ungurii se urcau pe grape să ne fie mai greu..."* (Din declarația lui Alexandru Chiș, de 14 ani, refugiat din comuna Brebeni)[1].

Numărul celor ce s-au refugiat n-a fost — așa cum se arată în *Istoria Transilvaniei*, de 100 000 — și nici n-au fost *„mai ales de funcționari, intelectuali"*, insinuîndu-se astfel că *„s-au retras"* cu precădere oameni legați prin natura profesiei sau funcțiilor de statul român. În realitate, numărul acelora care au fost nevoiți să-și părăsească plaiul în fața urgiei horthyste s-a cifrat mult peste 250 000 oameni, masă alcătuită, în cea mai mare parte, din țărani, muncitori și meseriași (peste 70%) de toate vîrstele, femei și bărbați.

Un capitol aparte în strategia prigonirii, epuizării și lichidării fizice a românilor l-a constituit trimiterea lor abuzivă pe front și concentrarea cu zecile de mii în detașamente de muncă forțată și de pedeapsă. Autorii de la Budapesta, consecvenți tacticii lor de mistificare și eludare, spun doar atît: *„Bărbații ce trebuiau să facă armata au fost chemați în mare număr în detașamente de muncă* [întrucît] *în multe familii lipsea forța de muncă"*[2]. Diametral opusă acestei „nevinovate" recunoașteri, realitatea era atît de dramatică încît a atras atenția pînă și organelor de informații naziste. Astfel, într-un raport informativ cu nr. 7798/428, trimis Legației germane din București, Oficiul Abwehr-ului din România arată că *„în ultimul timp au fost mobilizați în partea Transilvaniei cedată Ungariei toți bărbații români pînă la 55 de ani, chiar și cei infirmi și, în măsura în care n-au putut merge la trupe, au fost împărțiți în companii de muncă. Oamenii din ultimele formațiuni au fost trimiși cu hainele lor parte în Ungaria veche; parte în Ucraina și li s-a interzis cu strictețe să-și dezvăluie originea etnică altor persoane..."*[3]. Zeci de mii de români au fost supuși — în detașamentele de muncă — celor mai inumane condiții, mulți au fost exterminați, iar alții supuși tuturor vexațiunilor posibile.

„Populația română din Transilvania de Nord, în mare parte țărănească, a suferit din cauza greutăților cauzate de război și a discriminărilor la care era supusă în mod separat"[4], scriu autorii, eludînd din nou adevărul. Realitatea este că, lăsînd la o parte greutățile obiective cauzate de război, întreaga populație românească — deopotrivă cea de la orașe și de la sate — a fost crunt lovită economic, luîndu-se un șir de măsuri pentru limitarea și lichidarea întreprinderilor românești, a activității economice a românilor în general.

Smulgerea — prin legiuiri discriminatorii — a întreprinderilor din mîna proprietarilor români a fost însoțită de concedierea lucrătorilor români din fabrici și uzine.

În beneficiul grofilor unguri

Neîndoielnic, pătura cea mai lovită a fost țărănimea română. Abuzurile pretorilor, notarilor și jandarmilor horthyști împotriva populației românești din mediul rural au fost împinse dincolo de orice limită. Împreună cu rechizițiile arbitrare și abuzive, șicanările și batjocoririle zilnice au făcut traiul sătenilor români de nesuportat, mai ales că toate acestea aveau loc pe baza sustragerii principalului mijloc de existență a țăranului — pămîntul. În ciuda acestei realități, autorii consemnează, expediat și confuz, anularea pentru țărănimea din această parte a României a rezultatelor reformei agrare înfăptuită după primul război mondial. Ei se rezumă să afirme că *„vechii moșieri au pus sub semnul întrebării reforma agrară și au intentat 17 mii de procese, în majoritate împotriva țăranilor români, avînd drept rezultat retrocedarea moșiilor lor în mai multe locuri sau a unei părți a acestora"*[5]. Adevărul este că actele normative emise de organele de stat ale Ungariei (Ordonanța nr. 1 890, Ordonanța nr. 6 010/1941, Ordonanța nr. 1 440/1941 ME, Ordonanța nr. 2 780/1941, toate publicate în *Ellenzék* nr. 285 din 12 decembrie 1941, precum și în *Budapesti Közlöny* nr. 84 din 13 aprilie 1941, nr. 183 din 15 august 1941 etc.) atestă fără echivoc realitatea că nu era vorba doar de *„punerea sub semnul întrebării"* a reformei agrare prin care statul român a împroprietărit o mare masă de țărani — români și maghiari —, ci despre o politică de stat, stabilită prin acte cu putere de lege, care a țintit exact și fățiș deposedarea țăranului împroprietărit de pămîntul primit, în beneficiul foștilor mari proprietari — grofii unguri.

Din noianul de denaturări ale realității privind consecințele regimului horthyst de ocupație asupra populației românești din acest teritoriu, într-un plan central se situează și cele referitoare la învățămînt, cultură și biserică. Astfel, se afirmă că *„Școlile primare de limbă română au putut funcționa mai departe pe teritoriile locuite în majoritate de români, dar predarea limbii maghiare a devenit obligatorie"* și că *„În rețeaua de școli medii*

---

[1] Biblioteca Universității Cluj-Napoca, dosar nr. 1986/1944, f. 73.
[2] *Erdély története*, p. 1754.
[3] Arhivele Statului București, colecția microfilme S.U.A., rola 62 T.77-894, C.5645799 Oberkommando der Wehrmacht, dos. OKW/1051.
[4] *Erdély története*, p. 1754.
[5] *Ibidem* p. 1755.

și-au putut continua activitatea 14 secții, respectiv licee românești"[1]. Adevărul este că numărul școlilor românești, inclusiv în „teritoriile locuite în majoritate de români", a fost redus necontenit. Față de 1 966 școli existente în 1940, în 1944 mai funcționau doar 672 școli primare românești. Din 56 școli secundare românești, în 1944 nu mai ființau decît una singură și 6 secții pe lîngă licee maghiare. În 1940, în acest teritoriu își desfășurau activitatea 4 692 învățători români, iar în 1944 doar 269; numărul profesorilor a scăzut, în aceeași perioadă, de la aproape 800 la aproximativ 160.

În ceea ce privește aprecierea că ar fi *„funcționat 14 secții, respectiv licee românești"*, autorii îi lasă pe cititori să ghicească cîte licee și cîte secții românești au fost de fapt. Vom preciza noi: a rămas un singur liceu românesc — la Năsăud — și acela cu un număr extrem de redus de elevi și cadre didactice.

Autorii se ocupă și de soarta bisericii românești din acest teritoriu. Numai că, ceea ce afirmă nu poate fi citit fără să fii cuprins de revoltă, atît de departe se merge cu denaturarea. Ei scriu negru pe alb: *„Din punct de vedere cultural bisericile românești au devenit mai active, cu toate că preoții au fost expuși vexațiunilor"*[2]. Nu se poate ca autorii să nu cunoască faptul că regimul horthyst de ocupație a lovit cu aceeași duritate în biserică întocmai ca și în școală și în celelalte domenii ale vieții spirituale românești cu scopul de a-i lipsi pe români de unul dintre cele mai importante puncte de sprijin moral în fața uriașului tăvălug al terorii. Referindu-se la acest aspect al regimului de ocupație horthystă, publicistul american Milton Lehrer, scria: *„«Furia ungurească», alimentată timp de două decenii de apostolii revanșei cu o perseverență demnă de țeluri mai nobile, s-a dezlănțuit vijelioasă asupra țărănimii și intelectualității românilor. Pînă acolo a mers înverșunarea maghiară împotriva a tot ceea ce e românesc încît nu au fost cruțate nici măcar bisericile românești.*

Ai impresia, trecînd în revistă miile de barbarii comise de bandele horthyste imediat după ocuparea teritoriului cedat, că ele se integrează într-un plan bine chibzuit: desființarea totală a românismului *sau, pentru a întrebuința termenul atît de uzitat cînd este vorba de a caracteriza raporturile dintre maghiari și naționalități,* extirparea românilor *de pe pămîntul Transilvaniei"*[3].

Adevărul nu poate fi ascuns

Pentru a eluda fărădelegile regimului horthyst, crunta teroare dezlănțuită în nordul Ardealului, autorii de la Budapesta recurg la stratagema paralelismelor, insinuînd că asemenea fapte s-ar fi petrecut și în sudul Transilvaniei. *„A început* — afirmă ei — *așa-numita politică de reciprocitate față de naționalități, la expulzări s-a răspuns cu expulzări de cealaltă parte, la internări cu internări, la închiderea de școli s-a răspuns cu închiderea de școli, creîndu-se o totală nesiguranță a soartei românimii din nord, respectiv maghiarimii din sud"*[4]. Nu, nu este adevărat! Se poate declara cu toată certitudinea că nu se poate face nici un fel de paralelism între politica față de naționalități promovată de regimul horthyst în nordul Transilvaniei și de cel antonescian în sudul ei; nu suferă nici măcar o asemănare situația românilor și evreilor din nord cu cea a maghiarilor și evreilor din sud. Nu se poate nega, firește, că și în sudul Transilvaniei au avut loc unele expulzări, internări și vexațiuni împotriva maghiarilor, persecuții împotriva evreilor. Dar cum pot fi puse acestea pe același plan cu asasinatele în masă, cu masacrarea unor sate întregi de români în nordul Transilvaniei, cu maltratarea și înfometarea pînă la completa epuizare fizică a zeci de mii de oameni, cu deportarea spre moarte a peste 160 000 evrei. Pentru a-și face și mai convingătoare aserțiunile, autorii pomenesc la un moment dat de *„o ofensivă nimicitoare"*, chipurile, *„împotriva ungurilor"*. Dar această afirmație este, trebuie s-o spunem, o minciună sfruntată. Nu! În sudul Transilvaniei nu s-a desfășurat nici un fel de ofensivă nimicitoare, n-au avut loc nici asasinate și nici masacre împotriva nici a maghiarilor, nici a evreilor. Nici un singur om n-a fost împușcat sau spintecat pe motiv că este maghiar sau evreu.

Dînd glas profundei sale indignări față de atrocitățile și crimele comise de către horthyști împotriva românilor din teritoriul cotropit, Nicolae Iorga scria la 24 septembrie 1940, în articolul *Resultatul*: *„Ce s-a petrecut acolo la luarea în stăpînire de armata și administrația ungară, sub ochii ei și fără nici o încercare de a o opri, ba chiar cu binevoitorul ei concurs, întrece orice închipuire și se poate pune alături de cele mai groaznice scene din vremea năvălirilor barbare, cînd, cel puțin setea de a omorî nu era unită cu un sadism care aparține vremurilor noastre.*

Spînzurări cu capul în jos, răstigniri, baterea cuielor în cap, presărarea cu var nestins a rănilor, acestea au fost, după cîte știu, pînă acum — și martiriul se deslușește tot mai mult — semnele civilizației poporului care s-a dezonorat prin asemenea acte. Statul român va face ce crede. Din partea noastră n-avem decît un sfat. A nu se clinti un fir de păr din capul unui cetățean maghiar al României. E cea mai teribilă pedeapsă ce putem da chinuitorilor și asasinilor".

Acestea sînt faptele, aceasta e adevărul, și numai relevarea lui, evocarea evenimentelor așa cum au fost, numai condamnarea deschisă, fără echivoc a ideologiei și practicii naționaliste, șoviniste, revizioniste pot contribui la consolidarea și dezvoltarea conlucrării pașnice în spiritul bunei înțelegeri între popoarele român și ungar. ■

[1] *Erdély története*, p. 1755.
[2] *Ibidem*.
[3] Milton Lehrer, *op. cit.* p. 287.
[4] *Erdély története*, p. 1754.

FOTOGRAFII DOCUMENT

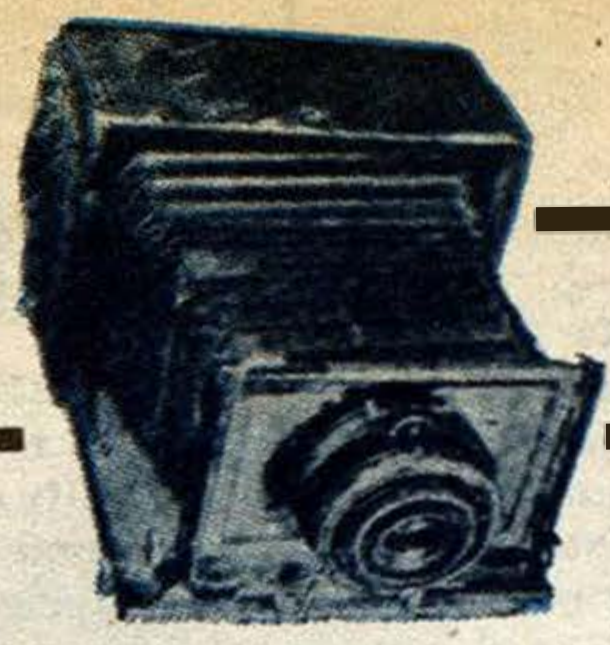

În nr. 2-6/1983, revista noastră a publicat o suită de fotografii inedite[1], executate la mijlocul veacului trecut de unul dintre pionierii artei fotografice de la noi — Carol Popp de Szathmári. Talentul său multiplu — de pictor, desenator, litograf şi fotograf — s-a materializat într-o bogată suită de mărturii artistice şi documentare, din viaţa societăţii româneşti din a doua jumătate a secolului XIX. Între ele, un loc deosebit îl ocupă fotografiile realizate de-a lungul a patru decenii, veritabilă cronică ilustrată a epocii. O atenţie constantă a acordat-o Szathmári Bucureştilor şi locuitorilor săi, pe care i-a imortalizat în fotografii de mare valoare şi originalitate.

C. SZATHMARI
Pictor şi Fotograf

Activitatea lui Szathmári de pionierat în domeniul artei fotografice a fost continuată şi dezvoltată de alţi artişti ai vremii care, la rîndul lor, ne-au transmis un peţios tezaur de imagini fotografice din Bucureştii celei de adoua jumătăţi a secolului trecut, păstrate astăzi, în mare parte, în colecţiile Bibliotecii Academiei R.S. România. Cei mai reprezentativi dintre aceştia sînt M.B. Baer, Fr. Duschek şi Fr. Mandi.

ATELIER PHOTOGRAPHIQUE

M. B. BAER

M. B. Baer s-a născut prin anii douăzeci ai veacului trecut în oraşul Regensburg [din Bavaria, azi în R.F.G.]. Şi-a însuşit meşteşugul fotografiei, fiind acceptat în „breasla fotografilor". În 1848 s-a stabilit în Viena iar, apoi, peste cîţiva ani, la Budapesta. În 1858 a venit în capitala Ţării Româneşti, ce trăia momentele febrile premergătoare realizării Unirii de la 24 ianuarie 1859. Şi-a închiriat un atelier în „curtea teatrului", cum se numea Pasajul Român (Bossel) construit pe atunci (a fost inaugurat în iunie 1859), o „uliţă de doi stînjeni" între Podul Mogoşoaiei şi strada Ştirbei Vodă. În 1865, s-a căsătorit cu fiica lui Andreas Bielz, proprietarul unui stabiliment litografic de pe „drumul Herăstrăului" (actuala Calea Dorobanţilor). După moartea lui Bielz (1866), Baer a preluat conducerea atelierului litografic. A tipărit aici portretele unor personalităţi ale vremii, fotomontaje inspirate de Războiul de Independenţă etc. S-a stins din viaţă în 1887.

Din fotografiile executate de M.B. Baer, au ajuns pînă la noi un număr de 26, grupate într-un album cu vederi din Bucureşti, Herculane şi Orşova, executate prin 1860-1869. Simţul artistic al lui Baer se vădeşte, mai ales, în realizarea „vederilor", respectiv încadrarea şi alegerea unghiurilor din care îşi execută creaţiile. Deosebit de reuşite sînt fotografiile reprezentînd intrarea Teatrului Naţional sau biserica Sfîntu Dumitru (imagine realizată de pe acoperişul unei clădiri vecine, probabil Conservatorul „de musică şi declamaţiune").

FRANZ DUSCHEK

Franz Duschek a fost, poate, cel mai prolific fotograf din Bucureştii sec. XIX. Nu cunoaştem date privind familia şi anii formării sale. Îl găsim însă prin 1861-1862 avînd un atelier de pictură pe Strada Nouă (azi Edgar Quinet), colţ cu strada Şcoalei (actuala Academiei), lîngă sala Slătineanu din clădirea hotelului „Capşa". În 1862, Duschek şi-a transformat atelierul de pictură în studio fotografic. Prin faţa aparatului său, s-au perindat sute şi sute de bucureşteni dornici de a fi imortalizaţi: oameni politici, militari, artişti şi literaţi, boieri şi negustori.

În 1867, Duschek a devenit „fotograf al Curţii", funcţie pe care a preluat-o oficial în 1887, după moartea lui Szathmári.

Din portretele executate, a alcătuit o selecţie de chipuri feminine, în *Albumul doamnelor din Bucureşti*. În 1868 a făcut parte din suita lui Carol I în călătoria acestuia în judeţele Muscel, Argeş, Dîmboviţa, Ilfov şi Ialomiţa, realizînd mai multe vederi din aceste pitoreşti locuri. La expoziţia de la Berlin, din 1869, Duschek a obţinut medalia de aur, dobîndind o notorietate internaţională. Şi-a mutat atelierul în Calea Mogoşoaiei nr. 21, apoi pe strada Franklin nr. 3, colţ cu Calea Mogoşoaiei, peste drum de grădina Episcopiei

[1] De-a lungul anilor, *Magazin istoric* a prezentat cititorilor săi numeroase alte reproduceri inedite după imagini realizate de pionierii fotografiei româneşti, cum sînt cele din nr. 7-8/1968, 12/1973, 9/1979, 3,7/1981, 2,8/1982, 6,9/1983, 6,7,9/1984, 8/1985, 4,6,8/1986.

perimetrul de acum al Ateneului). Devenise unul dintre fotografii căutaţi ai Bucureştilor, „a te fotografia la Duschek" fiind la modă.

În timpul războiului din 1877-1878, a fost detaşat pe lîngă Statul major al armatei ruse, imortalizînd multe din momentele importante ale confruntării româno-ruso-otomane din sudul Dunării. Imagini realizate de el au apărut atunci în *L'Illustration*. A colaborat, de asemenea, cu Szathmári la realizarea unui album şi a ilustrat volumul *România. Trecut şi prezent*, publicat în 1882 de Samuel James la Londra. Cînd, în aprilie 1896, fiul său, tot Franz Duschek, a scos primele două fascicule din *Albumul pitoresc al României*, artistul nu mai era în viaţă. Lăsase, în schimb, în urma sa o impresionantă colecţie de fotografii, mărturii peste timp ale vremii sale.

Franz Mandi a fost succesorul lui Duschek în atelierul din Calea Mogoşoaiei 21, peste drum de Capşa. Cumpărase (cu o rudă, J. Mandi) acest studiou fotografic prin 1873, în perioada cînd se bucura de popularitate în rîndul publicului bucureştean. Ca şi ceilalţi fotografi amintiţi aici, Mandi îmbina fotografia de artă cu cea comercială. J. Mandi n-a rezistat însă mult timp concurenţei celorlalţi artişti şi, în 1879, s-a mutat la Rîmnicu Vîlcea, iar apoi la Tîrgu Jiu, unde a activat timp de aproape un deceniu.

Din această primă perioadă a activităţii lui Fr. Mandi în Capitală se păstrează puţine fotografii, cea mai reuşită fiind una de dimensiuni mari (36 × 44 cm), reprezentînd *Intrarea armatei române în Bucureşti* la 8/20 octombrie 1878, respectiv întoarcerea victorioasă a ostaşilor eroi de pe cîmpurile de bătălie, unde consfinţiseră neatîrnarea ţării. O reclamă apărută în *Bucarest. Manuel du Voyageur* din 1879 consemnează faptul că Fr. Mandi se specializase şi în „fotografii pentru copii". De asemenea, el a introdus unele tehnici fotografice novatoare la noi, printre care şi fotografia în culori, fiind primul executant, în februarie 1893, al unor astfel de imagini.

În acel an, 1893, Mandi revenise de cîţiva ani în Bucureşti. Primise, prin 1887-1890, dreptul de a se intitula „fotograf al M.S.A. Doamnei" şi, apoi, „fotograf al Curţii".

A exercitat şi funcţia de „fotoreporter", participînd, între altele, la festivităţile redeschiderii canalului de la Porţile de Fier, la 15/27 septembrie 1896[1] (eveniment consemnat şi în amintirile fostului ministru liberal Gh.D. Palade, publicate în nr. 5/1984 al *Magazinului istoric*). Împreună cu alţi fotografi (printre care şi Duschek fiul), Mandi a întocmit reportajul în imagini al vizitei împăratului austro-ungar Franz Iosif la Bucureşti, după festivităţile de la Porţile de Fier. Fotografiile sale, reprezentînd interioarele palatului regal, au fost prezentate la Expoziţia Universală de la Paris din 1900, unde au primit menţiune de onoare pentru realizarea lor artistică deosebită.

S-a stins din viaţă în 1910, lăsînd o operă fotografică remarcabilă, cu deosebită rezonanţă în epocă. Unul din colaboratorii săi, E. Lonyai, preluînd moştenirea sa artistică, a fondat Asociaţia artiştilor fotografi din România.

Emanuel BĂDESCU,
Biblioteca Academiei
R.S. România

[1] În urma Congresului de pace de la Berlin, din 1878, Austro-Ungaria a fost însărcinată cu rectificarea cursului Dunării în zona Porţilor de Fier. La 15 septembrie 1896 a avut loc inaugurarea noului traseu fluvial, în prezenţa suveranilor României, Austro-Ungariei şi Serbiei.

PLANSELE NOASTRE

①-④ Imagini bucureştene din a doua jumătate a veacului trecut, realizate de pionieri ai artei fotografice din ţara noastră:

a. Hanul Stavropoleos, fotografiat de Carol Popp de Szathmári

b. Corpul de gardă al Palatului domnesc, în faţa aparatului lui M.B. Baer...

c-d. ...care a realizat şi fotografiile Podului Mogoşoaiei, cînd nu devenise Calea Victoriei

e. De pe Podul Mogoşoaiei, Fr. Mandi a imortalizat Hotelul „Broft" (unde acum se află Hotelul „Continental")

f. Iarna în Bucureştiul de la mijlocul secolului trecut, surprinsă de Fr. Duschek

g. Hanul şi sala Bossel de odinioară (stînga, în prim plan)

h. Statuia lui Mihai Viteazul din faţa Universităţii: ultimele trei imagini aparţin tot lui Fr. Duschek (**Fotografii document**, p. 31)

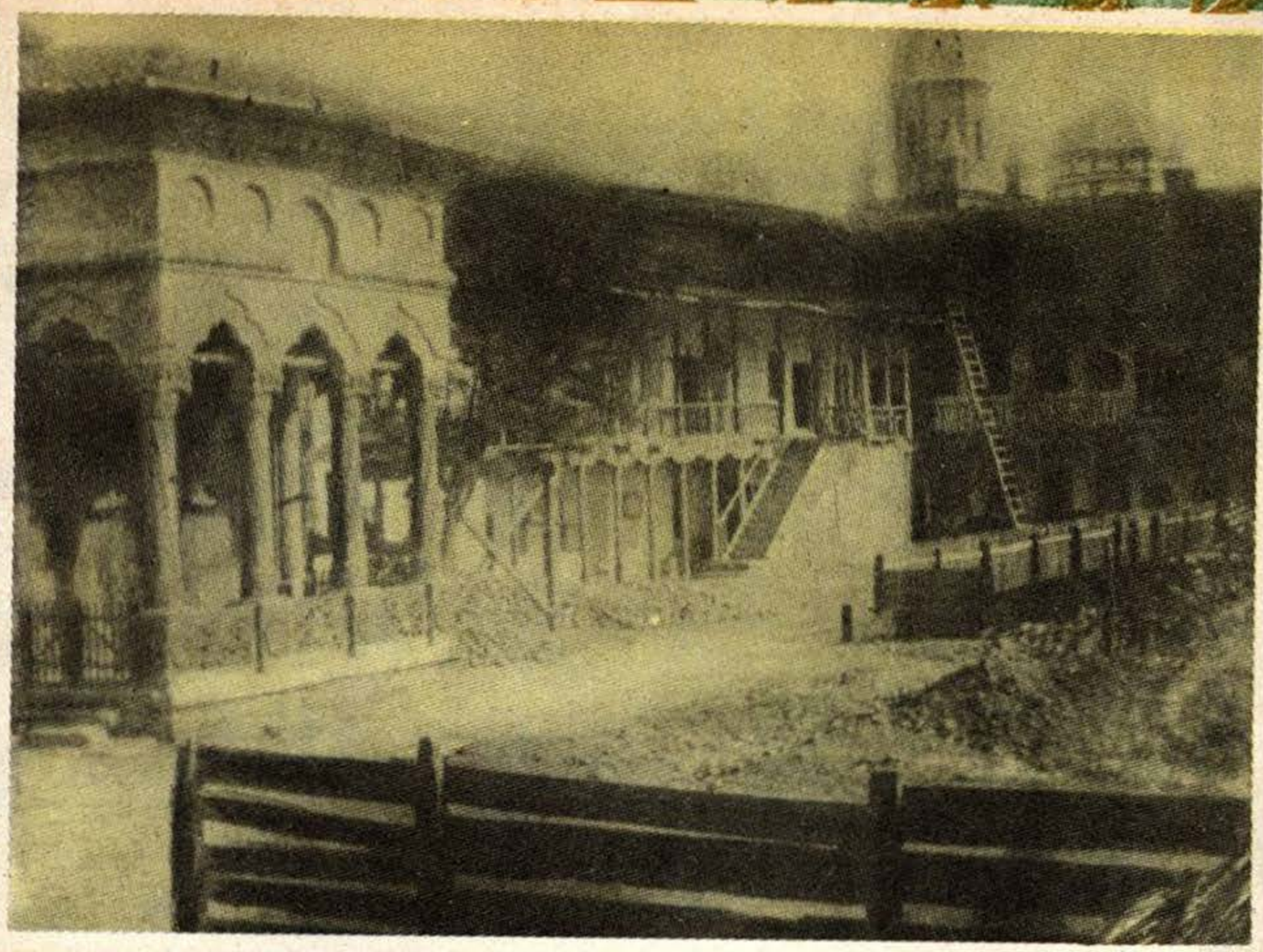

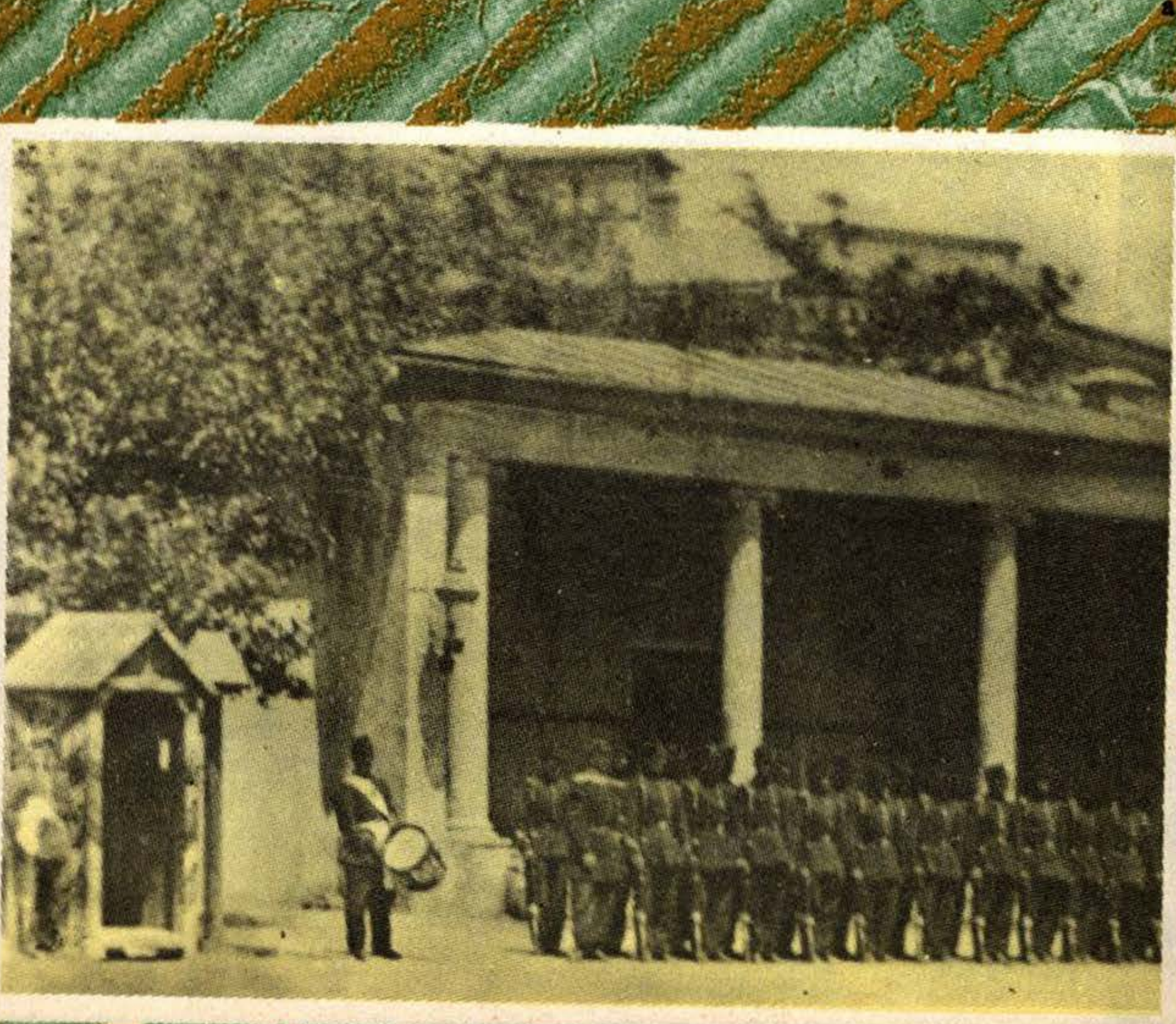

c

d

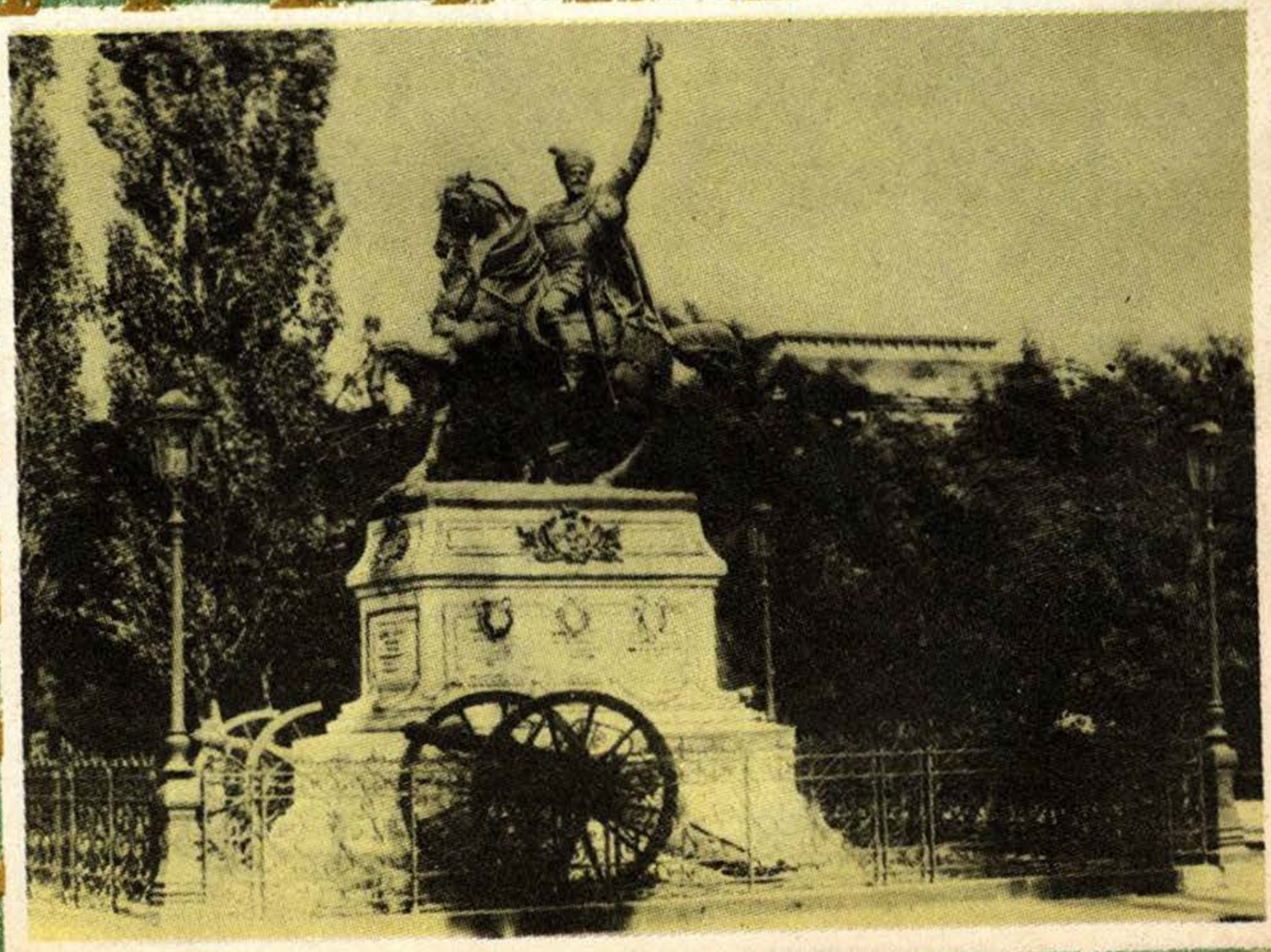

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XX)

ION POPESCU-PUȚURI

Ultimul capitol al celui de-al doilea tom al lucrării lui J.F. Vaillant *Ahemenidarum imperii sive regum Ponti, Bospori et Bithyniae historia*, consacrată istoriei politice antice din Orientul Mijlociu și Apropiat, se intitulează *Orașele Bithyniei*. Savantul francez reconstituie în principal istoria Nicomediei și a orașului Niceea, dar *Indicele geografic* ce însoțește lucrarea menționată cuprinde o bogată listă a orașelor ce au înflorit cu mii de ani în urmă în Pont, Bospor, Tracia, Bithynia, precum și în regiuni aparținînd de acestea: Paphlagonia, Frigia, Galatia, Armenia. Lucrarea face dese referiri la Abydos, Alexandria Troas, Amastris, Ancyra, Apamea Bithyniae, Astacus, Artaxata, Byzantion, Byzone, Cabira, Calcedon, Cataonia, Chersonesul trac și cimmerian, Cyzic, Eupatoria, Gorgyppia, Heracleea Pontica, Iuliopolis, Kaphoestiada, Lamptacus, Lygus, Mytilene, Niceea, Nicomedia, Panticapaeum, Pessimus, Phanagoria, Pitanis, Prusa (sau Prusia), Sinope, Seuthopolis, Stratonix, Tetum, Theodosia, Tigranocerta, Tium, Tralis, Trapezunt, Zela.

Simpla enumerare a acestor orașe ne oferă o imagine concludentă asupra vieții urbane ce înflorea în regatele amintite mai sus, a amplei activități meșteșugărești și comerciale dezvoltată aici. Marea Neagră (Pontul Euxin) în jurul cărora erau așezate cele mai multe dintre aceste orașe — ele fiind, totodată, importante porturi maritime sau fluviale — a facilitat din cele mai vechi timpuri dezvoltarea unui rodnic comerț. Purtînd dintr-un capăt în altul al mării (și de aici și în Mediterana) produsele destinate schimbului, corăbicrii și neguțătorii înlesneau, în același timp, schimbul de valori culturale, asigurînd o interferență și interpătrundere de gusturi și idei artistice și nu în mai mică măsură de idei politice, ceea ce a contribuit la conturarea unei colaborări pe multiple planuri între locuitorii statelor din această zonă. Multe dintre orașele menționate (la care se adaugă numeroase altele, neamintite de Vaillant, dar cunoscute din scrierile autorilor antici, din descoperirile arheologice și din diferite inscripții epigrafice) fuseseră întemeiate de corăbieri greci din Milet, Megara sau din alte orașe grecești. Căpătînd îngăduința localnicilor de a se așeza și de a întemeia așezări urbane, negustorii și meșteșugarii nou veniți au întreținut strînse legături cu locuitorii pe ale căror meleaguri veniseră, legături care apoi au căpătat și nuanțe politice, pe măsură ce pe teritoriile respective se consolidau state puternice.

Așa s-au pus bazele temeinicei colaborări dintre regatele amintite și locuitorii greci ai unor orașe, concretizate în acel filelenism (prietenie față de greci) atît de des menționat pe monedele regilor parți din familia Arsacizilor, sau în diferite alte inscripții. Aceste legături au devenit atît de strînse, încît, de pildă, colonii ale Miletului, precum Sinope și Panticapaeum, au devenit capitalele regatelor Pont și Bospor, după cum Nicomedia, oraș întemeiat de bithyni, a devenit unul din importantele centre meșteșugărești și comerciale grecești. Scrierile antice menționează participarea acestor orașe la importante evenimente politice ale vremii: lupte îndîrjite, pentru apărarea independenței, cu diferiți cotropitori ce le amenințau libertatea (galii, macedonenii, în cele din urmă romanii), încheierea de alianțe cu alte orașe (Atena, Delos etc.) în scopuri comerciale și politice ș.a.m.d. Desigur, nu toate aceste orașe, menționate în diverse împrejurări ale istoriei, au avut importanță egală. Unele — ca Astacus — au fost distruse de diferiți cuceritori; altele — precum Byzone — au sfîrșit, în plină perioadă de înflorire, în urma unor calamități naturale (în cazul amintit, un devastator cutremur). Multe dintre ele au avut însă o istorie bogată, remarcîndu-se printre cele mai importante centre urbane ale antichității.

În regatul Pontului, deși capitala a fost multă vreme la *Zela*, principalul oraș era *Sinope*. Întemeiat în secolul VII î.e.n. de către coloniști veniți din Milet, Sinope s-a dezvoltat rapid, beneficiind și de o poziție geografică deosebit de prielnică, pe un promontoriu în peninsula Boztepe Burun, care făcea ca rada portului să fie ferită de vînturile puternice dinspre nord-vest. În scurt timp, cetatea Sinope a devenit cel mai important port de pe țărmul sudic al Pontului Euxin, adăugîndu-și — pe lîngă atelierele meșteșugărești și antrepozitele comerciale — impunătoare temple și edificii publice. În timpul lui Mithridate V Philopater, orașul a devenit reședință a regatului Pont, calitate care și-a menținut-o și în perioada lui Mithridate VI Eupator; acesta a acordat, de altfel, o mare atenție centrelor urbane, o puternică dezvoltare cunoscînd în anii îndelungatei sale domnii și orașele *Zela*, *Trapezunt*, *Comana*, *Abydos*.

În ultimii ani ai veacului I î.e.n., Mithridate VI a alătu-

rat regatului Pontului şi pe cel al Bosporului — realizînd astfel o puternică stăpînire întinsă pe ţărmul sudic şi nordic al Mării Negre. Pentru administrarea mai eficientă a acestei zone, dar şi pentru a da măreţie domniei, Mithridate a construit un nou oraş, pe ţărmul sudic al regatului bosporan, oraş căruia — potrivit unui obicei oriental — i-a dat numele său: *Eupatoria*. Înzestrat cu palate impunătoare (Mithridate fiind unul din cei mai bogaţi suverani ai antichităţii), Eupatoria a dăinuit, ca fortăreaţă, pînă în al şaisprezecelea secol al erei noastre, sub numele Kuzel Ev.

Principalul centru al Bosporului cimmerian era însă *Pantikapaion* (*Panticapaeum* — cum l-au numit romanii), oraş cunoscut şi sub denumirea de *Bospor*, deoarece era aşezat chiar la intrarea în strîmtoarea Bosporului cimmerian. Era considerat, în antichitate, „oraşul cel mai îndepărtat pe coasta Europei" a Mării Negre (după cum ne informează Pliniu cel Bătrîn). Întemeiat, de asemenea, de colonişti din Milet, oraşul a devenit, în vremea dinastiei Spartokizilor, reşedinţa regatului bosporan, titlu ce şi l-a menţinut şi în vremea suveranilor proveniţi din regatul Pont. De numele Pantikapaionului este legată dîrza rezistenţă a lui Mithridate VI Eupator, care, pentru a nu cădea prizonier în mîna romanilor şi neputînd lua otravă (deoarece se imunizase la acţiunea acesteia) a poruncit unui sclav să-l străpungă cu sabia. Episodul s-a petrecut în anul 63 î.e.n.

O mare dezvoltare au cunoscut oraşele din Bithynia. Cea dintîi capitală a acestui regat s-a chemat *Astacus;* invazia pe care regele macedonean Lisimach a făcut-o în aceste ţinuturi la sfîrşitul veacului IV î.e.n. a adus — ca de atîtea ori în istoria sîngeroasă a războaielor — la distrugerea totală a aşezării şi alungarea puţinilor locuitori rămaşi în viaţă. După ce regele Nicomedes I a înlăturat dominaţia lui Lisimach, a decis construirea, în apropiere de Astacus, a unui nou oraş — *Nicomedia* (anul 264 î.e.n.). Oraşul a cunoscut o înflorire rapidă, înălţîndu-se numeroase edificii publice de mare valoare arhitectonică: un Senat, un Forum (după modelul roman) şi templul Cybelei. Nicomedia era şi un important centru cultural (aici s-a născut şi a trăit un mare istoric al antichităţii, Flavius Arrianus, de la care ne-a rămas cea mai completă istorie a lui Alexandru cel Mare, în care sînt incluse numeroase informaţii şi despre geto-daci[1]).

De numele Nicomediei se leagă şi un episod din vremea războaielor daco-romane. Într-un raport trimis împăratului Traian, Pliniu cel Tînăr îl informa pe acesta că „ostaşul Appuleius, din garnizoana de la Nicomedia, mi-a scris că un anume Callidromus, fiind reţinut de brutarii Maximus şi Dionysios... a fost adus în faţa autorităţilor, [unde] a arătat că a fost cîndva sclavul lui Laberius Maximus [guvernator al Scythiei Minor], că a fost luat prizonier în Moesia de către Sisagus [căpetenie a roxolanilor, aliaţi ai lui Decebal în cursul primului război daco-roman] şi că a fost trimis în dar de către regele Decebal lui Pacorus, regele parţilor". În realitate, se pare că acest Callidromus îndeplinea o misiune secretă la curţile ambilor suverani, motiv pentru care avea — în semn de recunoaştere — o gemă cu efigia lui Pacorus şi însemnele puterii regale a Arsacizilor, precum şi un bulgăre de aur provenit de la una din minele parţilor, dovadă a ajutorului economic pe care regele part îl promitea geto-dacilor.

Nicomedia a continuat să fie un oraş bogat şi puternic şi după căderea Bithyniei sub stăpînirea romanilor. O vreme (sub domniile împăraţilor Diocleţian şi Constantin cel Mare) a fost chiar reşedinţă a Imperiului roman, titlu ce şi l-a disputat cu Constantinopolul. De altfel, deşi a mutat capitala la Constantinopol, împăratul Constantin cel Mare şi-a găsit sfîrşitul, în anul 337 e.n. în vila de la Ancyron, lîngă Nicomedia.

O evoluţie la fel de semnificativă a cunoscut un alt oraş din Bithynia, *Niceea*. Întemeiat de colonişti beoţieni pe malul lacului Ascania, oraşul a purtat felurite nume. S-a chemat mai întîi Antigoneia, dar Lisimach i-a schimbat numele în Niceea, denumire atribuită, potrivit tradiţiei, în onoarea soţiei sale, fiica lui Antipater. Oraşul a prosperat, devenind un important centru cultural (aici au trăit cunoscuţi savanţi ai antichităţii: astronomul Hipparc şi istoricul Dio Cassius) şi aici s-a desfăşurat, în anul 325 e.n., unul din cele mai importante concilii creştine.

Niceea a dăinuit ca un important oraş pînă în evul mediu. Ocupat de selgiucizi în 1078, a revenit în stăpînirea bizantinilor, devenind reşedinţă a Imperiului de la Niceea (creat de Theodor Lascaris, în urma ocupării Constantinopolului de către cruciaţi — anul 1204).

Întreţinînd strînse legături politice, comerciale şi economice cu acesta, oraşul *Byzantion* ilustrează — prin bogata şi îndelungata sa istorie — semnificaţia deosebită pe care oraşele au jucat-o în viaţa statelor ce au fiinţat în această parte a lumii. Byzantionul (Bizanţul — cum este îndeobşte cunoscut) a fost întemeiat de către colonişti megarieni în 667 î.e.n. De fapt, potrivit informaţiilor furnizate de autorii latini Pliniu cel Bătrîn şi de Ausonius, oraşul era mai vechi, numindu-se iniţial Lygos şi întinzîndu-se pe promontoriul atît de favorabil navigaţiei, Chrisoceras, adică Cornul de Aur (denumire ce s-a transmis din antichitate pînă în zilele noastre).

În primele sale veacuri de existenţă, nimic nu părea să prevestească evoluţia atît de strălucită a aşezării, Byzantionul fiind un mic orăşel a cărui dominaţie şi-o disputau vecinii. La începutul sec. III î.e.n. (anul 278 î.e.n.), oraşul a căzut sub dependenţa galilor lui Brennos. „Aceşti gali — scrie Polibiu — îşi părăsiseră ţara, împreună cu Brennos, scăpînd din neno-

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1979.

rocirile de la Delfi și ajungînd pînă la Helespont [de unde] n-au trecut în Asia, ci s-au stabilit acolo, fiindcă le-au plăcut locurile din jurul Bizanțului". Galii i-au învins pe traci și au constituit un regat cu reședința la Tylis, aducînd sub dominația lor cetățile din împrejurimi. Printre acestea și Bizanțul, căruia i-au perceput, pentru asigurarea protecției, subsidii ce au crescut mereu: de la 2 000 monede de aur la 10 000 și apoi la 80 talanți[1] anual. Pentru a putea plăti, locuitorii cetății au început să perceapă taxe de la corăbiile ce veneau și mergeau în Pontul Euxin. Dominația galilor a luat sfîrșit în anul 218 î.e.n., odată cu înfrîngerea lor, dar orășenii au continuat să perceapă taxele ce au constituit una din sursele bogăției deosebite a acestui oraș, care a devenit în primele veacuri ale erei noastre cel mai important centru economic al acestei zone, iar în vremea împăratului Constantin cel Mare și centrul politic al Imperiului roman. „Intenția afișată a lui Constantin cel Mare — se arată în *La Grande Encyclopédie* (vol. 12, p. 616), era de a transfera la Bosfor capitala Imperiului [roman], pentru a se apropia de țările bogate din Orient și pentru a se plasa într-o regiune mai puțin accesibilă barbarilor".

Decizia, luată potrivit tradiției la 11 mai 330 (zi devenită sărbătoarea orașului), a avut consecințe deosebite atît pentru evoluția orașului — numit de atunci în onoarea împăratului Constantin cel Mare, Constantinopol — cît și pentru existența Imperiului roman. Această eterogenă și colosală alcătuire politică a antichității se confrunta în această perioadă cu o gravă criză, determinată de lupta de eliberare purtată în toate provinciile, de popoarele supuse și de loviturile repetate din partea așa-numitelor popoare barbare.

Chiar încercarea lui Constantin de a salva Imperiul roman a fost, de altfel, vremelnică. Acesta a dăinuit, este drept, încă un mileniu, dar nu în haina romană ci în esență bizantină, exprimînd realități economice și politice specifice Orientului căruia i s-au integrat — în forme specifice — toate alcătuirile politice ce fiinţaseră de-a lungul secolelor în această zonă.

Analizînd — în lucrarea sa *Istoria ideilor politice* — motivele decăderii Romei, istoricul francez Jean Touchard precizează: „În 410 Roma cade în mîinile lui Alaric[2]. Evenimentul nu a căpătat, fără îndoială, în ochii majorității contemporanilor, aspectul unei catastrofe excepționale pe care i l-a atribuit istoria. El se integrează, în adevăr, într-un context de tulburări materiale și morale. Un regres economic minează lumea romană. Dispariția unei activități economice și comerciale intensive este însoțită de o întoarcere la o «economie naturală», bazată pe agricultură și troc [schimb de produse], decăderea orașelor și a monedei antrenează fricțiuni în viața socială și o fărîmițare a puterii. Declinul spiritului civic are consecințe deosebit de grave asupra recrutării armatei; aceasta este în întregime compusă din mercenari străini. Apoi, forțele intelectuale și religioase au tendința să se refugieze în Orient; restrîngerea economiei și decăderea cetăților din Occident nu favorizează o mișcare culturală adevărată, creștinismul în expansiune fiind obligat să se dedea la o muncă de vulgarizare în detrimentul cercetării și originalității. Convertirea lui Constantin a lovit frontal imperiul; persoana împăratului își pierdea caracterul ei sacru, funcția imperială riscînd astfel să-și vadă diminuate prestigiul și autoritatea.

Hotărînd constituirea unei a doua metropole la Constantinopol, Constantin a limitat dintru început prăbușirea Imperiului roman; doar partea occidentală este asaltată de invaziile barbare și organizată în mai multe regate; partea orientală asigură permanența ideii imperiale; ea încearcă odată cu domnia lui Justinian să întoarcă Occidentul la această idee și, după eșec, se închide în sine, cultivîndu-și grandoarea izolat". ■

[1] Un talant cîntărea 37 kg.

[2] *Magazin istoric*, nr. 8/1976.

MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI, OITUZ

(Urmare din p. 5)

și independența. Totodată, Mărăști, Mărășești și Oituz evocă, în conștiința viitorimii, inestimabilele virtuți militare ale românilor, unitatea tradițională dintre popor și oștire, sub semnul acelorași interese și idealuri supreme. Gîndurilor și sentimentelor generațiilor de astăzi, care continuă și dezvoltă glorioasele tradiții ale trecutului, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, le-a dat expresie în înaltul omagiu adus ctitorilor strălucitelor biruințe de acum șapte decenii: *„Ne plecăm cu veneraţie în faţa eroilor naţiunii, în faţa celor care nu şi-au precupeţit viaţa pentru a asigura libertatea şi progresul poporului român, care au pus, la timpul lor, o piatră la temelia măreţului edificiu pe care îl înălţăm astăzi pe meleagurile României socialiste. Fie ca memoria celor ce au căzut la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, oprind cu pieptul lor armatele imperalismului german, să trăiască veşnic în conştiinţa poporului, îmbărbătîndu-l întotdeauna în lupta pentru binele şi prosperitatea Republicii Socialiste România"*.

Ca națiune stăpînă pe propriile destine, avem conștiința că cea mai aleasă cinstire a memoriei eroilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, a tuturor celor care și-au dat viața pentru înfăptuirea idealurilor poporului este angajarea plenară, cu toată capacitatea creatoare, în munca și lupta consacrate edificării socialismului și comunismului pe vatra statorniciei românești, pentru sporirea puterii, gloriei și măreției patriei noastre scumpe, deplin liberă, independentă și suverană, așa cum au visat-o înaintașii noștri și cum noi înșine dorim să o lăsăm celor ce ne vor continua opera. ■

MONUMENTELE RUPESTRE DIN YUNGANG

Dr. ANA BUDURA

Marele platou de loess străbătut de Fluviul Galben, leagănul străvechii civilizaţii chineze, păstrează pînă în zilele noastre vestigii artistice de mare preţ, mărturii ale spiritului creator al poporului chinez. Printre acestea se numără şi templele budiste din Yungang, săpate în latura nordică a Munţilor Wuzhou, din apropierea marelui centru industrial Datong, din provincia Shanxi.

Imensa muncă implicată de excavarea şi decorarea grotelor a început în anul 460 e.n., în timpul dinastiei Wei de nord (386-534), în condiţii istorice deosebite. În anul 220, s-a desăvîrşit dezagregarea dinastiei Han, măcinată de lupte interne între clasele conducătoare şi zguduită de frecvente revolte ţărăneşti (între care cea mai răsunătoare a fost a „Turbanelor galbene" — 184 e.n.) şi de incursiunile seminţiilor şi neamurilor nomade sau semisedentare din nordul şi nord-vestul graniţelor ţării. A urmat apoi o perioadă de aproape patru secole de mari frămîntări politice şi sociale.

Au fost veacuri marcate de războaie, distrugeri, dislocări de populaţii, de abandonare a unor întinse suprafeţe agricole. La toate acestea, s-au adăugat suferinţele cauzate de molimele pustiitoare, de calamităţile naturale. Proporţiile lor sînt ilustrate de reducerea populaţiei vechiului Imperiu Han de la 60 de milioane la 16 milioane, în primul secol al acestei etape istorice. Vechiul Imperiu Han s-a descompus în „trei regate" (220-280) şi, după o efemeră unificare, sub dinastia Jin de vest (280-310), procesul de fărîmiţare a continuat, accelerîndu-se. Partea de nord a imperiului a căzut sub dominaţia a cinci seminţii: xiongnu, jie, xianbei, di şi qiang care, în intervalul 304-439, au format 16 regate, toate de scurtă durată.

Această zonă a fost apoi unificată de dinastia Wei de nord. În partea de sud a fostului imperiu, în valea Fluviului Albastru, s-au succedat cinci dinastii, întemeiate de marile familii de aristocraţi chinezi, care se retrăseseră din faţa năvălirilor neamurilor barbare. Perioada a prezentat însă o mare însemnătate pentru omogenizarea populaţiei din acest vast teritoriu, prin întrepătrunderea culturilor şi cuprinderea în sfera civilizaţiei chineze a noi popoare şi neamuri. Este semnificativ faptul că seminţiile care au întemeiat cele 16 regate din nordul Chinei au preluat cadrul instituţional, juridic şi administrativ folosit de dinastiile anterioare chineze şi că, de pildă, împăraţii dinastiei Wei de nord au impus chiar cu forţa procesul de sinizare (acceptarea obiceiurilor, îmbrăcămintei şi a numelor de familie chineze), urmărind să se dovedească continuatorii marilor înaintaşi ai populaţiei Han.

În aceste condiţii istorice, de instabilitate şi mutaţii majore, a început să fie asimilat în China budismul, care, prin filozofia sa, promitea alinarea suferinţelor miilor de oameni dezorientaţi. Ideile propovăduite de budism — condamnarea recurgerii la forţă, a tîlhăriei, înşelăciunii şi imoralităţii — au găsit ecou în rîndul populaţiei, greu încercate de acte de violenţă, iar promisiunea că în viaţa de apoi faptele bune vor fi răsplătite şi cele rele pedepsite a oferit un refugiu, o consolare celor năpăstuiţi de soartă şi lipsiţi de apărare. Astfel, după o serie de confruntări cu confucianismul tradiţional şi cu daoismul, budismul s-a integrat în viaţa spirituală a lumii chineze, devenind o forţă majoră a acesteia şi exercitînd vreme îndelungată o influenţă puternică asupra vieţii sociale, politice şi culturale a Chinei.

Odată cu răspîndirea religiei budiste, în China a pătruns şi arta legată de reprezentarea panteonului acesteia. Preluată de regatele chineze din sec. IV şi V, arta budistă purta deja amprentele epocii Purusapura[1], în care erau încorporate elemente ale artei elene din statele greceşti, influenţe persane şi particularităţi specifice popoarelor din statele-oază din Teritoriile Vestice[2]. Concomitent cu introducerea artei budiste, s-a desfăşurat procesul de integrare a ei în arta chineză, pe care a îmbogăţit-o cu mijloace de exprimare noi, lărgindu-i sfera de cuprindere. Datorită condiţiilor istorice, asimilarea va fi însă de lungă durată şi se va desăvîrşi doar după reunificarea imperiului chinez, în timpul dinastiei Sui (581-618) şi, în special, în epoca dinastiei Tang (618-907), cînd va lua naştere o artă de inspiraţie budistă, cu trăsături specifice chineze, capabilă să redea în mod realist viaţa politică, socială şi spirituală a Chinei.

---

[1] Peshawarul de azi, din vestul Pakistanului, capitala dinastiei Kuşanilor, unde arta budistă atinsese apogeul său, în timpul re elui Kaniṣka (78-101 sau 144-167).

[2] Azi zona corespunde ap oximativ cu Re iunea Autonomă Ui ură Xinjiang din Republica Populară Chineză.

Vedere generală a complexului arhitectural din Yungang, datînd din sec. V e.n.

Meşteri din India, Sri Lanka, Nepal

Templele rupestre din Yungang reprezintă unul dintre cele trei mari complexe sculpturale datînd din epoca de început a pătrunderii artei budiste[1]. Vizitatorul se află în faţa unui perete lung de cca. un kilometru, dantelat de intrările în 53 grote, care adăpostesc, în cele 4 100 nişe ale lor, 51 000 opere sculpturale, unele de dimensiuni monumentale, altele miniaturale. Date despre istoria complexului aflăm în capitolul consacrat daoismului şi budismului din *Cronica dinastiei Wei*. Acolo se consemnează că în anii de domnie Heping (460-465) a împăratului Wencheng[2], din dinastia Wei de nord, s-au concentrat impresionante forţe umane şi materiale. Sub îndrumarea călugărului Tan Yao, trebuiau să înceapă gigantice lucrări în trecătoarea Wuzhou, din apropierea capitalei Pingcheng (azi oraşul Datong), pentru a săpa temple spre preamărirea lui Budha-Luminatul. Au fost chemaţi meşteri iscusiţi din India, Sri Lanka, Nepal, din statele Asiei Centrale, ţări în care era răspîndit budismul şi, bineînţeles, mulţi artişti chinezi. Din însemnările contemporane, deseori putem deduce că colaborarea dintre aceşti oameni talentaţi nu a fost lipsită de confruntări, reprezentanţii diferitelor curente artistice căutînd să-şi impună propriul stil şi propria concepţie. În aceste condiţii, s-au realizat primele cinci grote, despre care cronicarul spune că „adăpostesc sculpturi şi cioplituri magnifice, printre cele mai frumoase din lume". Lucrările au continuat pînă la sfîrşitul sec. V, cînd, în anul 494, capitala dinastiei Wei de nord a fost mutată la Luoyang. Astfel, aşa cum arată Li Taoyuan, marele geograf al epocii, în lucrarea sa *Comentarii pe marginea „Cărţii drumurilor pe ape"*, în decurs de numai 34 ani, „în munţi au fost săpate grote de piatră şi în faleze au fost durate temple. Statuile maiestuoase ale lui Budha ne

[1] Celelalte două complexe sînt grotele Mogao, din Dunhuang, şi Longmen, din apropierea oraşului Luoyang.

[2] La urcarea pe tron, fiecare împărat chinez îşi alegea o denumire simbolică, prin intermediul căreia dorea să caracterizeze anii săi de guvernare. De cele mai multe ori, însă, în timpul unei singure domnii, aceasta era înlocuită cu alta nouă, în raport cu unele evenimente majore sau decizii fundamentale care impuneau o schimbare în orientarea sau atitudinea suveranului. Împăratul Wencheng (452-465) modificase această denumire simbolică de patru ori.

dezvăluie o artă fără de seamăn. Templele, scăldate în miresme de tămîie, avînd încăperi la poalele munților și pavilioane la marginea apei, se succed unul după altul".

Mii de creatori anonimi au făurit opere nemuritoare, ilustrative pentru evoluția artei sculpturale chineze, pentru procesul de asimilare a unor elemente de proveniență străină. Găsim aici statui monumentale ce le amintesc pe cele elene și persane, basoreliefuri cu forță narativă, în care se identifică stilul epocilor Qin (221-206 î.e.n.) și Han (206 î.e.n.-220 e.n.), rondeboose-uri (operă sculpturală în relief deplin) relevînd cu mult realism figuri umane gingașe, dar viguroase, ce ne sugerează arta indiană. Toate reprezintă panteonul budist, după ce această religie trecuse printr-un curent novator, cunoscut sub numele de Mahayana (Marele Vehicol). Noul curent a permis reprezentarea sub chip omenesc a lui Budha și multiplicarea lui.

În grota numărul V, de formă ovală, se află cea mai înaltă statuie a complexului de temple. Ea măsoară 17 metri și se impune prin expresivitatea feței, ce degajă seninătate și forță interioară, prin stabilitate și proporții bine echilibrate. Aceleași calități le întîlnim și la statuia înaltă de aproape 14 metri din grota numărul XX, care a înfruntat în mod miraculos intemperiile vremii, după ce, în sec. X, peretele din față s-a prăbușit. Considerată de specialiști operă reprezentativă pentru maniera și stilul artistic al sculpturilor din templele rupestre de la Yungang, această statuie a lui Budha a devenit simbolul întregului ansamblu artistic.

10 000 imagini pe un perete

Statuile lui Budha din grotele XVI și XVIII poartă deja trăsăturile specifice ale fizionomiei populației locale. Unii cercetători apreciază că aceste opere monumentale redau chiar chipul domnitorilor dinastiei Wei de nord, în semn de recunoștință pentru că au ocrotit și propagat arta budistă.

În grota VI — cea mai spațioasă din întregul complex — găsim îmbinată monumentalitatea somptuoasă cu rafinamentul detaliilor. În centru se află o coloană în formă de pagodă, înaltă de 15 metri, considerată culmea artei sculpturale a templelor rupestre din Yungang. Ea imită turnurile etajate, derivînd din stupa[1] tradițională a cultului budist, și prefigurează construcțiile de acest gen, devenite, pe măsura trecerii anilor, atît de familiare în peisajul chinez. Fiecare nivel al pagodei este acoperit cu reprezentările umane ale lui Budha. Pe cele patru colțuri superioare ale ei sînt sculptați patru elefanți, ce poartă în spinare cîte o pagodă cu nouă etaje. La nivelul inferior se află basoreliefuri, care redau cu realism momente din existența lui Budha, introducîndu-l, de fapt, pe privitor în viața cotidiană a sec. V.

Un loc aparte ocupă, în arta grotelor de la Yungang, basoreliefurile care dantelează, centimetru cu centimetru, toate laturile templelor. Este reprezentat aici întregul panteon budist, multiplicat la infinit, creînd impresia unui film derulat cu mare viteză. Îngerii păzitori (asparas), cu mișcări ondulatoare ale corpurilor lor feminine, suple, învăluite în rochii ușoare și lungi eșarfe, animează plafoanele, cornișele, arcadele intrărilor; bothisattve (ființe ale veghei) emană liniște, înțelegere și bunătate; discipoli (arhați) par a dialoga cu privitorul, exprimînd stări sufletești și reprezentînd tipologii umane, într-o varietate greu imaginabilă. În grota XII impresionează în mod deosebit grupul de zeități, care execută o muzică celestă, la diferite instrumente existente în sec. V. Pentru a ilustra atenția acordată detaliilor, amintim doar că pe kasaya[2] purtată de Budha din grota XIII sînt sculptate 1 000 imagini miniaturale ale lui Budha și că pe peretele grotei XV se află 10 000 imagini ale lui.

---

[1] Altar funerar din India, relicvar pentru păstrarea moaștelor.

[2] Capă confecționată din mici petice de material, purtată de călugării budiști.

Fără a deveni încă preponderent, elementul autohton începuse totuși să se manifeste. Pe lîngă vestimentația tipic călugărească, prezentă pe diferite statui, specialiștii au identificat la altele componente și motive decorative ale costumelor purtate de populația locală. În detaliile basoreliefurilor se găsesc, de asemenea, piese de arhitectură, exemplare ale florei și faunei locale, tipologii umane din această parte a Chinei.

Datorită eroziunii cauzate de vînt, ploi și cutremure, de-a lungul celor 15 secole de existență, aceste creații de mare valoare au suferit grave stricăciuni. Considerate loc de cult de primă importanță, ele au fost renovate în timpul dinastiilor Tang (618-907), Ming (1368-1644) și Qing (1644-1911), din păcate nu întotdeauna în favoarea frumusetii și liniei lor inițiale. În epoca modernă, mari daune le-a adus mîna omului. Persoane avide de bani au mutilat cu brutalitate statuile, au dislocat metope. Operele de artă însușite în mod ilegal sau distruse se estimează la peste 1 400.

După proclamarea Republicii Populare Chineze, în octombrie 1949, guvernul a înființat „Comisia de ocrotire a vestigiilor culturale de la Yungang" și, începînd din 1961, templele figurează în fruntea listei monumentelor culturale cu valoare națională. Spre a le feri de eroziune, s-au luat măsuri pentru conservarea operelor de artă propriu-zise și chiar a regiunii înconjurătoare, renunțîndu-se, de pildă, la exploatarea bogatelor zăcăminte de cărbune existente în vecinătatea templelor.

Grotele de la Yungang, cu templele lor rupestre, rămîn obiective majore ale străvechii civilizații chineze, marcînd, totodată, prin introducerea unor noi mijloace artistice, un punct de referință în istoria artei sale sculpturale. Parte integrantă a moștenirii culturale a poporului chinez, operele de artă aflate aici reflectă cu fidelitate o epocă istorică, frămîntările, căutările și împlinirile acesteia, oglindesc năzuința eternă a omului spre perfecțiune și frumos. ■

1774 1789

MONARHIA FRANCEZĂ

ÎNCEARCĂ SĂ SE SALVEZE

GHEORGHE EMINESCU

În anul 1 4 Ludovic XV moare de vărsat, lăsînd în urma lui o Franţă încovoiată de mizerie[1]. În aceste momente de grele incertitudini, de grave probleme financiare şi sociale, urcă pe tron Ludovic XVI, în vîrstă de 20 ani. Profesorul Seignobos[2] ni-l prezintă ca pe un om „greoi, stîngaci, timid, tăcut, preocupat să înveţe arta lăcătuşeriei, nu cea a guvernării, care, în cei 14 ani de domnie scurşi de la suirea sa pe tron pînă la revoluţie, a petrecut 1562 de zile la vînătoare, care mînca mult şi dormea şi mai mult, uneori chiar în timpul

Ludovic XVI (sau o domnie sinonimă cu un şir neîntrerupt de erori)

şedinţelor Consiliilor regale, incapabil de a gîndi cu propriul său cap". Am mai putea adăuga portretul, foarte puţin măgulitor — şi poate cel mai veridic — pe care i-l face Jefferson, predecesorul lui Franklin[3] la Ambasada Statelor Unite din Paris: „El vînează jumătate de zi, este beat cealaltă jumătate şi semnează tot ce i se cere".

Din ziua cînd urcă pe tron, în august 1774, şi pînă în aceea cînd urcă treptele ghilotinei, în ianuarie 1793, conduita lui Ludovic XVI este o ilustrare a afirmaţiei, făcută deseori de istorici, că toată domnia lui nu reprezintă decît un şir neîntrerupt de erori de raţionament.

„Dacă este imposibil, se va face"

„Ce povară! Nimeni nu m-a învăţat nimic. Îmi pare că universul se va prăbuşi peste mine". Acestea sînt primele lui cuvinte, cînd i se aduce la cunoştinţă vestea morţii lui Ludovic XV. Şi cum nimeni nu l-a învăţat nimic, se duce la bătrînele lui mătuşi să le întrebe ce trebuie să facă. Ele îl sfătuiesc să-l cheme la conducere pe bătrînul Maurepas[4], pe care Ludovic XV l-a concediat. Alegerea nu este prea fericită,

---

[1] Autorul acestui articol, scriitorul istoric Gheorghe Eminescu (colonel în rezervă, născut în anul 1895), este nepot de frate al marelui nostru poet naţional (tatăl lui Gheorghe Eminescu, căpitanul Matei Eminescu, decorat pentru vitejia sa pe cîmpurile de luptă de la Plevna şi Smîrdan, a fost fratele cel mai mic al lui Mihai Eminescu). Post-spăt absolvent al Şcolii militare, la începutul primului război mondial, Gheorghe Eminescu a luat parte — cu gradul de sublocotenent — la luptele din Dobrogea, la bătălia de pe Argeş şi la cea de la Mărăşeşti, în cadrul Diviziei 9. Pentru faptele sale de vitejie i s-a conferit „Virtutea ostăşească cl. I".

Preocupările sale istorice sînt ilustrate şi de monografia *Napoleon Bonaparte*, apărută în două ediţii (1973 şi 1986).

[2] Istoricul francez Charles Seignobos (1854-1942) a fost profesor la Dijon şi Sorbona şi autor a numeroase lucrări care pun accentul pe faptele sociale, relevînd convingerile democratice ale autorului lor: *Histoire de la civilisation*, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, *Histoire sincère de la nation française* etc.

[3] *Magazin istoric*, nr. 7/1984.

[4] Ministru al marinei şi al casei regale în timpul domniei lui Ludovic XV, Jean Frédéric de Maurepas fusese exilat în 1748 pentru că scrisese o epigramă împotriva marchizei de Pompadour, favorita suveranului. 20 ani el rămăsese în afara problemelor de stat.

fiindcă acest Maurepas nu era preocupat nici de gloria Franţei, nici de a stăpînului său, ci numai de grija de a se menţine cu orice preţ. În schimb, el face o inspirată alegere în persoana celor doi colaboratori, miniştrii Turgot şi Malesherbes. Acesta din urmă era un liberal autentic. El voia o reformă a justiţiei de tip feudal, prin introducerea dreptului la apărare al acuzaţilor, abolirea măsurilor discriminatorii aplicate protestanţilor, asigurîndu-le libertatea de conştiinţă, libertatea scrisului, a presei, securitatea persoanei, suprimarea cenzurii şi a arbitrarelor „lettres de cachet"[1]. La rîndul lui, Turgot avea calităţi indiscutabile de reformator, era un caracter ferm, îndrăzneţ, cu un puternic simţ al realităţilor, atît de necesar în domeniul care i se rezervase, acela al finanţelor. Din prima zi, între el şi rege are loc un dialog interesant: „Trebuie să atrag atenţia Majestăţii Voastre asupra necesităţii economiilor şi M.V. trebuie să fie prima care să dea exemplu. Voi avea de luptat contra generozităţii M.V. şi a persoanelor care-i sînt scumpe. Voi fi temut, urît chiar, de către toţi cei de la Curte, de către toţi cei care solicită favoruri". „Vă dau cu anticipaţie cuvîntul meu de onoare că vă voi susţine în măsurile curajoase pe care le veţi lua", răspunde regele.

Cum şi-a respectat Ludovic cuvîntul de onoare, vom vedea.

Turgot cere un sistem de administraţie care să asigure unitatea de guvernare şi egalitatea în cadrul statului, adică abolirea tuturor privilegiilor provinciale. El mai propune desfiinţarea corvezizilor şi barierelor dintre provincii, a barierelor vamale în interiorul regatului şi, în fine, reforma capitală, cea mai îndrăzneaţă, dar singura salutară: impunerea clerului şi nobilimii la sarcinile fiscale, în aceeaşi proporţie ca Starea a treia. Măsura este de-a dreptul revoluţionară. Dar, cum era de aşteptat, ministrul se izbeşte de opoziţia înverşunată a clerului, a nobililor şi a anturajului reginei, iar Ludovic, uitîndu-şi cuvîntul, îl obligă să-şi dea demisia, la 12 mai 1776. Lui Turgot îi urmează, pentru scurt timp, Clugny, apoi genovezul protestant Necker, tatăl faimoasei Doamnă de Staël. Financiar abil, mediocru om de stat, Necker se bucură de o necontestată popularitate. El se gîndeşte să speculeze nevoia acută de bani a coroanei, pentru a smulge unele libertăţi pentru popor. Necker reia, într-o formă moderată, ideile lui Turgot şi reuşeşte să prelungească o boală care nu avea decît un singur leac: echilibrul între venituri şi cheltuieli, echilibru care nu putea fi realizat decît printr-o reducere drastică a cheltuielilor coroanei. Măsurile lui privind stabilirea impozitelor se izbesc de opoziţia parlamentelor care refuză înregistrarea, iar economiile indispun Curtea. Hărţuit şi criticat, Necker preferă să-şi dea demisia, în mai 1781.

Totul se învîrteşte într-un cerc vicios, din care nu se putea ieşi decît printr-o hotărîre fermă a regelui de a sprijini pe miniştrii reformatori contra nobililor, clerului şi curtenilor, în spatele cărora era regina. Între timp, regina intră intempestiv în scenă, impunînd pe miniştrii ei, toţi curteni devotaţi, care, prin abandonarea oricărei politici de reforme, readuc ţara la haosul financiar pe care mi-

---

[1] Ordine scrise, sigilate, emise de regele Franţei. Erau adresate unei autorităţi, căreia îi făcea cunoscută o hotărîre regală (de exemplu, organizarea unei ceremonii publice). Aceste ordine puteau fi şi sentinţe de exil sau de întemniţare, aspect sub care au rămas celebre, din cauza abuzurilor comise în timpul domniilor lui Ludovic XIV şi XV. Ordinul se prezenta sub forma unui formular, pe care trebuiau completate numai data, numele criminalului de stat şi denumirea castelului în care urma a fi deţinut (de obicei, Bastilia şi Vincennes).

În timp ce asupra ţăranilor francezi apasă cele mai împovărătoare impozite (gravură de epocă)...

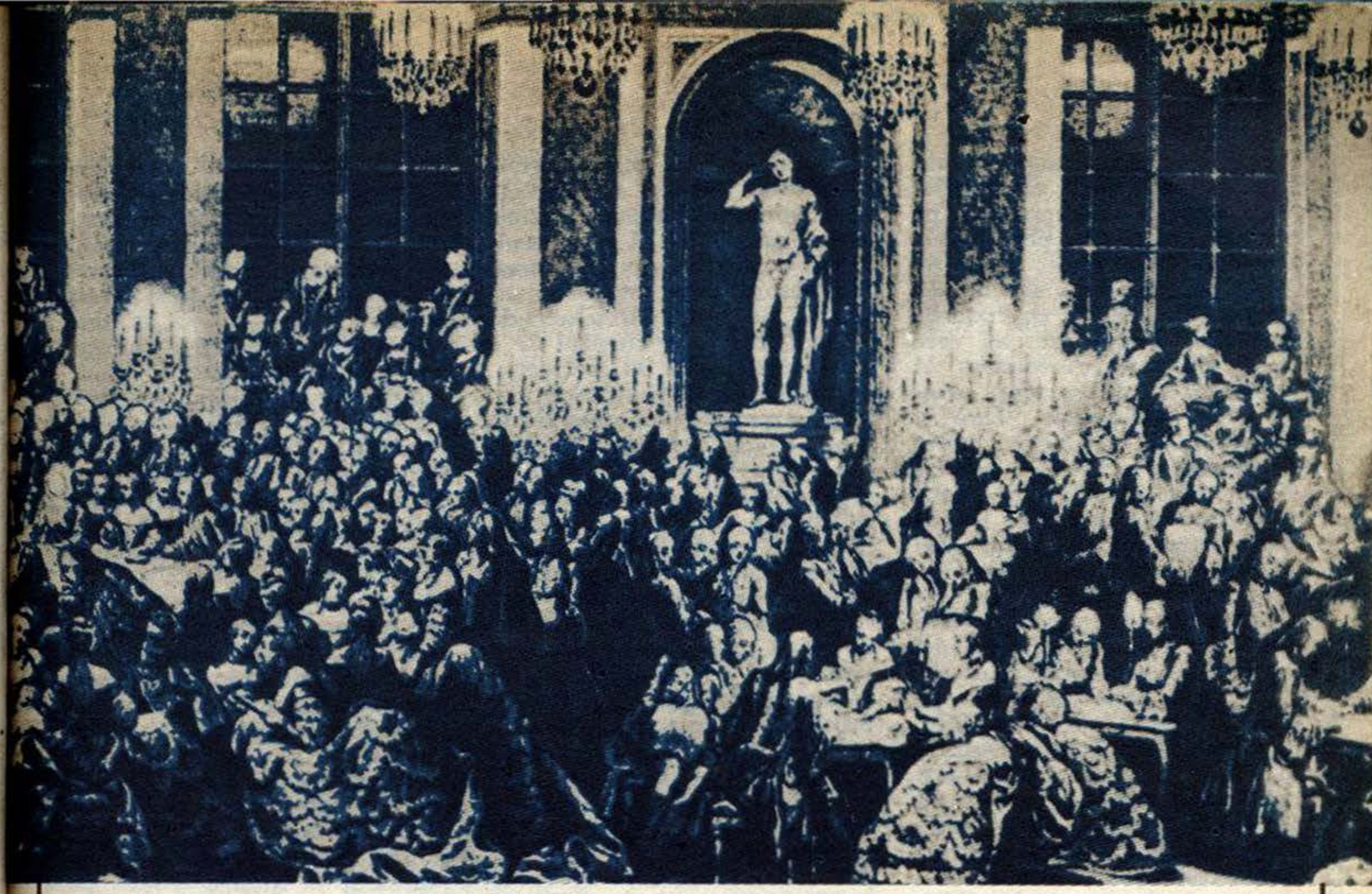

...la Versailles, serbările, balurile, dineurile se ţin lanţ

nîştrii reformatori au reuşit să-l amîne[1].

Lui Necker îi urmează Joly de Fleury, apoi, la scurt interval, Lefebvre d'Ormesson, sub care bugetul este rezultatul unui şir de expediente. În 1783 vine de Calonne, îndrăzneţ, inteligent, cinic, superficial, fără scrupule, care propune un sistem opus celui preconizat de Turgot şi Necker. Dacă cei doi au căzut din cauza politicii lor de economii, care a indispus şi Curtea şi clerul şi nobilimea, el vrea să se menţină prin largheţe faţă de ei. Pe regină o copleşeşte cu serbări costisitoare, pe nobili cu pensii mari, iar de privilegiile clerului nu se atinge. Metoda lui este ilustrată de următoarea întîmplare: regina vrea să-i ceară un serviciu care necesita o mare sumă de bani, dar înainte de a-i spune despre ce este vorba ţine să-l prevină: „Ceea ce vreau să vă cer mi se pare greu de satisfăcut". „Doamnă! Dacă este numai foarte greu, este deja făcut. Dacă este imposibil, se va face".

[1] Supranumită Austriaca (era fiica Mariei Tereza şi a împăratului Francisc I), Doamna Deficit sau Doamna Veto, Maria Antoaneta a fost o aprigă adversară a reformelor.

Afacerea colierului

În timpul ministeriatului lui Charles de Calonne izbucneşte celebrul scandal cunoscut sub numele de „afacerea colierului". În ciuda crizei financiare, agravată de războiul pe care Franţa îl duce alături de coloniile engleze din America contra Angliei, Curtea şi nobilimea nu renunţă la viaţa de lux şi petreceri. Cînd regele iese cu trăsura la plimbare, patru trompeţi sună înaintea cortegiului şi patru înapoia lui. În faţa cailor, o sută de elveţieni în costume din sec. XVI, în jurul trăsurii — garda regală călare, cu săbii şi carabine. Pentru inutila lui persoană, regele nu are numai strălucitorul palat Versailles ci şi palatele de la Trianon, Fontainebleu, Compiègne, Choisy, Marly, Saint-Germain, Saint-Cloud şi pentru vînătorile lui palatul de la Rambouillet. La Versailles, serbările, balurile costumate, dineurile, reprezentaţiile au loc de cinci ori pe săptămînă.

Napoleon obişnuia să spună că războiul nu se face „cu apă de trandafir"; nobilii au crezut că revoluţiile se fac cu această apă. Evenimentele au să le arate că revoluţiile, ca şi războaiele, se fac cu sînge. Un fin observator al epocii spunea că „era de prost gust să iei un lucru în serios, să încerci sentimente profunde. Singurul mijloc de a-ţi dovedi valoarea consta în arta de a savura petrecerile". Într-un astfel de climat moral se desfăşoară afacerea colierului. Eroul principal este mondenul cardinal de Rohan, cel cu deviza „religia nu trebuie făcută prea austeră, pentru a nu semăna cu un pustiu".

Pentru a-şi pune de acord principiile cu faptele, cardinalul are un palat la Strasbourg, unul la Paris şi un castel la Saverne, unde se găsesc în permanenţă 14 „maîtres d'hôtel", 25 valeţi de cameră, 180 cai şi 700 paturi pentru invitaţi şi unde îşi dau întîlnire cele mai frumoase şi mai puţin cucernice doamne. Graţie familiei sale nobile, a cărei origine se pierde în negura veacurilor, Louis de Rohan este, la 26 ani, secundul episcopului de Strasbourg, care este unchiul lui; la 27 ani — membru al Academiei şi la 38 ani ambasador la Viena, unde, prin purtările lui, scandalizează pe severa împărăteasă Maria Tereza. La Ambasada Franţei din Viena, recepţiile, serbările.

balurile mascate se ţin lanţ şi petrecăreţul ambasador ameninţă să-i perverteasca pe supuşii şi mai ales pe supusele austerei împărătese, care nu poate înţelege cum se împacă sutana episcopală cu balurile mascate. Maria Tereza cere fiicei ei Maria Antoaneta să o dispenseze de prezenţa mondenului ambasador, care a făcut multe victime în rîndul frumoaselor vieneze, avide de petreceri. Dar, la Paris, atotputernică nu este Maria Antoaneta, ci contesa Du Barry, favorita suveranului. Dacă Maria Tereza nu este mulţumită de Rohan, nu-i mai puţin adevărat că nici el nu este prea încîntat de ea, dacă citim raportul ironic pe care i-l face lui d'Aiguillon, ministrul său de externe: „... în timp ce îşi şterge cu o mînă lacrimile la comandă, cu cealaltă ţine sabia, cu care împarte Polonia"[1]. Printr-o indiscreţie, Maria Tereza află de acest raport şi, în 1774, la numai două luni de la urcarea pe tron a Mariei Antoaneta, episcopul Rohan este rechemat şi înlocuit cu Breteuil, unul dintre cei mai înverşunaţi adversari ai lui. Ludovic XVI, care nu ştia nimic despre raportul persiflant, îl primeşte cu bunăvoinţă, îl numeşte chiar „grand aumonier", echivalent astăzi cu ministrul cultelor; în 1778 îl face cardinal, iar în anul următor, Rohan ia locul unchiului său la episcopia de Strasbourg, una din cele mai bogate, realizînd, prin cumulul de funcţii, un venit de un milion de livre pe an.

Dar mondenul cardinal are veleităţi politice, el vrea să fie un al doilea Richelieu sau măcar un al doilea Mazarin, lucru imposibil atîta vreme cît regina îl ţine la distanţă, evitînd să-i adreseze vreun cuvînt. Este momentul cînd intră în scenă Jeanne de Valois, contesă de la Motte, al cărui soţ, nobil scăpătat, este ofiţer de jandarmi. Contesa reuşeşte să intre în anturajul cardinalului, căruia nu-i refuză graţiile. După ce îi cîştigă încrederea, se dă drept una dintre favoritele reginei şi se însărcinează să intervină pentru împăcare, propunînd cardinalului să scrie reginei o scrisoare, pe care ea se obligă să o înmîneze personal reginei şi tot ea să-i ducă răspunsul. Intră acum în scenă al treilea actor. Este un fost jandarm, pe nume Reteaux de Villete, care are talentul de a imita orice scris la perfecţie. Inutil să mai spunem că răspunsul pe care contesa de la Motte îl aducea naivului cardinal, purtînd semnătura „Marie Antoinette de France", este opera lui Reteaux de Villete. Pe cardinal cele cîteva scrisori l-au costat frumoasa sumă de 150 000 franci, fără ca regina, atunci cînd el apare la palat, să-i dea vreun semn că l-a iertat. Pentru a-i calma îngrijorarea, contesa îi promite o întîlnire discretă cu regina. Cea care trebuia să fie regină, pentru cîteva minute, era domnişoara Nicole Le Guet, botezată, pentru circumstanţă, baroana d'Oliva şi a cărei asemănare cu Maria Antoaneta era uimitoare. Întîlnirea este programată să aibă loc seara, într-unul din boschetele parcului Versailles. Domnişoara Nicole le Guet, gătită ca o adevărată regină, este condusă de căpitanul de la Motte în boschetul fixat. Ea ţine în mînă un trandafir, pe care îl va oferi cardinalului, ca semn al împăcării, spunîndu-i: „Puteţi spera că trecutul va fi uitat". Deşi întuneric, prevăzătoarea contesă de la Motte, pentru a evita riscul ca Rohan să-şi dea seama că regina nu este regina, aranjează ca totul să nu dureze decît cîteva secunde. Cardinalul aşteaptă cuprins de emoţie sosirea reginei, se repede, îngenunchează, îi sărută mătasea rochiei, primeşte trandafirul şi ascultă, pierdut de fericire, cuvintele pline de speranţe.

Doi renumiţi bijutieri, Boehmer şi Bassegne, şi-au investit toată averea într-un superb colier, pe care nu-l pot vinde din cauza preţului enorm. Ei îl propun regelui Spaniei, care refuză să-l cumpere. Îl propun Mariei Antoaneta, care le spune: „cu aceşti bani se pot construi două nave cu cîte 60 de tunuri". Contesa de la Motte află şi pune la cale lovitura. Ea spune cardinalului că regina ar vrea să cumpere colierul fără ştirea regelui şi să-l plătească în rate, din caseta sa particulară, fapt pentru care apelează la domnul cardinal, pentru a-i garanta plata ratelor. Rohan este fericit să-i facă reginei acest serviciu, care o va obliga. Colierul intră în mîna contesei de la Motte, pentru a-l aduce reginei, şi cardinalul primeşte o scrisoare de mulţumire, plăsmuită de Reteaux de Villete. Complicii, neputînd vinde colierul din cauza preţului enorm, îl demontează, împart diamantele şi dispar. Contele de la Motte se duce în Anglia, contesa se instalează la Bar-sur-Aube şi Reteaux fuge în Elveţia. Escrocheria iese la iveală în ziua scadenţei primei rate. Cardinalul este arestat în cabinetul regelui şi depus la Bastilia, unde i se pun la dispoziţie două apartamente, trei valeţi şi unde are zilnic la masă 50 de invitaţi. Contesa de la Motte este condamnată la muncă silnică pe viaţă, după ce, în prealabil, călăul îi aplică în piaţa publică un fier înroşit, cu litera V (voleuse — hoaţă). Parlamentarii, chemaţi să-l judece pe cardinal, abia aşteaptă să-şi manifeste încă o dată ostilitatea faţă de rege şi regină. Rohan este achitat şi părăseşte sala în aclamaţiile mulţimii. Regele este furios, regina plînge, curtenii sînt consternaţi. Este incontestabil că în toată această afacere regina nu avea nici un amestec, nici o vină, că era străină de toate maşinaţiunile contesei de la Motte, pe care, probabil, nici n-o cunoştea. Dar antipatia poporului faţă de Maria Antoaneta făcuse ca toate zvonurile să fie socotite adevăruri, iar cardinalul să apară ca o victimă a ei.

„Este legal, fiindcă aşa vreau eu"

Toată politica financiară a lui de Calonne s-a bazat pe împrumuturi, făcute în condiţii oneroase, prin care reuşise să dea impresia unei false prosperităţi. Dar cînd scadenţele n-au mai putut fi onorate, creditul a dispărut, iar criza a apărut mai acută decît oricînd. Vrînd,

[1] Este vorba despre prima împărţire a Poloniei, din 1772.

nevrînd, Calonne trebuie să se întoarcă la clasica formulă a impozitelor. Dar cine să le plătească? Nobilii și clerul refuză, poporul nu mai are de unde. Calonne recurge la un expedient. Sugerează regelui convocarea unei adunări a notabililor, pe care-i alege personal și-i convoacă la Versailles, în ziua de 22 februarie 1787. Această convocare urmărește un dublu scop: să evite o nouă confruntare cu parlamentele, a căror opunere era sigură, și, în același timp, să evite convocarea Statelor generale[1], deși ideea convocării notabililor însemna o capitulare a monarhiei în fața aristocrației, căreia regele trebuie să-i ceară, în loc să-i ordone. Dar, deși, în fond, notabilii nu aveau nici un mandat, deși fuseseră aleși cu grijă, ei nu se arată atît de docili pe cît spera Calonne. Ei cer să li se prezinte situația finan-

[1] Adunările generale ale națiunii, organizate pe clase și pe ținuturi. Încă de la sfîrșitul sec. XV, adunările fiecărei clase redactau așa-numitele *Caiete ale Statelor generale* sau *Caiete de doleanțe*, în care erau consemnate nedreptățile, pentru are se revendicau reforme.

Patru dintre protagoniștii afacerii colierului: cardinalul Rohan, contesa de la Motte, baroana d'Oliva și contele de la Motte

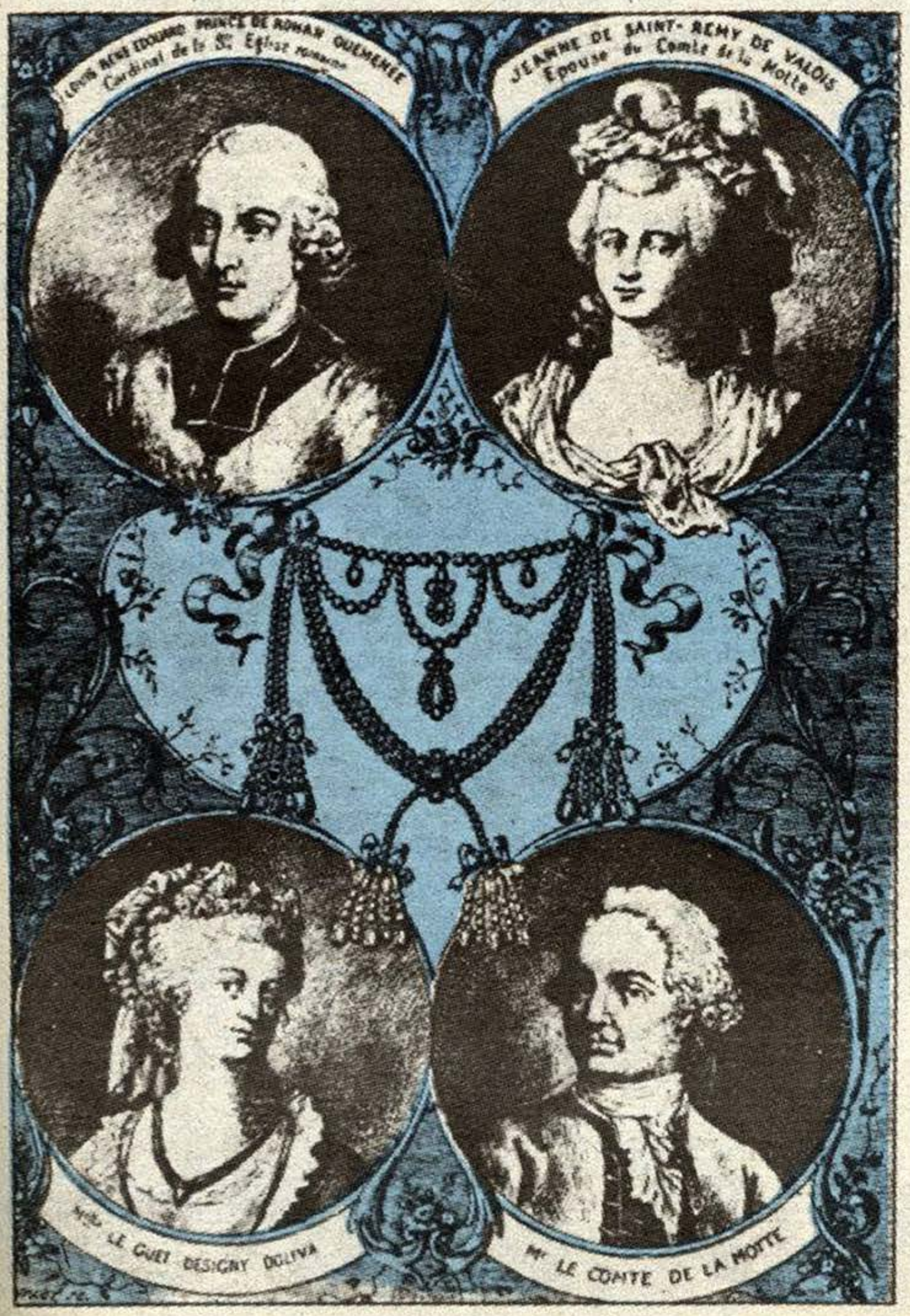

ciară și, speriați de cifra datoriilor, care se ridica la peste un miliard și jumătate, și a deficitului bugetar, care trecea de 140 milioane anual, refuză sprijinul, de altfel iluzoriu. Calonne cade în disgrație. Exilat în Lorena, se retrage în Anglia și nu revine în Franța decît sub Consulat, în 1800, murind ignorat și sărac.

Îi urmează contele Loménie de Brienne, arhiepiscop de Sens, care, din prima zi, se izbește de aceleași obstacole: nobilii, clerul și parlamentele. Primii nu vor să renunțe la privilegiile lor, parlamentele la prerogativele lor. Situația este dramatică. La sistemul de economii al lui Necker nu se mai poate întoarce, noi impozite nu vor fi aprobate, împrumuturi nu se mai pot face, deoarece creditul a dispărut. Lui Brienne nu-i lipsește curajul. El se hotărăște să ceară noi impozite, dar Parlamentul din Paris refuză înregistrarea, operație fără de care ele nu pot intra în vigoare. Regele dispune înregistrarea printr-un „lit de justice"[2], procedeu care nu mai fusese folosit de la Ludovic XIV. Ducele d'Orléans, vărul lui Ludovic XV, îi atrage atenția asupra ilegalității procedeului, la care regele răspunde: „Este legal, fiindcă așa vreau eu".

Brienne face un act de autoritate. Cîțiva membri ai Parlamentului din Paris, între care și ducele d' Orléans, sînt exilați. Parlamentarii însă nu se lasă intimidați, casează hotărîrea regelui, cere rechemarea celor exilați și desființarea așa-ziselor „lettres de cachet", prin care arbitrarul regal se desfășura fără nici o frînă. Toată magistratura Franței se solidarizează cu cea din Paris. Susținută de opinia publică, ea proclamă drepturile națiunii. Această subită grijă a parlamentelor pentru biata națiune nu era în fond decît o abilă manevră politică, fiindcă, în realitate, dragostea pentru ea avea foarte slabe re-

[2] Judecată prezidată de rege. De fapt, „lit de justice" însemna un fel de tron în formă de divan, cu baldachin, pe care stătea regele în timpul ședințelor Parlamentului. Prima judecată de acest fel a avut loc în 1318, sub Filip cel Lung. Acest procedeu îngusta drepturile Parlamentului în favoarea celor ale suveranului.

zonanțe în sufletele nobililor parlamentari. Pentru moment însă, ea este o aliată prețioasă și binevenită. După victorie, națiunea va dispare din preocupările lor, mai mult, va deveni o adversară redutabilă. Printr-o hotărîre, a cărei abilitate merită să fie subliniată, Parlamentul din Paris devine liberal, declinîndu-și competența în materie de impozite, declarînd că fixarea și aprobarea lor sînt de resortul Statelor generale, care nu mai fuseseră convocate din anul 1614. Parlamentul se ridică contra detențiunilor arbitrare și decretează inviolabilitatea membrilor Parlamentului. Și iată coroana și guvernul în fața unei noi Fronde[1]. Dar la cîrma țării nu mai este un cardinal Mazarin, ci un biet episcop de Toulouse. Brienne vrea să rerediteze lovitura lui Maupeou[2], dar și timpul lui Ludovic XV a trecut.

Acte de autoritate inutile

Criza financiară presează, tezaurul regal este aproape gol, speranțele unei concilieri cu parlamentele excluse. Printr-un nou act de autoritate, Brienne ia parlamentelor toate atribuțiile, lăsîndu-le numai pe cele judiciare. Această reformă, prin care aristocrația de robă pierdea controlul legislației și finanțelor, „venea prea tîrziu", cum scrie Soboul. Ceea ce îi reușise lui Maupeou nu-i mai putea reuși lui Lamoignon, ministru de justiție și inspiratorul reformei. Trebuie totuși o autoritate care să preia atribuțiile financiare pe care le pierdeau parlamentele. Se hotărăște crearea unei curți plenare. Dar pentru ca lovitura să reușească este necesar — la fel ca în operațiile militare — să se păstreze secretul, pentru a realiza surpriza. Tipografia unde se vor tipări ordinele de convocare este înconjurată cu santinele și lucrătorii nu au voie să părăsească tipografia pînă la terminarea tuturor operațiilor. Dar un membru al Parlamentului, Duval D'Éprémesnil, bănuind că la Versailles se pune la cale o lovitură, aleargă și, în schimbul unei mari sume de bani, 500 ludovici, află totul. Întors la Paris, el dă alarma. Parlamentul este convocat, pus la curent cu lovitura care se pregătește și toți parlamentarii jură să rămînă solidari. Brienne lansează ordine de arestare contra lui d'Éprémesnil și a lui Goeslard de Montsalert, însărcinîndu-l cu executarea lor pe durul căpitan d'Agoust. În mijlocul nopții, la lumina torțelor, acesta înconjură Palatul de Justiție, unde Parlamentul se află în ședință permanentă. Căpitanul d'Agoust este cunoscut ca un om de fier, care nu cunoaște decît consemnul pe care îl va executa, indiferent de urmări. Cei 167 magistrați știu acest lucru și la prima lui somație îi deschid ușile sălii de ședințe. Îmbrăcați în robele lor largi, magistrații în picioare ascultă pe căpitanul d'Agoust: „Domnilor! Din ordinul regelui am trista datorie de a aresta pe domnul d'Éprémesnil și pe domnul Goeslard de Montsalert. Cum nu am onoarea de a-i cunoaște, în numele regelui îi invit să se predea". „Noi sîntem toți d'Éprémesnil", răspund în cor magistrații. „Domnule căpitan! Intenționați să întrebuințați forța?", întreabă președintele. „Aș prefera să nu fac uz de violență, însă ordinul va fi executat, orice s-ar întîmpla. Acord augustului Senat timpul necesar pentru deliberare".

Pentru a evita o confruntare cu durul căpitan, d'Éprémesnil și Goeslard se predau singuri și sînt duși, unul într-o insulă, celălalt într-o fortărcață. Dar acest act de autoritate nu rezolvă problema, cel mult o complică. Provinciile protestează, unii aristocrați refuză să facă parte din această curte plenară, unele provincii amenință cu revolta, iar curtea plenară nu poate funcționa pentru că nu se poate constitui și pentru că revolta este generală. Amenințat cu spectrul falimentului, Brienne face un apel desperat la popii lui. Dar aceștia sînt foarte generoși în a da sfaturi, dar foarte greoi la dezlegatul pungilor. Ca și nobilii parlamentari, ei cer abolirea curții plenare și convocarea Statelor generale, singurele în măsură să ia hotărîri care să pună capăt crizei financiare. Brienne capitulează. Dacă nici popii lui nu vor să-l ajute, la cine ar mai putea apela? După ce promite convocarea Statelor generale, el cade la 25 august 1788, după ce, prin insuccesul măsurilor pe care le luase, compromisese grav și autoritatea regelui și pe cea a guvernului. În schimb, pentru el această scurtă guvernare se soldează cu o avalanșă de cîștiguri. Loménie de Brienne este ridicat la rangul de cardinal și primește bogata episcopie de Sens, în locul săracei episcopii de Toulouse. Nepotul este plasat într-o demnitate bine plătită, nora este numită doamnă de onoare a reginei, iar fratele lui, contele de Brienne, este menținut în postul de ministru de război. De remarcat faptul că, în timpul acestor lupte dintre parlamente, nobili și cler, de o parte, și monarhie și guvern, de alta, burghezia a stat în expectativă și poporul indiferent.

Regele apelează din nou la acel magician al finanțelor care este Necker și, silit de evenimente, face ceea ce un monarh cu spirit liberal și reformator ar fi făcut de mult: convoacă Statele generale[3] pentru ziua de 5 mai 1789. Zi memorabilă, deoarece ea marchează începutul Revoluției franceze, care va dura zece ani. ■

[1] Război civil în Franța între anii 1648 și 1653, izbucnit ca urmare a politicii de întărire a absolutismului și a fiscalității excesive practicate de cardinalul Mazarin (*Magazin istoric*, nr. 6/1975).

[2] Ambițios, convins de drepturile absolutismului, protejat de contesa Du Barry, René Charles de Maupeou, cancelar al Franței, a făcut presiuni asupra lui Ludovic XV să dea un „lit de justice" privind disciplina parlamentară. La 7 decembrie 1770, Parlamentul din Paris, urmat de cea mai mare parte a celor din provincii, a ripostat, membrii săi dîndu-și în masă demisia. Atunci Maupeou a hotărît să dizolve Parlamentul, printr-o lovitură de stat, și în noaptea de 19 spre 20 ianuarie 1771 a arestat și exilat prin „lettres de cachet" pe toți magistrații rebeli.

[3] Caietele redactate pentru Statele generale cereau, în imensa lor majoritate, răscumpărarea drepturilor feudale, desființarea acestora contra unor indemnizații, egalitatea în fața impozitelor.

CLIO ÎN CONCURS

După cum am mai anunţat, în acest an, 1987, în care revista noastră a împlinit 20 ani de la apariţie, organizăm un concurs special pentru elevi şi studenţi, aflaţi acum în vacanţa de vară. Aşa cum o atestă şi rubrica Curier şcolar **— deschisă în decembrie 1985, la dispoziţia cititorilor noştri elevi, studenţi şi profesori —** Magazin istoric **are numeroşi abonaţi în şcoli şi facultăţi, statornici şi pasionaţi prieteni ai revistei. Interesului lor pentru istorie le răspundem şi prin acest concurs, unde — la sugestia mai multor cititori — am optat pentru o formulă de prezentare diferită de concursurile de pînă acum. Despre ce este vorba?**

Concursul este alcătuit din două serii de întrebări (cîte 10 în fiecare serie), care vor fi publicate în nr. 7 şi, respectiv, 8/1987. Ambele serii cuprind mai multe tipuri de întrebări.

Astfel, primele trei întrebări din fiecare serie conţin trei variante de răspunsuri (a, b, c), **dintre care doar una este exactă. Trebuie să o aflaţi şi să o menţionaţi ca atare, prin litera respectivă —** a, b **sau** c.

La următoarele trei întrebări se cere să precizaţi, prin da **sau** nu, **dacă personalităţile respective existau în anul indicat în dreptul lor, sau dacă se puteau întîlni, făcînd abstracţie de împrejurări şi luînd în considerare numai anii în care au trăit.**

Ultimele patru întrebări din fiecare serie sînt formulate pe baza unor imagini publicate în Magazin istoric. **Ele conţin, fiecare, un element străin, luat — în mod intenţionat, la refotografiere — din alte imagini apărute tot în revista noastră. Se cere să identificaţi acest element nou introdus în fiecare imagine sau să precizaţi imaginea din care el a fost luat.**

Bibliografia concursului este alcătuită din colecţia revistei pe anii 1985, 1986 şi 1987. Deci, răspunsurile le puteţi găsi studiind cu atenţie numerele revistei apărute în acest interval de timp.

Precizăm că toate **răspunsurile, scrise pe o singură faţă a unei coli de hîrtie şi numerotate pe serii, de la 1 la 10, vor fi trimise într-un singur plic, pe adresa** Magazin istoric, **intrarea Ministerului nr. 2, Căsuţa poştală 1–702, Bucureşti, cod 70 100, pînă cel tîrziu la** 10 septembrie **1987 (data ştampilei poştale), cu menţiunea** Pentru concurs. **Scrisorii de participare i se vor ataşa cele două taloane, publicate odată cu întrebările în nr. 7 şi 8/1987.**

În cazul în care numărul de răspunsuri exacte depăşeşte pe cel al premiilor, desemnarea cîştigătorilor se va face, ca şi la celelalte concursuri, prin tragere la sorţi. Numele participanţilor care la răspunsurile trimise vor ataşa două sau mai multe serii de taloane vor fi prezente, firesc, de două sau de mai multe ori în urnă.

Concursul este dotat cu următoarele premii:

Premiul	1	— 1 pick-up
Premiul	2	— 1 aparat radio OLIMPIC
Premiul	3	— 1 aparat foto ORIZONT
Premiul	4	— 1 pick-up
Premiile	5– 6	— 2 aparate radio COSMOS 7
Premiile	7– 8	— 2 aparate radio SONG
Premiile	9– 11	— 3 aparate foto VILIA
Premiile	12– 15	— 4 chitare
Premiile	16– 20	— 5 aparate radio IRIS
Premiile	21– 25	— 5 aparate radio TOP
Premiile	26– 35	— 10 aparate foto SMENA 8M
Premiile	36– 45	— 10 truse compas
Premiile	46– 55	— 10 servlete
Premiile	56– 65	— 10 clasoare filatelice
Premiile	66– 75	— 10 truse stilou SIRIUS
Premiile	76–100	— 25 seturi diapozitive istorice
Premiile	101–160	— 60 abonamente pe un an la MAGAZIN ISTORIC
Premiile	161–250	— 90 abonamente pe 6 luni la MAGAZIN ISTORIC

O ultimă şi necesară precizare: la acest concurs pot participa, bineînţeles, nu numai elevii şi studenţii, ci toţi cititorii revistei.

Iată acum prima serie de întrebări.

Începem, firesc, cu primele trei, la care trebuie să alegeţi răspunsul din cele trei variante a, b, c.

1. „Formarea Uniunii Tineretului Comunist în 1922, la un an după crearea Partidului omunist Român — **subliniia tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretar general al partidului, preşedintele Republicii** — a constituit un moment crucial în istoria mişcării revoluţionare de tineret din România. Desfăşurîndu-şi activitatea în condiţii grele de ilegalitate, înfruntînd teroarea, închisorile şi cîteodată chiar moartea, tinerii comunişti au ţinut întotdeauna sus steagul luptei revoluţionare împotriva regimului burghezo-moşieresc, pentru eliberarea naţională şi socială a României".

La ce dată a avut loc conferinţa generală de constituire a Uniunii Tineretului Comunist?

a) 19-20 martie 1922
b) 15-16 martie 1922
c) 24-25 martie 1922

2. Luptînd cu deosebit eroism pe frontul antihitlerist, armata română a eliberat de la Marea Neagră și pînă în cadrilaterul Boemiei, de-a lungul a cca 1 700 km, cca 240 000 km² de sub stăpînirea inamică..

Cîte zile au luptat ostașii români pentru dezrobirea celor 3 831 localități din România, Ungaria, Cehoslovacia și Austria, pe care le-au eliberat de sub ocupația Reichului nazist și Ungariei horthyste?

a) 245
b) 253
c) 263

3. Socotit multă vreme pierdut, manuscrisul unei importante scrieri a lui Dimitrie Cantemir a fost aflat în 1984 în colecțiile Universității Harvard (S.U.A.), descoperire prezentată în premieră de revista noastră.

Cum se intitulează lucrarea cantemiriană al cărei manuscris a fost găsit după un sfert de mileniu?

a) Hronicul românilor
b) Istoria Imperiului Otoman
c) Descrierea Moldovei

La următoarele trei întrebări, urmează să răspundeți prin d- sau nu.

4. Care dintre aceste personalități trăiau în anul 1700?

a) Miron Costin
b) Radu Popescu
c) Henri Dunant
d) Bogdan II

5. Dar în 1800?

a) Samuel Pepys
b) Constantin Brîncoveanu
c) Andreas Hofer
d) Gheorghe Lazăr

6. S-ar fi putut întîlni?

a) Matei Basarab cu contele de Clarendon
b) Confucius cu Aristofan
c) Dimitrie Bolintineanu cu Thomas Edison
d) Pico della Mirandola cu Bartolomé de Las Casas

Următoarele întrebări sînt alcătuite, cum am arătat, din 4 imagini apărute în Magazin istoric în care — prin procedee fotografice — am introdus, intenționat, elemente din alte imagini, publicate, de asemenea, în paginile revistei noastre între anii 1985-1986-1987. Pentru a găsi răspunsurile: a) trebuie să identificați elementele incluse și să le menționați ca atare sau, b) pornind de la ele, să găsiți imaginea de unde au fost luate.

Deci, atenție! Înainte de a răspunde, priviți bine imaginile.

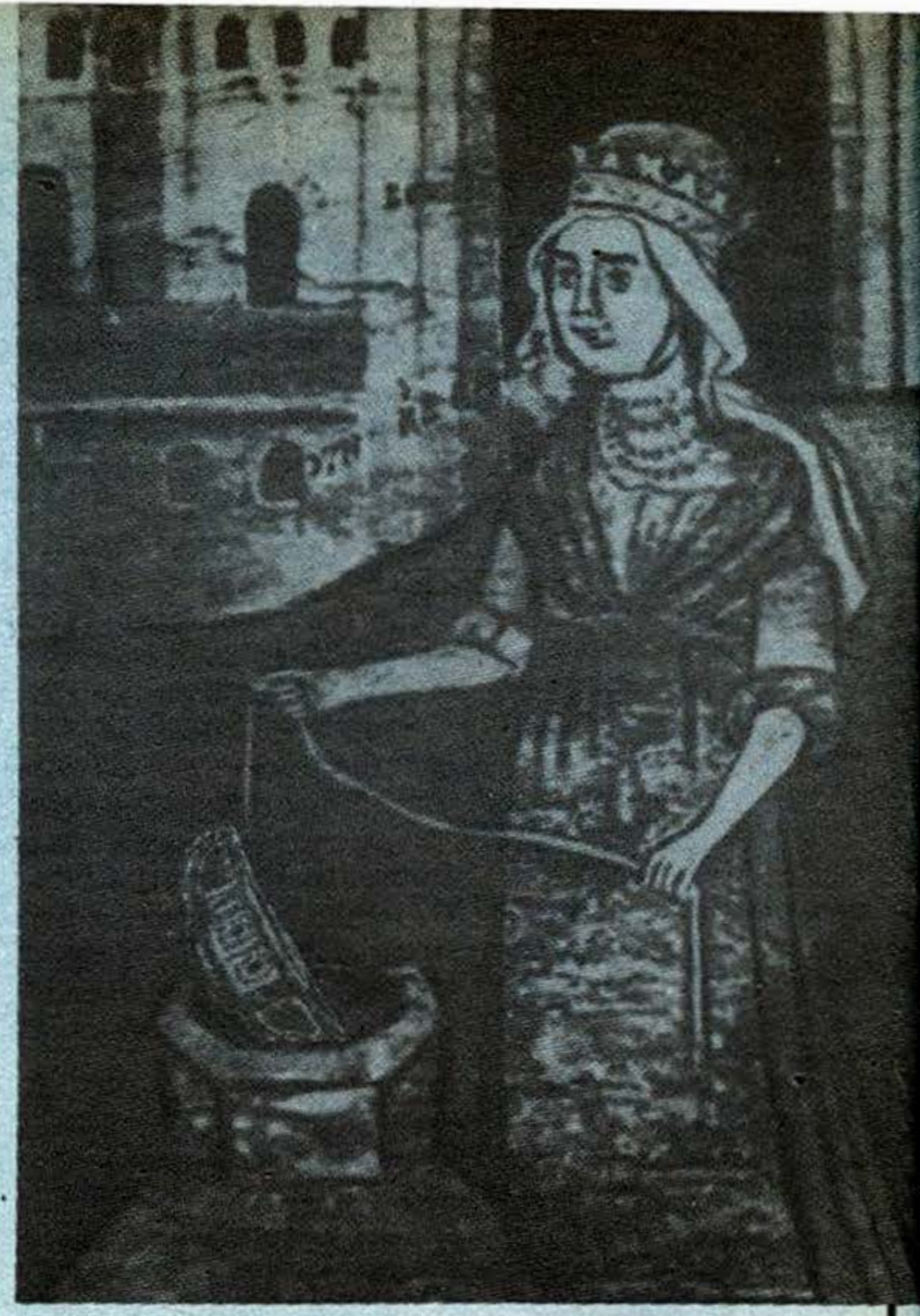

7. Pentru a scoate apă din fîntînă, această femeie a împrumutat un vas dintr-un celebru tezaur.

Ați identificat tezaurul?

8. Miniatura de mai jos — reprodusă din **Cronica lui Froissart** — redă momentul culminant al răscoalei țăranilor englezi din 1381: asediul Londrei.

Unul dintre personajele din imagine nu putea însă participa la acest episod, căci locul său era în altă vreme și în altă zonă geografică.

Din care imagine vine el?

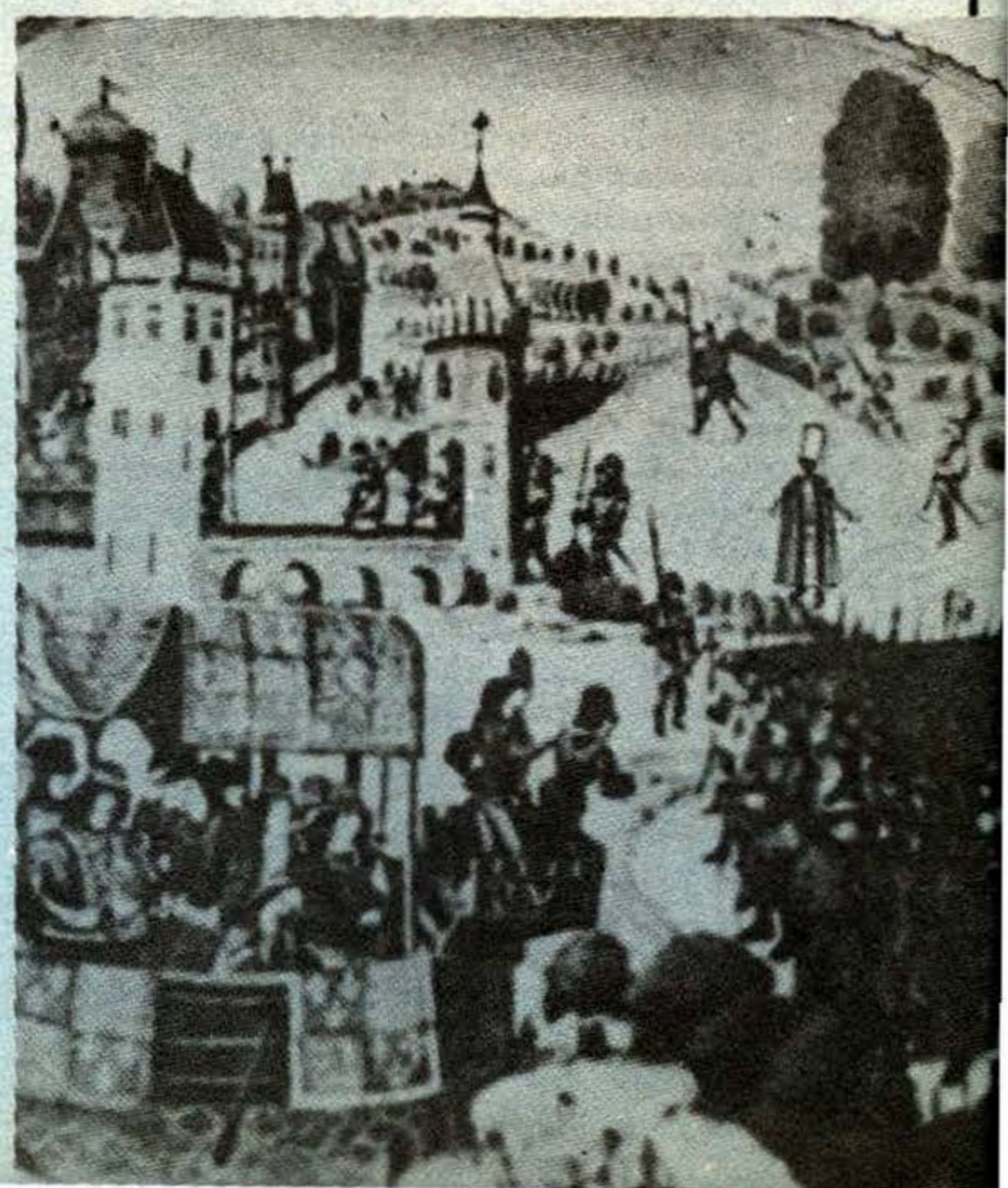

TALON de participare 1

9. Cîți autentici meșteri zidari din caietul de modele al lui Radu Zugravul au rămas în această imagine?

10. Printre gărzile palatului imperial din Beijing s-a strecurat un intrus.

Puteți să precizați din ce imagine „a plecat"?

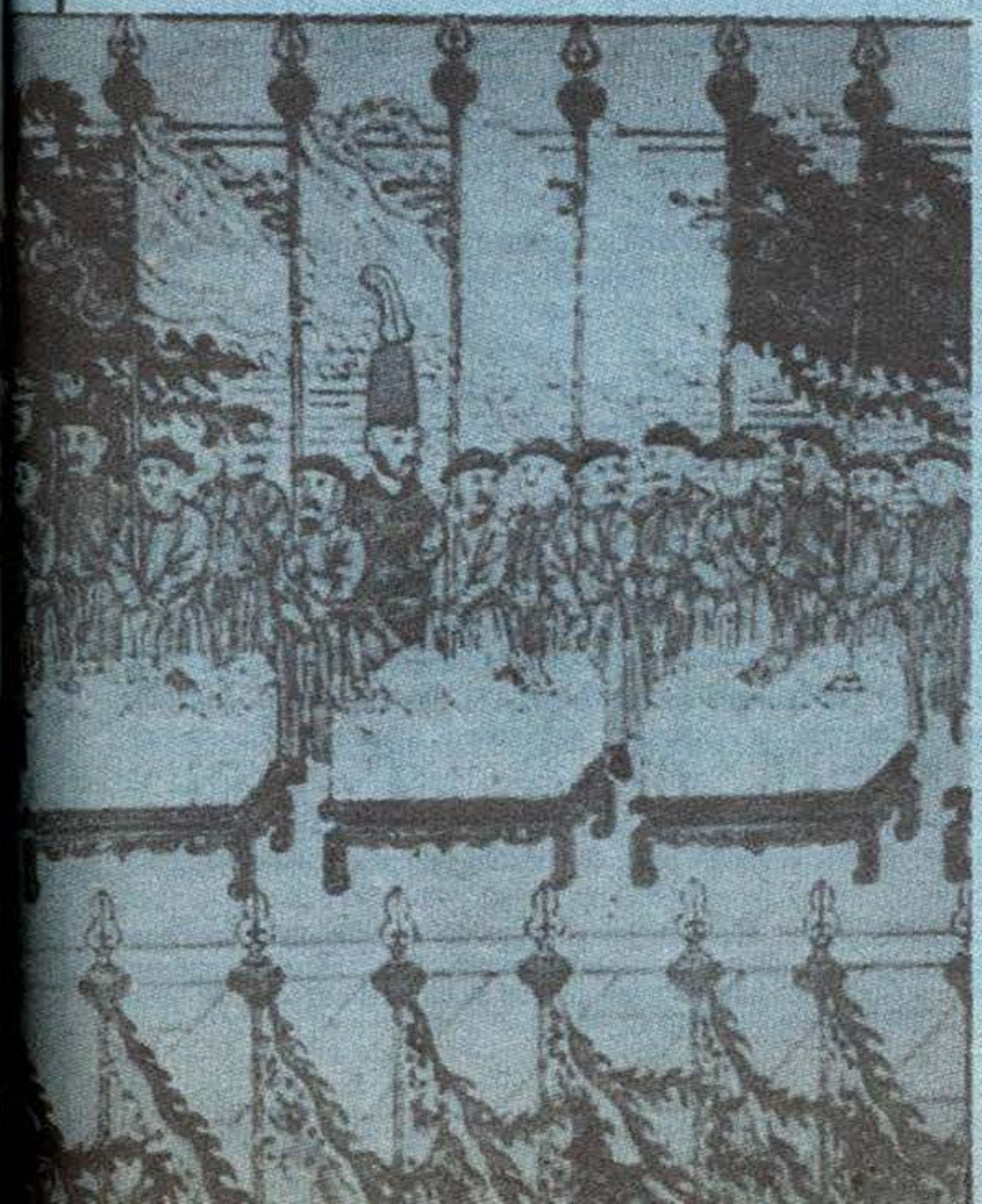

• CLIO ANUNȚĂ •

PREZENȚE ROMÂNEȘTI ÎNTR-UN ALBUM DE ISTORIE A EUROPEI

„Balcanii aduc, totodată, o dezmințire și o confirmare a rolului istoric de factor de conservare și de arhaism atribuite reliefurilor europene meridionale. O dezmințire, căci acest teritoriu accidentat și greu accesibil, dar larg deschis spre nord, a fost străbătut de numeroase neamuri migratoare; populațiile stăpînite de Roma, illiri, traci și celți, au fost transformate din secolul VII e.n. de neamurile sosite din răsărit, care le-au slavizat... Dar cazul cel mai fascinant este cel al românilor: dacii, romanizați, au rezistat în fața neamurilor migratoare care «măturau» cîmpiile. Ei au rămas latini".

Pasajul este extras din paginile ultimei sinteze elaborate sub coordonarea reputatului și regretatului istoric francez Fernand Braudel, intitulată *L'Europe* și apărută la Paris. Lucrarea — un album, avînd la bază un serial pentru televiziune (Omul european), alcătuit din opt episoade — a fost rodul colaborării dintre Fernand Braudel și cîțiva eruditi specialiști în istoria culturii: Pierre Gourou, Jean Guilaine, Massimo Pallottino, Maurice Aymard, Jacques Dupâquier și Folco Quilici.

Locul poporului român în ansamblul istoriei europene este constant reliefat în album, atît prin text cît și prin imagini. Astfel, referindu-se la apariția metalurgiei bronzului pe pămîntul Europei, autorii remarcă faptul că leagănul acestui meșteșug a fost zona Dunării de Jos, așa cum o dovedesc descoperirile din culturile arheologice Gumelnița și Cucuteni[1]. Urmărindu-se evoluția popoarelor europene în dinamica lor, se subliniază că unul din cele mai vechi popoare cunoscute în Europa a fost cel al geților.

Albumul cuprinde, de asemenea, excelente fotografii color, ce reproduc imagini ale unor cunoscute mărturii istorice românești — statuia Gînditorului, descoperită la Cernavodă, coiful de aur de la Coțofenești, frescele Voronețului, ori creații ale sculptorului Constantin Brâncuși — conturînd astfel în mod sugestiv aportul locuitorilor din străvechea vatră carpato-danubiano-pontică la progresul civilizației pe continentul nostru.

Albumul *L'Europe* — lucrare de sinteză unitară asupra culturii Europei — este o realizare de prestigiu, în cadrul căreia istoria multimilenară a poporului român se integrează în mod armonios.

Radu-Ștefan CIOBANU

[1] *Magazin istoric*, nr. 4-5/1985, 6/1986.

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

IULIE 1937

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

...și acum aproape 100

Timp de cîteva numere, coloanele destinate Cronicii mărunte vor cuprinde scurte referiri la istoria Capitalei de acum aproape un secol. Vom stabili această relație în timp cu ajutorul unor însemnări de epocă, al căror autor este Ioan (Iancu) Cerkez (1847-1921). Jurist de profesie, autor dramatic agreat de Titu Maiorescu și unul dintre frecventatorii ședințelor bucureștene ale Junimii, I. Cerkez ne-a lăsat un jurnal cuprinzînd impresiile sale despre oamenii pe care i-a cunoscut și evenimentele pe care le-a trăit. Este un jurnal în care nu a notat metodic, ci cu mari intermitențe. Sînt însă în acest document inedit numeroase pasaje care trădează un observator fin, dublat de un bun povestitor. Mediul din și despre care relatează este cel mai adesea din prim-planul vieții politice și culturale a țării, contactele sale cu această lume stabilindu-se fie prin preocupări, fie prin relațiile de rudenie.

Cele mai interesante pagini din jurnalul pe care singur și l-a intitulat Însemnări din viața mea sînt acelea referitoare la marii săi contemporani — oameni politici sau personalități ale culturii românești — cărora, cu un prilej sau altul, le-a schițat portrete nu lipsite de interes. Opera sa memorialistică devine una din mărturiile inedite despre istoria Bucureștilor și a României din perioada ce a urmat războiului pentru cucerirea independenței absolute de stat, cu toate acumulările pe plan economic, politic și cultural care au pregătit marele act de la 1 Decembrie 1918: desăvîrșirea statului național unitar român.

Facem loc primelor fragmente, nu înainte de a aduce călduroase mulțumiri doctorului în medicină C. Bălăceanu-Stolnici, care a pus la dispoziția revistei Magazin istoric acest jurnal inedit.

M. ȘTEFAN, I. BULEI

Iată-ne din nou, prin intermediul acestei rubrici, în Bucureștii din urmă cu cinci decenii, după ce în nr. 5 și 6/1987 revista a oferit cititorilor săi o evocare a vieții Capitalei românești în zilele și lunile eroice ale Războiului de Independență de acum 110 ani.

Reluînd firul retrospectivei noastre istorice, să vedem ce alte evenimente, fapte, întîmplări s-au derulat pe scena bucureșteană în lunile de la mijlocul anului 1937, așa cum au fost ele consemnate în paginile marilor cotidiene ale vremii[1].

Lumea politică este în vacanță, dar „o vacanță politică, agitată", după cum scrie *Dimineața* din 22 iulie. Problema aflată la ordinea zilei este cea a succesiunii la guvernare. Guvernul liberal, aflat la conducere din ianuarie 1934, dă semne de oboseală. Național-țărăniștii, în opoziție, sînt nerăbdători să ajungă la putere. Pe acest fundal tensionat, se desfășoară la 25 iulie alegerile comunale și județene parțiale, socotiteo etapă premergătoare schimbării guvernului. Rezultatele alegerilor exprimă orientarea fermă a maselor populare împotriva grupărilor de dreapta, extremiste, care încercaseră să-și desemneze candidații în această confruntare electorală. „Cetățenii țării — notează același ziar, din 29 iulie — s-au declarat pentru o politică democratică, pentru regimul constituțional și împotriva aventurii la care duce politica dreptei, atît înlăuntru cît și înafară".

Atrăgînd atenția asupra adevăraților susținători ai Partidului național-creștin — una dintre formațiunile politice ale dreptei — ziarul *Dreptatea*, oficiosul P.N.Ț., scrie într-un articol reprodus și de *Lupta* din 17 iulie: „Partidul național-creștin a devenit o sucursală a hitlerismului german, atît în formațiile sale interioare, cît și în aspectele exterioare. Fonduri imense de propagandă au fost puse la bătaie. Partidul național-creștin nu mai este un partid românesc, ci o sucursală a străinătății. Țelul nemărturisit este înhămarea României la carul triumfal al politicii externe germane".

Una din problemele aflate în centrul atenției opiniei publice bucureștene — ca de altfel a întregii țări — o constituie lupta împotriva politicii revizioniste promovată de Ungaria horthyistă, cu sprijinul Germaniei naziste și al Italiei fasciste.

Dezvăluind adevăratul substrat al revizionismului, *Adevărul* din 15 iulie notează: „Revizionismul nu este decît o diversiune. Nobilii [unguri] cer revizuirea tratatelor pentru ca să-și salveze clasa de revizuiri sociale".

Analizînd cauzele economice și sociale ale revizionismului, ziarul citat scrie în continuare: „Dacă angajezi o discuție mai lungă cu un

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Noi indicatoare menite să reglementeze claxonatul pe unele artere bucureştene (fotografie din Realitatea ilustrată)

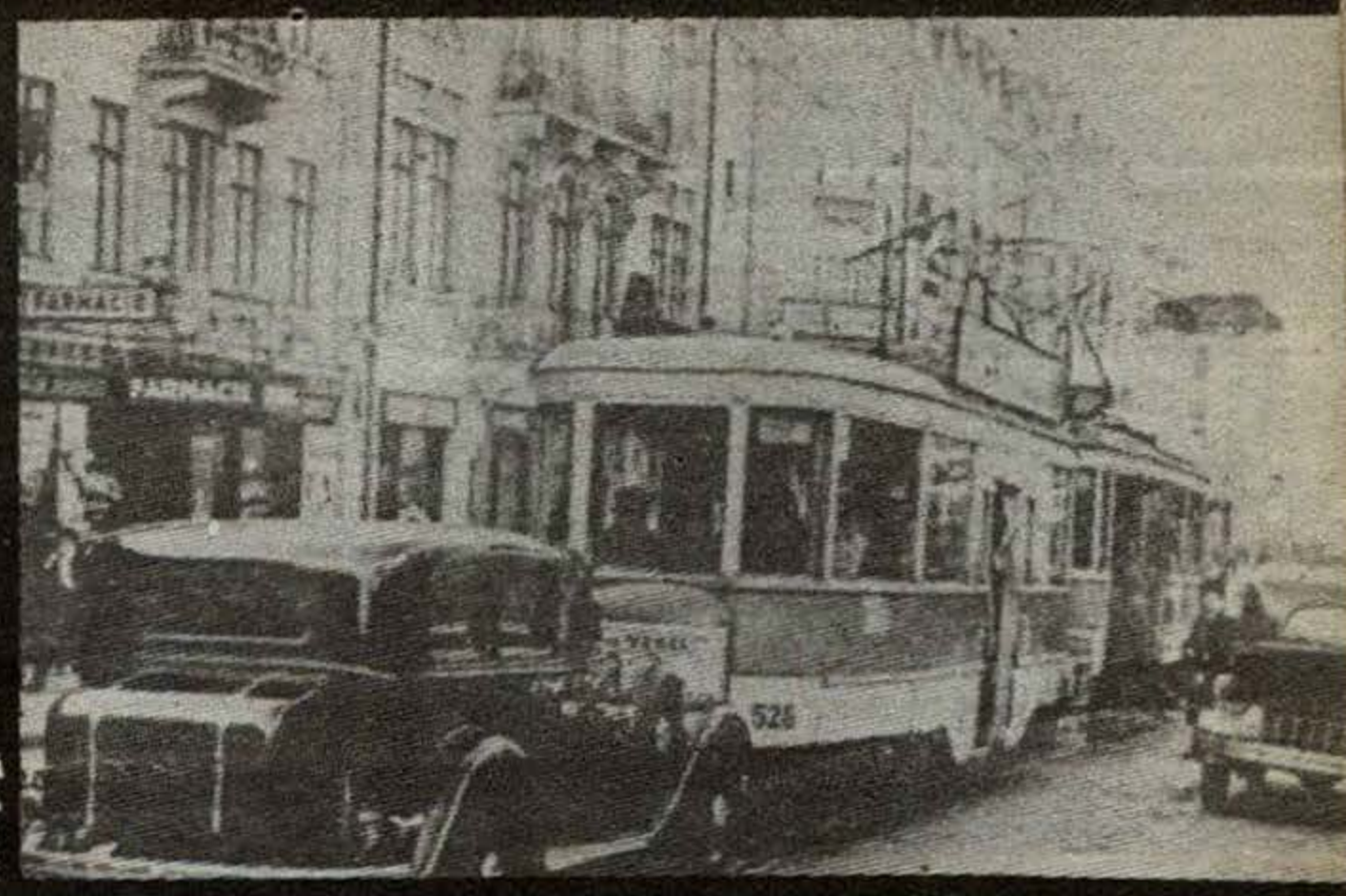

Secvenţă rutieră în Capitala de acum cinci decenii

mare proprietar de pămînt [din Ungaria] şi eşti atent la răspunsurile pe care ţi le dă, imediat observi că în afară de interesul politic, nu-l tentează nimic din Transilvania. Oamenii aceştia pe care spiritul vremii îi găseşte cu mentalitatea închisă într-un acvarium, mai mult sînt supăraţi pe români fiindcă au făcut reforma agrară.

Mulţi dintre ei s-ar considera de-a dreptul nenorociţi în cazul cînd Ungaria ar primi o porţiune de teritoriu cu moşii expropriate şi ţărani împroprietăriţi. Căci îşi dau perfect seama că un regim social în care marea proprietate este lichidată ar forţa printr-o presiune puternică asupra privilegiilor, ciuntindu-le, în cazul cel mai bun. Or, cu aşa ceva nu se împacă nobilimea maghiară nici în ruptul capului.

Patriotismul acestei clase — continuă ziarul citat — este de faţadă, iar iubirea faţă de popor merge exact pînă la interesul marii proprietăţi. Mai curînd statele succesorale se pot aştepta la o invitaţie din partea Budapestei ca să suprime o răscoală ţărănească de pe teritoriul Ungariei, decît acceptarea unei reforme agrare, ceea ce aici ia proporţii apocaliptice contra dreptului divin al stăpînitorilor de pămînt".

Agenda diplomatică a acestor luni de la mijlocul anului 1937 consemnează noi acţiuni ale României în vederea menţinerii unui sistem de alianţe în această parte a continentului, menite să prezerve pacea şi dezvoltarea liberă, independentă a statelor.

Astfel, la începutul lunii mai, România participă la conferinţa parlamentară a Micii Înţelegeri, care se desfăşoară la Belgrad. Cu acel prilej, N.N. Săveanu, preşedintele Adunării Deputaţilor, prezintă punctul de vedere românesc: „Parlamentele celor trei ţări au înţeles că rolul lor este să urmeze dorinţele popoarelor ce reprezintă: de accea la 1 decembrie 1936 a luat fiinţă Mica Înţelegere parlamentară. Ea dovedeşte amiciţia trainică ce există între ţările noastre şi încrederea desăvîrşită ce avem unii în alţii. Nu avem revendicări de făcut, înţelegem să trăim în pace, să ne apărăm libertăţile şi patrimoniul nostru naţional, pentru care sîntem gata la orice sacrificiu".

Gelimir Majuranici, preşedintele Senatului iugoslav, subliniază semnificaţia politică a reuniunii parlamentarilor din cele trei ţări, „dorinţa de a consolida şi mai mult relaţiile amicale şi personale" spre a „deveni un factor de pace mondial".

La rîndul său, D. Malypetr, preşedintele Adunării Deputaţilor din Cehoslovacia, relevă faptul că „soarta celor trei naţiuni este indisolubil legată. Lupta pentru independenţă şi unitatea naţională pe care le avem au dovedit că printr-o sforţare comună noi putem rezista pînă la urmă presiunii celei mai puternice, în timp ce slăbirea coeziunii noastre ne-ar împinge în mod fatal spre înfrîngere".

O altă semnificativă manifestare a Micii Înţelegeri are loc la 17 iunie, cînd pe Dunăre, la Cladova, se întîlnesc şefii de guverne ai

1889. 21 ianuarie. A murit bătrînul Wiest[1], cunoscutul nostru violonist. Avea 18 copii şi a ţinut arcuşul peste o jumătate de veac. Cine nu l-a cunoscut — scurt, gras, cu perucă în vîrful capului, dînd din ochi, din cap, făcînd tot felul de strîmbături ca să-şi urmeze muzica...

Miercuri. Azi la 10 dimineaţa, 19 aprilie, pe un timp frumos, a sosit moştenitorul tronului, prinţul Ferdinand. Trăsura de gală domnească, descoperită, trasă de nişte frumoşi cai negri, livreiele roşii, mulate în fir. Regele [Carol] şi regina [Elisabeta] stau în fund, prinţul dinainte, îmbrăcat în uniformă de sublocotenent de linie. Roşu de emoţiune, blond, abia îi dau mustăţile şi barba; generali călări primprejur, un escadron de jandarmi înainte, altul pe urmă, prefectul poliţiei înaintea cortegiului. Toată această pompă, în sunetul muzicilor, al urărilor soldaţilor înşiraţi pe amîndouă laturile străzilor, a înaintat încet prin Calea Griviţei (Tîrgovişte) spre Palat...

La 15 iunie, pe la 3 ore ziua, a-a stins poetul Eminescu la casa de sănătate a d-rului Sutzu. Plîngînd-se mai de dimineaţă de o durere a-a dus în pat şi nu a-a mai deşteptat...

Lucrarea lui, puţin volumi-noasă[2] şi nesfîrşită, va marca încă [un moment] în tînăra noastră literatură, căci a dezvelit orizonturi noi poeziei române...

Avînd în vedere nu numai o simţire adîncă, dar şi o instrucţie întinsă, el ne înalţă mintea şi cu

---

[1] Ludovic Wiest, violonist, născut la Viena în 25 martie 1819, decedat la Bucureşti la 19 ianuarie 1889. În 1838 a fost adus la Bucureşti de domnitorul Al. Ghica pentru a organiza orchestra Teatrului. În 1859 a fost naturalizat şi în 1866 a devenit profesor la Conservatorul din Bucureşti; a compus piese pentru vioară, muzică de balet etc.

[2] Autorul are în vedere opera publicată de poet pînă atunci.

IULIE 1937

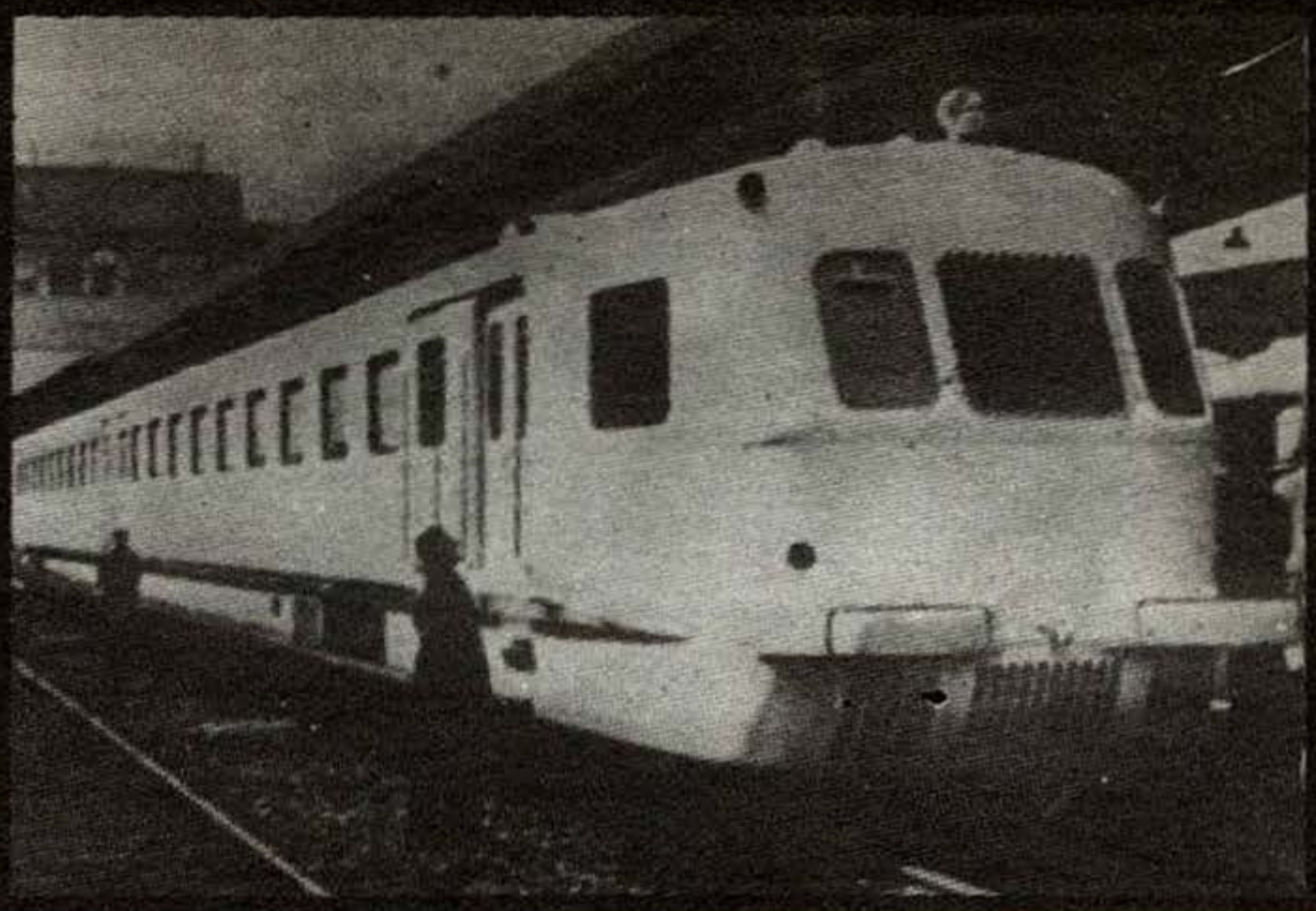

Primul tren auto-motor pe linia București-Constanța

e putere de expresie și în gîndire rară, ne arată aievea lumi nevăzute. Pe lîngă acestea, o imaginație bogată, strofele lui sînt tablouri vii și nimeni n-a descris ca dînsul în cîteva trăsături de condei voluptosul farmec al nopților de vară. Spirit însă chinuit și trist, prea adîncat de filozofia contemporană. Impresia definitivă e nemulțumirea.

Cît de nouă a fost nota adusă de dînsul în literatură se vede din faptul numeroșilor imitatori — nu e colegian [elev de colegiu] să nu încerce să imiteze rima și felul poetului...

În vara anului acesta, 1890, am pierdut pe marele nostru poet național Alecsandri. S-a stins la moșia lui, Mircești, în vîrstă de peste 71 ani... La el [scrisul] n-a fost un meșteșug, ci o recreație a spiritului, o izvorîre naturală și bogată a simțirei. O rudă a sa, dl. C. Ducă, îmi spunea odată, în spiritualele-i conversații, că compunerile le făcea deodată și ca pe nerăsuflate, după aceea tăia, scurta, ca într-o vegetație prea abundentă... El a știut să arate și să poetizeze frumusețile țării sale, să exprime farmecul piraielor, al codrilor, al înfloritelor cîmpii din Moldova. Numai el a știut să dea ființă legendelor, baladelor, credințelor, aspirațiilor poporului său. El a cîntat redeșteptarea, el libertatea, el Unirea. El a creat în teatru tipul nemuritor al Cucoanei Chirița, al lui Guliță, al paraponisitului, al lui Barbu Lăutarul; el a poetizat pe țărancă română, în juna Rodică. El a creat genul nemuritor al admirabilelor sale pasteluri. El a culeș cel dintîi cîntecele populare și a conservat astfel țării nestemate ca Mioara și alte balade. În fine, el a găsit accentul cel mai just

celor trei țări, Gh. Tătărăscu (România), Milan Stoiadinovici (Iugoslavia) și Milan Hodza (Cehoslovacia). În comunicatul dat publicității, se subliniază „desăvîrșitul acord" al celor trei părți, „precum și dorința lor de a strînge și de a întări legăturile ce unesc cele trei state prin coordonarea sistemelor lor economice, prin dezvoltarea relațiilor lor culturale și prin acțiunea de intensă cooperare în toate domeniile, care corespunde atît de bine spiritului de solidaritate de care sînt atît de adînc însuflețite cele trei popoare. Ei au confirmat — se arată în continuare în comunicat — scopurile acțiunii politice a țărilor lor, care rămîn neschimbate, menținerea păcii și apărarea hotarelor în cadrul alianțelor și prieteniilor lor".

Dintre evenimentele care reținatenția bucureștenilor, deschiderea Expoziției Universale de la Paris, la 24 mai, prezintă un deosebit interes. La această importantă manifestare internațională, România este prezentă cu un pavilion de marmură, reunind cele mai reprezentative realizări în domeniile industriei, comerțului, artei, meșteșugurilor, turismului etc.

Participarea românească la o astfel de manifestare mondială — scrie *Dimineața* din 16 iunie — datează din 1867, cînd Principatele Unite au fost „reprezentate cu cinste la Expoziția internațională de la Paris". În 1889, țara noastră a fost din nou prezentă la „grandioasa Expoziție Universală de la Paris, a cărei amintire evocă pînă astăzi magnificul turn Eiffel [inaugurat în acel an]". Printre atracțiile oferite de pavilionul nostru — multe exponate primind importante distincții — s-a aflat și restaurantul românesc care, atunci, în 1889, „era locul de întîlnire al elitei pariziene și tot acolo au avut loc banchetele oferite de președintele Republicii și presa franceză".

Prezentînd Expoziția — care rămîne deschisă timp de șase luni — *Lumea nouă* din 6 iunie o socotește drept o „manifestație puternică și originală", „opera guvernului [prezidat de Léon Blum] cu direcție socialistă și a muncitorimii universale".

Din activitatea Academiei Române, același ziar informează, la 7 iulie, despre achiziționarea unui important fond de manuscrise și tipărituri rare de la M. Gaster, învățat filolog, bun cunoscător al literaturii noastre vechi, stabilit la Londra. Achiziționarea s-a făcut cu sprijinul lui N. Titulescu. „Încă din 1924, relatează ziarul citat, după îndemnul regretatului I. Bianu, d. N. Ciotori, membru de onoare al Academiei, a intrat în tratative cu alt membru de onoare al Academiei, d. M. Gaster, în privința cumpărării colecției de manuscrise a acestuia. Negocierile au ținut mulți ani, din cauza lipsei de fonduri, pînă ce anul trecut, d. N. Titulescu, dîndu-și seama de absoluta nevoie ce era ca aceste manuscrise să fie aduse în țară, a găsit mijloacele trebuincioase pentru cumpă-

G. Gershwin, autorul cunoscutei Rapsodii albastre, s-a stins din viață la 10 iulie 1937, la Hollywood

Popularul actor Charlie Chaplin într-o ipostază inedită: victorios într-o partidă de tenis

rarea lor". Cedîndu-le, M. Gaster a pus condiția ca acestea să formeze un singur tot, denumit „Colecția Gaster". „N. Titulescu, continuă ziarul, ar fi dorit ca să prezinte personal această colecție Academiei. Întoarcerea sa în țară întîrziind și spre a nu lipsi pe cercetători de acest bogat izvor documentar, d-sa l-a autorizat pe dl. general Rosetti de a prezenta colecția în numele d-sale".

Colecția — apreciază ziarul citat — este din cele mai însemnate, catalogul cuprinzînd 750 numere (sînt și duplicate). Ea reunește „texte poporane, povești orientale, texte de medicină populară, manuscrise cu conținut istoric, manuscrise religioase (cele mai multe povestiri hagiografice), manuscrise de lexicografie, manuscrise de muzică bisericească, abecedare, aritmetici, gramatici, istorii generale, istorie naturală, mică chirurgie etc. Ele se pun în ordine acum și vor putea fi consultate cu începere de la 1 octombrie viitor".

Iată, în încheiere, alte cîteva știri care reținatenția cititorului în iulie 1937 • Laureații premiilor naționale pentru literatură pe 1937: Otilia Cazimir, Al.O. Teodoreanu, D. Nanu, Mihail Dragomirescu, Mihail Sorbu. Sînt acordate, totodată, premiile anuale ale Academiei Române. Printre laureați: A. Sacerdoțeanu, pentru lucrarea *Considerații asupra istoriei românilor din evul mediu;* C. Noica: *Concepte deschise în istoria filozofiei lui Descartes, Leibnitz și Kant*; Barbu Theodotescu: *Bibliografia N. Iorga;* I. Breazu: *Michelet și românii* • Nicolae Titulescu, fostul ministru de externe român, prezintă la Londra și Oxford conferințele *Despre metodele practice de a păstra pacea existentă, Situația internațională a Europei, Securitatea colectivă, Este de dorit reforma pactului Societății Națiunilor?* • La 19 iunie, diplomatul român este proclamat Doctor Honoris Causa al Universității din Bratislava. • La 20 iulie se stinge din viață marele inventator Guglielmo Marconi. Printre invențiile sale: telefonia fără fir, radiofarul, transmiterea fotografiilor și a imaginilor la distanță. Laureat al premiului Nobel în 1909. • Clădirea în care a locuit Cuza Vodă la Galați, pe cînd era pîrcălab de Covurlui, va fi transformată în muzeu. • Marele sculptor iugoslav I. Mestrovici este oaspetele Capitalei. • Pe linia București-Constanța se pune în circulație un „tren aerodinamic" rapid. • La Gara de Nord se dau în funcțiune „birouri pentru predarea bagajelor de mînă". • Valencia găzduiește al doilea Congres. al scriitorilor pentru apărarea culturii. În prezidiul reuniunii se află André Malraux, Julien Benda (Franța), Alexei Tolstoi (U.R.S.S.), Anderson Nexõ (Danemarca), Antonio Machado, Jose Bergamin (Spania). ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

pentru a imortaliza pe oșteanul român, în Peneș Curcanul și Dorobanțul...

Ce răsplată frumoasă pentru poetul care a simțit așa românește să-și vadă visul cu ochii, gloria trecută reînviată și țara independentă.

Neobosit și tînăr chiar la bătrînețe, a compus acea grațioasă piesă plină de versuri frumoase, Fîntîna Blanduziei.

Am avut fericirea să-i văz de vreo cîteva ori la seratele literare de la domnul Maiorescu. De o statură mijlocie, cu o coroană de păr argintiu împrejurul capului, cu o mustață albă, scurtă și groasă, fruntea însă lată. Am văzut în palatul regal de la Sinaia un portret al dînsului făcut de un pictor francez — e de o asemănare frapantă. Era plin de verbă. O seară întreagă ne-a ținut atenția, spunîndu-ne într-un mod glumeț petrecerile și ceremoniile felibrilor[1] de la Forcalquier în Provence și cum lui toate banchetuile și onorurile care i le făceau, ca la un oaspete și confrate de distincție, nu-i conveneau cînd bătea un vînt pe acolo și erau niște curenți cu totul răcoritori entuziasmului. (Era foarte friguros și se îngrijea mult, farmecu-i plăcea de fel. Tot de la ruda sa am aflat că avea diferite și numeroase paltoane de diferite grosimi, pentru diferite temperaturi.)

În altă seară povestea anecdote din timpul fugii lui în Bucovina, la 1848, cum a fost primit în patriarhala casă Hurmuzaki[2] și cum după ce a trecut de holeră atunci i-a fost frică...

---

[1] Denumire luată de poeții provensali (care-și scriau opera în dialect).

[2] *Magazin istoric*, nr. 1/1974.

1939-1945.

CORESPONDENŢĂ SECRETĂ

CASA ALBĂ — DOWNING STREET 10

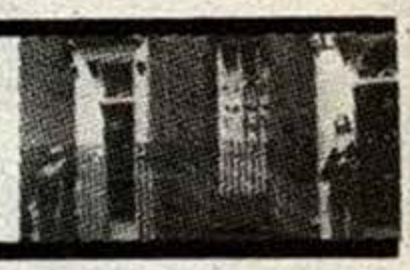

CORNELIU BOGDAN

Problemele Pacificului şi ale Extremului Orient au început să ocupe un loc tot mai important în corespondenţa celor doi lideri anglo-saxoni[1], pe măsură ce politica agresivă a Japoniei se intensifica. Roosevelt încă mai spera că Japonia va ataca U.R.S.S. şi nu îşi va mai continua expansiunea în Asia de sud-est. La 15 octombrie 1941, el i-a trimis o scrisoare lui Churchill strict personală, scrisă de mînă, prin Louis (Dicky) Mountbatten, membru al familiei regale britanice şi prieten atît cu Roosevelt, cît şi cu Churchill. Acesta venise în S.U.A. pentru a ajuta personalul tehnic de la şantierele navale din Norfolk la repararea purtătorului de avioane britanic „Illustrious":

„Dragă Winston,

Mountbatten a fost cu adevărat de folos oamenilor noştri din marina militară. El vă va povesti despre vizita sa la flota din Hawaii. Situaţia cu Japonia s-a înrăutăţit în mod cert şi cred că japonezii se îndreaptă spre nord; cu toate acestea, însă, dumneavoastră şi cu mine avem două luni de respiro în Orientul Îndepărtat.

Dicky vă va spune despre o posibilitate pe care să o examineze oamenii dumneavoastră, urmînd să fie folosită numai dacă Pétain va dispare, iar Weygand va face jocul nostru[2].

Aş dori să vă revăd!

Al dumneavoastră credincios, [*semnat*] *Franklin D. Roosevelt".*

Roosevelt s-a înşelat asupra perspectivelor situaţiei din Franţa, despre care în tot timpul războiului nu a reuşit să aibă o imagine veridică, fapt ce a determinat evaluări greşite şi chiar crize în raporturile americano-franceze, fie că era vorba de regimul de la Vichy, fie de Franţa liberă condusă de generalul de Gaulle[3].

Cît priveşte Japonia, preşedintele a încercat să prevină un conflict, ignorînd pînă în ultimul moment atacul japonez, presat de altfel şi de militari, care-i cereau un răgaz cît mai mare, pentru a putea recupera rămînerea în urmă a S.U.A. din punctul de vedere al pregătirilor de război. Politica Departamentului de Stat — arată istoricul american Gordon W. Prange[4] — consta în „a se agăţa de cel mai mic pai", pentru a cîştiga timp şi a prelungi convorbirile. De la 21 la 25 noiembrie, secretarul de stat Cordell Hull şi colaboratorii săi au depus eforturi disperate pentru a întîrzia cu cîteva săptămîni sau măcar cu cîteva zile izbucnirea conflictului. Dar preşedintele Roosevelt şi toţi consilierii săi erau pe deplin conştienţi de iminenţa unui război cu Japonia. La 24 noiembrie 1941, preşedintele l-a informat pe primul ministru englez despre un *modus vivendi*, pe care vroia să-l propună ambasadorului japonez la Washington. Dar, de data aceasta, el i-a transmis lui Churchill o apreciere mai realistă, adăugată de mînă pe un text pregătit de Cordell Hull: *„Aceasta mi se pare a fi o propunere echitabilă pentru japonezi, dar acceptarea sau respingerea ei este, de fapt, o problemă care ţine de politica internă a Japoniei. Nu am prea multe speranţe şi trebuie să fim cu toţii pregătiţi pentru necazuri mari, cărînd posibile".*

---

[1] Continuăm publicarea altor mesaje dintre Churchill şi Roosevelt (*Magazin istoric*, nr. 4-6/1987), extrase din cele trei volume apărute la New York, în 1984, sub îngrijirea profesorului Warren F. Kimball.

[2] Roosevelt spera ca Pétain să se retragă de la conducerea regimului de la Vichy, iar Maxime Weygand, comandantul forţelor acestui regim din Africa de Nord, să permită forţelor anglo-americane ocuparea Dakarului şi a altor sectoare ale Africii de Nord franceze.

[3-4] *Magazin istoric*, nr. 9-12/1984, 1-2/1985; 9/1983.

Zarurile erau aruncate

Atitudinea lui Churchill față de Japonia părea ambiguă, oscilînd între fermitate și spirit conciliator. Dar, în fapt, exista o anumită consecvență în poziția primului ministru. Principala sa preocupare era Europa, ceea ce a și determinat oscilațiile sale față de Japonia. Recomandînd americanilor fermitate față de Japonia, el se gîndea la menținerea posesiunilor britanice în Extremul Orient, dar mai ales la antrenarea americanilor în război, în general, ceea ce desigur i-ar fi implicat direct, inevitabil, și în operațiile din Europa.

La 26 noiembrie 1941, Churchill răspundea la informarea lui Roosevelt privind acel *modus vivendi* sugerat de americani în relațiile cu japonezii, în termeni pe care oficialitățile americane i-au calificat drept „călduți": *„Am primit astă-seară mesajul dumneavoastră despre Japonia. De asemenea, relatări complete din partea lordului Halifax privind convorbirile și contraproiectul dumneavoastră pentru Japonia, asupra căruia ministrul de externe a transmis unele comentarii. Desigur, dumneavoastră vă revine să vă ocupați de această treabă, iar noi, cu siguranță, nu dorim încă un război. Există însă un punct care ne îngrijorează. Ce se întîmplă cu Cian Kai-Și? Nu cumva e ținut la o dietă prea severă?*[1] *Îngrijorarea noastră este în legătură cu China. Dacă ea se prăbușește, pericolele care ne pîndesc pe amîndoi ar crește imens. Sîntem siguri că grija Statelor Unite față de cauza chineză vă va călăuzi acțiunea. Avem senzația că japonezii nu sînt deloc siguri pe ei".*

La 30 noiembrie, Churchill a revenit cu o propunere mai veche: un avertisment ferm adresat Japoniei de S.U.A., Marea Britanie și țările Commonwealthului: *„Mi se pare că rămîne nefolosită o metodă importantă pentru evitarea războiului dintre Japonia și țările noastre, anume o declarație simplă, secretă sau publică, cum se va considera mai bine, că orice nou act de agresiune din partea Japoniei va duce imediat la cele mai grave consecințe. Îmi dau seama de dificultățile pe care le aveți din punct de vedere constituțional, dar ar fi tragic dacă Japonia ar aluneca în război prin depășirea limitelor, fără să i se fi atras atenția, clar și răspicat, asupra caracterului grav al unui nou pas agresiv. Vă rog să examinați posibilitatea ca, la un moment pe care îl considerați potrivit și care poate fi foarte apropiat, dumneavoastră să spuneți că «orice nouă agresiune japoneză vă va obliga să ridicați cele mai grave probleme în fața Congresului», sau altceva de genul acesta. Noi am face, desigur, o declarație asemănătoare sau ne-am alătura unei declarații comune și, în orice caz, vom lua măsuri pentru a ne sincroniza acțiunile. Iartă-mă, iubite prieten, pentru că îndrăznesc să insist asupra unui asemenea curs, dar sînt convins că el ar putea avea efect și preveni o întristătoare extindere a războiului".* Dar, la acea dată, conducerea japoneză aruncase deja zarurile.

Blitzkriegul lui Hitler eșuează. În fața rezistenței eroice a trupelor sovietice invadatorii hitleriști se împotmolesc

[1] Cian Kai-Și (Jiang Jieshi) s-a opus oricărei concesii față de japonezi, temîndu-se că regimul său se va prăbuși, în cazul unui compromis americano-japonez, temere de altfel împărtășită și de Roosevelt, și de Churchill. Pînă la urmă, tocmai această teamă și-a exercitat influența și, împreună cu alți factori, a făcut S.U.A. să nu mai prezinte Japoniei propunerea privind un *modus vivendi*.

Nava care nu poate fi scufundată

„În seara zilei de duminică 7 decembrie 1941, luam masa la Chequers împreună cu Averell Harriman, notează Churchill în memoriile sale. Am răsucit butonul micului meu aparat de radio: tocmai începuse buletinul de știri de la ora 21, care dădea numeroase detalii despre luptele de pe frontul rusesc și de pe cel britanic din Libia, urmate de cîteva fraze în legătură cu un atac al japonezilor asupra unor nave americane din Hawaii și asupra unor nave britanice din Indiile olandeze... M-am ridicat de la masă, am străbătut holul, îndreptîndu-mă spre încăperea unde era instalat biroul permanent. Am cerut legătura cu președintele. Două, trei minute mai tîrziu, Roosevelt era la celălalt capăt al firului: «Domnule președinte, ce e cu Japonia?» «Este cît se poate de adevărat, a răspuns el. Ne-au atacat la Pearl Harbor. Acum sîntem cu toții în aceeași barcă...» Am intervenit din nou și am spus: «Aceasta simplifică, desigur, lucrurile. Domnul să vă aibă în pază», sau ceva în sensul acesta.

Sper că nici un american nu-mi va lua în nume de rău dacă recunosc, continuă Churchill în memorii, că a fost o mare bucurie pentru mine să știu Statele Unite alături de noi. Nu am pretenția că apreciam la justa ei valoare puterea militară a Japoniei, dar îmi dădeam seama că Statele Unite intraseră în război pînă în gît și trebuiau să-l poarte pînă la capăt. Deci, în cele din urmă, învinsesem!"

La 8 decembrie 1941, s-au reluat comunicările obișnuite. Roosevelt i-a transmis lui Churchill: *„Senatul a adoptat declarația extraordinară de război cu 82 voturi, nici unul contra, iar Camera a adoptat-o cu 388 voturi pentru, unul contra*[1]. *Astăzi sîntem în aceeași barcă cu voi și cu popoarele din Imperiu. Este o navă care nu va putea și nu va fi scufundată".* Pînă la urmă, mai importantă decît telegramele care traversau Atlanticul, în decembrie 1941, s-a dovedit a fi o scrisoare a lui Churchill către Roosevelt, prin care primul ministru și-a dat oficial acordul de a colabora cu Statele Unite, pentru punerea la punct a bombei atomice. Frederick L. Hovde, care răspundea de filiala londoneză a Oficiului de cercetare științifică și dezvoltare, începuse deja discuțiile asupra unei asemenea colaborări cu ministrul de interne britanic, Sir John Anderson, și cu consilierul științific al lui Churchill, lordul Cherwell (Frederick Lindemann).

„Iubite domnule președinte,

Vă mulțumesc foarte mult pentru scrisoarea dumneavoastră din 11 octombrie, cu privire la Mayson[2]. *Nu mai trebuie să vă asigur că sîntem dornici să colaborăm cu administrația Statelor Unite în această problemă".*

Temîndu-se că agresiunea japoneză va concentra atenția S.U.A. asupra teatrului de război din Pacific, Churchill a insistat pentru o nouă întîlnire cu Roosevelt. Deși acesta din urmă și mai ales consilierii lui (care se temeau că Churchill îl va atrage pe Roosevelt într-o strategie care va servi numai țelurile britanice) doreau să amîne întîlnirea (după cum o dovedesc o serie de ciorne de mesaje neexpediate), președintele a acceptat ca întîlnirea să aibă loc în decembrie, la Washington (se va desfășura între 22 decembrie 1941 și 14 ianuarie 1942).

După cum se știe, prima conferință de la Washington (nume codificat „Arcadia") a fost consacrată în principal problemelor militare. În cadrul ei a fost adoptată „Declarația Națiunilor Unite"[3]. Într-un memorandum conținînd principalele elemente ale poziției britanice, predat președintelui Roosevelt de către Churchill, primul ministru britanic caracteriza situația militară a momentului: *„Eșecul și pierderile suferite de Hitler în Rusia reprezintă elementul de primă importanță al războiului, în acest moment. Nici nu se poate spune cît de mare va fi dezastrul pentru armata germană și pentru regimul nazist. Acest regim a trăit pînă acum de pe urma unor succese cîștigate ușor și cu puțină cheltuială. În locul a ceea ce el a crezut că va fi o victorie rapidă și facilă, este confruntat acum cu șocul unei ierni de măcel și de consumare pe scară largă a carburanților și echipamentului.*

Nici Marea Britanie și nici Statele Unite nu au de jucat vreun rol în aceste evenimente, cu excepția faptului de a asigura trimiterea, neabătută și punctuală, a furniturilor promise. Numai în acest fel ne vom menține influența asupra lui Stalin și vom fi în stare să încadrăm vigurosul efort militar al Rusiei în contextul general al războiului".

Caricatura din Miami Daily News

Conferința de la Washington a adoptat, de asemenea, măsuri pentru asigurarea unității de comandă pe diferitele teatre de război. Printre altele, s-a adoptat o hotărîre cu privire la comandamentul unificat americano-englezo-olandezo-australian pentru Pacificul de sud-vest.

---

[1] Este vorba despre deputata Jeanette Rankin, care a votat astfel din principiu. Ea votase și împotriva declarației de război din 1917, în singura legislatură cînd mai fusese membră a Congresului.

[2] Cooperarea științifică și tehnică anglo-americană începuse încă din vara anului 1940, ca urmare a unei propuneri britanice de a împărtăși americanilor cunoștințele britanice cu privire la radar. Ulterior, progresele realizate de Marea Britanie în domeniul fisiunii nucleare l-au determinat pe Roosevelt să sugereze o cooperare între cele două țări și în acest domeniu. Mayson este unul din numele codificate ale proiectului anglo-american privind bomba atomică (*Magazin istoric*, nr. 8-9/1975).

[3] Declarația, care a fost semnată de reprezentanții a 26 state, inclusiv U.R.S.S., în ziua de Anul nou 1942, reafirma în general principiile Cartei Atlanticului și, totodată, hotărîrea statelor semnatare de a înfrînge „hitlerismul" (*Magazin istoric*, nr. 6/1985).

Australia, care în repetate rînduri se plînsese că nu este tratată pe picior de egalitate de către S.U.A. și Marea Britanie, insista ca publicarea știrii privind crearea acestui organism să se facă simultan cu crearea lui. Dar Churchill, care avea o teribilă înclinație spre a folosi presa ca o armă care să contribuie la impresionarea adversarilor coaliției antihitleriste, nu avea răbdare să păstreze secretul pînă la organizarea propriu-zisă.

Încă la Washington, la 3 ianuarie 1942, i-a trimis președintelui o notă scrisă de mînă care, deși se referea la o problemă relativ secundară, este totuși caracteristică pentru asperitățile dintre Australia (și alte puteri mai mici) și aliații săi mai puternici: *„Mi se pare că această chestiune* [comandamentul unificat american-englezo-olandezo-australian] *nu mai poate fi ținută în secret. Propun ca declarația alăturată să fie dată publicității în jurul orei 14.00, ceea ce va permite să fie prinsă în ziarele de dimi ață și de seară din Statele Unite și să o aibă și ziarele britanice pentru duminică dimineața.*

Pentru ora Australiei, nu am soluție pentru că pămîntul continuă să se rotească".

În timpul conferinței de la Washington, Churchill a aflat că guvernul S.U.A. a limitat vînzările de petrol pentru Spania. Primul ministru era îngrijorat că această măsură îl va împinge pe Franco la o cooperare mai strînsă cu Germania. În acest sens, el i-a trimis o notă lui Roosevelt, prin Harry Hopkins, redactată în termeni plastici:

„Vă rog să aveți amabilitatea de a examina posibilitatea să trimiteți ceva morcovi rafionalizați[1] *pentru uzul «don»-ilor*[2]*, ca să ajutați la prevenirea unor necazuri în Gibraltar. Fiecare zi în care putem folosi portul este un cîștig, în special ținînd seama de alte idei*[3] *pe care le-am discutat. Mi s-a spus că nu aveți decît să-i spuneți o vorbă lui Wallace*[4]*. WSC".* Tot în cursul Conferinței de la Washington, Churchill s-a deplasat la Palm Beach, statul Florida. În aparență, călătoria a fost programată pentru odihna primului ministru. De fapt, Churchill a considerat că este mai bine să nu stea prea mult pe capul lui Roosevelt. Deși vizita în Florida a fost ținută secretă, în ziua sosirii lui Churchill, într-un ziar local a apărut o caricatură, reprezentînd doi bărbați supraponderali și mai în vîrstă, care se prăjesc la soare pe plajă. Sub ea era publicat textul: „Numai prin muncă tenace se poate cîștiga acest război. Să o ținem tot așa, zi și noapte". Ca urmare, Churchill i-a scris lui Roosevelt din Florida: *„Am fost salutați la sosire de un extras dintr-un ziar local* (Miami Daily News, *din 5 ianuarie 1942). Ceea ce arată că toate eforturile pe care le-ați făcut pentru menținerea secretului au fost în van".* În cursul convorbirilor de la Casa Albă, se pare că Roosevelt l-a rugat pe Churchill să-i dea autografe pe două dintre cărțile sale, aflate în biblioteca personală a președintelui. Prima — pe volumul *Arms and the Covenant: Speeches by the Right Hon. Winston S. Churchill, C.H.M.P.* (1938), a doua pe *The River War,* vol. I, (1900). La prima lucrare, Churchill a scris: *„Dedicată de Winston S. Churchill, la 1 ianuarie 1942, în momentul semnării Declarației Națiunilor Unite",* iar pe cealaltă: *„Dedicată președintelui Franklin D. Roosevelt de Winston S. Churchill. În momentele grele din ianuarie 1942".* ■

(Va urma)

Traducerea documentelor:
Sergiu CELAC

[1] În contextul englez, morcovii aveau sensul unui stimulent material.
[2] Particula de noblețe a aristocrației spaniole.
[3] Referire la proiectele de invazie în Africa de Nord, pentru realizarea cărora era necesară o atitudine spaniolă de neutralitate binevoitoare.
[4] Henry Wallace, vicepreședintele american în al treilea mandat al lui Roosevelt, era și șeful Consiliului pentru război economic.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **DOCUMENTE DIN ISTORIA MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE ȘI DEMOCRATICE DE TINERET DIN ROMÂNIA. VOL. II (1922-1933)** *(sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.;* **C. Petculescu** — *coordonator,* **Gh. Sbîrnă, Marin C. Stănescu, Gheorghe I. Bodea, Olimpiu Matichescu).**

Editura politică, București, 1987, 364 pp., 21 lei: *165 acte și materiale de arhivă, în mare parte inedite.*

● **Ștefan Lache, Gheorghe Tutui — LA ROUMANIE ET LA CONFÉRENCE DE LA PAIX DE PARIS (1946).**

Editura Academiei R.S.R., București, 1987, 245 pp., 23 lei: *activitatea politică și diplomatică desfășurată de delegația română la Conferința de pace de la Paris, din 29 iulie-15 octombrie 1946. (Ediția în limba română a cărții a apărut la Editura Dacia, în anul 1978.)*

● **Dr. Ilie Ceaușescu, dr. Florin Constantiniu, dr. Mihai Ionescu — KETSZAZ NAPPAL KORABBAN. ROMANIA SZEREPE A MASODIK VILAGHABORN MEGRÖVIDITESEBAN.**

Editura Kriterion, București, 1986, 248 pp., 19 lei: *ediția în limba maghiară a cunoscutei monografii* 200 zile mai devreme *privind contribuția armatei și poporului român la grăbirea sfîrșitului războiului mondial (vezi și* Magazin istoric, *nr. 8/1981).*

● **ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE. MEMORIILE SECȚIEI DE ȘTIINȚE ISTORICE. SERIA IV, TOMUL IX.**

Editura Academiei R.S.R., București, 1987, 195 pp., 17 lei: *studii și comunicări susținute în anul 1984 în cadrul acestei secții a celui mai înalt for științific al țării.*

BORŞA — INCURSIUNE ISTORICĂ

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

De la Sighetul Marmaţiei, de-a lungul liniei ferate, întretăiată deseori de încîntătorul curs al rîului Vişeu, întîlneşti numeroase aşezări cu nume ce amintesc de vremea voievodatului maramureşean al lui Bogdan. Ultima dintre ele pe firul acestei văi, dincolo de care se înalţă munţii acoperiţi de codri seculari de brad, este orăşelul Borşa, — cea mai importantă staţiune balneo-climaterică a Maramureşului. O staţiune tînără, creată în anii orînduirii socialiste, cînd frumuseţilor dintotdeauna ale acestor locuri li s-au adăugat amenajări turistice moderne: hoteluri şi vile, unităţi de alimentaţie publică şi construcţii destinate activităţilor cultural-sportive, asigurînd — tot timpul anului — unui mare număr de vizitatori, de pe întregul cuprins al ţării, excelente condiţii de odihnă, recreere şi tratament, ca şi pentru practicarea sporturilor de sezon. Să notăm, de exemplu, că în ultimii ani, aici a fost amenajată, între alte dotări destinate schiorilor, o trambulină olimpică şi este în curs de instalare o linie pentru transport pe cablu.

Situată la 850 m altitudine, între Munţii Rodnei şi Munţii Maramureşului, Borşa beneficiază de un cadru natural deosebit de pitoresc, a cărui frumuseţe a fost deseori subliniată, în relatări din diverse epoci. Călătorii au rămas impresionaţi cu deosebire de măreţia şi frumuseţea munţilor, pe care le-au consemnat în relatările lor. „Munţii Maramureşului — scriau, în raportul lor, solii Michaly Bay şi Gaspar Papay, trimişi ai lui Francisc II Rakóczy la hanul Crimeei Ghazi Ghiraî III — au, de la Borşa pînă la Cîmpulung [Moldovenesc] 15 mile bune [o milă ungurească măsura aproximativ 14 800 m]". „Aceştia — nota un alt călător, care i-a străbătut, slovacul Daniel Krmann, trimis în solie la regele Suediei, Carol XII, aflat pe atunci în tabăra de la Tighina — sînt vestiţii munţi moldoveneşti [adică făcînd legătura cu Moldova] ..., desele torente deosebind văile lor, care sînt vrednice de amintire nu numai pentru unda lor rece, dar şi pentru mărimea apelor ce curg între culmi foarte înalte". „Noi — scria la începutul sec. XVIII Johann Wendell Bardili, ofiţer suedez în armata lui Carol XII — am suit cîţiva munţi de aceştia şi ni se părea întotdeaunacă unul e mai înalt ca celălalt, pînă cînd pînă la amiază, iarăşi am ajuns într-o vale fermecătoare, prin care curge un pîrîiaş frumos. Ne-am aşezat sub umbra copacilor, ca să ne bucurăm de odihnă şi să ne mai înviorăm puţin, şi în această privinţă pîrîiaşul plăcut a făcut minuni. Regiunea aceasta era atît de plăcută, încît am stat aici două ore şi apoi cu părere de rău am părăsit acest loc încîntător".

Nu mai puţin a rămas impresionat călătorul suedez de Valea Izei, despărţită doar de o culme de munte de aceea a Vişeului: „Pe sub munte este o vale, care la început este largă de cîţiva paşi abia; la capătul ei izvorăşte un pîrîiaş, care în valea aceasta creşte din ce în ce mai mult, pînă ajunge la urmă un rîu adevărat, pe care localnicii îl numesc Iza... În valea aceasta a trebuit să trecem peste Iza, cea amintită mai sus, de patruzeci de ori, adică de cîte ori îşi schimbă mersul... Este de mirare cît de mult creşte apa aceasta într-un timp aşa de scurt, căci la izvor nu-i mai lată de trei degete, iar după o oră ajunge la foalele calului".

Vechi sat românesc, făcînd parte din cnezatul „de vale" al lui Bogdan, domnitorul descălecător al Moldovei, Borşa, amintită în anul 1365 împreună cu alte sate ce făceau parte din „moşia" Cuhea, aparţinătoare voievodului ce lupta împotriva coroanei ungare, era încă din evul de mijloc renumită pentru împrejurimile sale frumoase şi pentru „aerul ei sănătos" — cum remarca Daniel Krmann. Acest călător este, de altfel, şi cel dintîi „pacient" despre care ştiin, din izvoarele scrise, că a beneficiat de elementele curative ale aerului de la Borşa. Pe drumul întoarcerii din

tabăra lui Carol XII, solul slovac se îmbolnăvise de dizenterie, suferință ce i s-a agravat prin „tratamentul", aplicat de însoțitorul său, Mayerfeld — tratament ce consta în cît mai multe ...zemuri dulci, zahăr și struguri uscați. Cașul fiert în lapte, ciorba pe care, cu dărnicie, i le-au oferit localnicii și „aerul sănătos" de care aminteam mai sus l-au vindecat de îndată, spre uimirea însoțitorului său.

Ospitalitatea a constituit, de altfel, dintotdeauna o trăsătură distinctă a oamenilor acestor locuri, cuvinte de laudă la adresa locuitorilor avînd și suedezul Bardili: „Seara am poposit într-un sat [Dragomirești, nu departe de Borșa], unde am fost tratați ca niște prinți"; „nu ne-am interesat de palate luxoase", notează mai departe călătorul amintit, arătînd că s-a mulțumit cu adăpostul oferit de frumoasele case ale sătenilor. Dar ceea ce l-a impresionat cel mai mult pe ofițerul regelui suedez a fost graiul românesc al localnicilor, atît de asemănător cu latina, încît și-a notat cîteva expresii: „formosa casa", „lapte doltsche", „apa de la Fontaine" (adică, „frumoasă casă", „lapte dulce", „apă de la fîntînă").

La Borșa erau cunoscute, chiar din această perioadă, și izvoare de apă minerală. Un alt călător din epocă, ungurul Pál Raday, ieșind din Borșa pentru a se îndrepta spre pasul Prislop, și-a umplut, înainte de a începe traversarea muntelui, trei ulcioare cu apă minerală.

Un izvor, cu apă feruginoasă, carbogazoasă, se află la aproximativ doi kilometri de stațiune, punerea lui în valoare terapeutică urmînd să se facă în viitor.

Numărînd mai mult de șase veacuri de istorie, Borșa oferă numeroșilor turiști, veniți la odihnă, și obiective de interes istoric și cultural. Un emoționant monument se află la Moisei, localitate învecinată cu Borșa, fiind ridicat în memoria victimelor masacrului săvîrșit aici, în anul 1944, de horthyiști, în timpul vremelnicei lor stăpîniri asupra nordului Transilvaniei. La răsărit de Borșa, chiar la intrarea în pasul Prislop, o placă memorială amintește că aici s-a desfășurat, în anul 1717, episodul eroic al luptei țăranilor maramureșeni, conduși de Popa Lupu din Borșa, împotriva năvălitorilor tătari — în ultima lor incursiune întreprinsă în Transilvania. Să amintim, totodată, că pasul Prislop a constituit din cele mai vechi timpuri o punte de legătură între românii maramureșeni și moldoveni: pe aici a trecut „Dragoș vodă și-a lui ceată" și tot pe aici, a pornit, un deceniu și jumătate mai tîrziu, Bogdan I, întemeietorul statului feudal de sine stătător Moldova. Anual, între 3 și 10 august, în acest decor natural deosebit, are loc festivalul folcloric

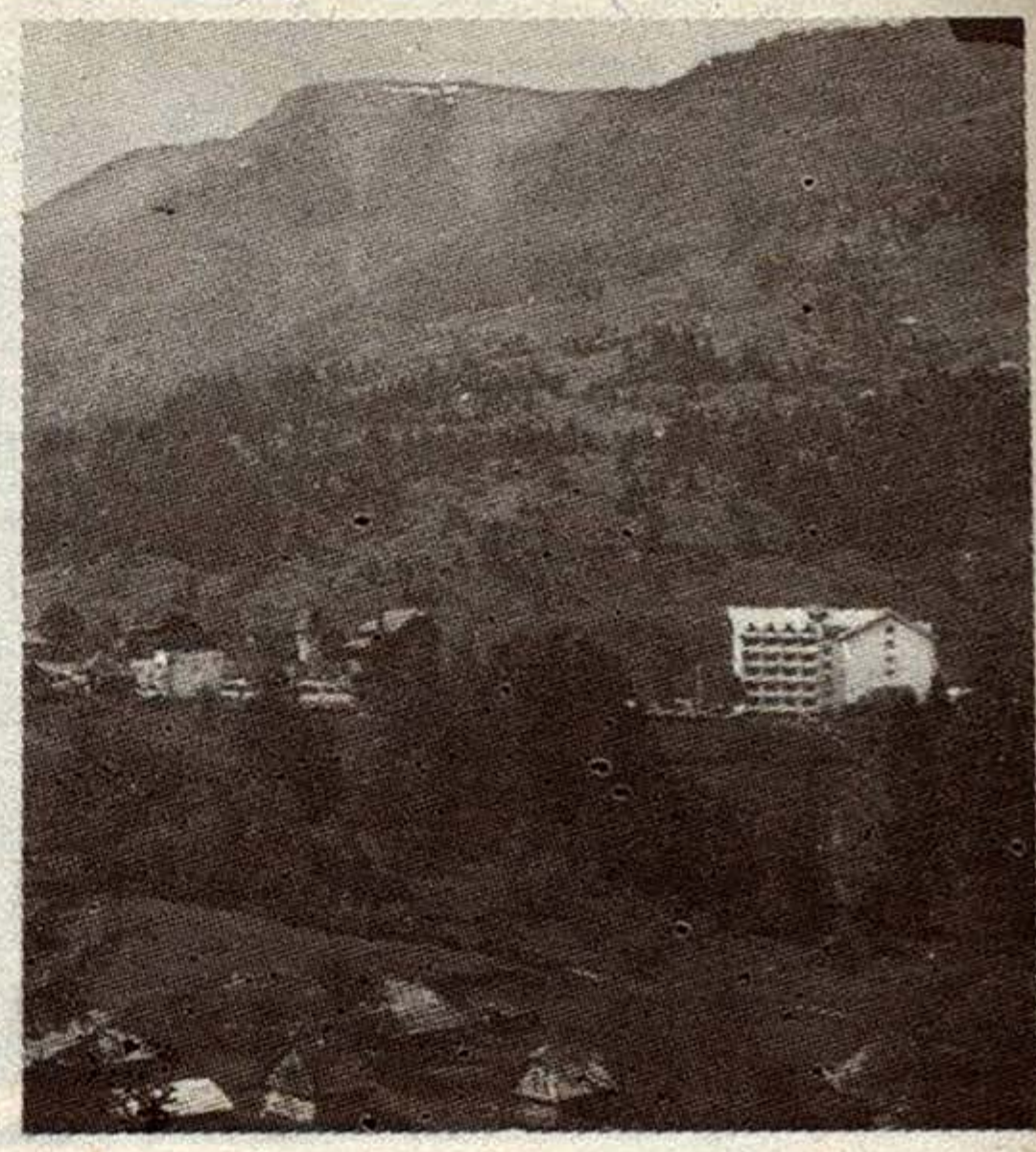

Moderne construcții turistice în străvechea țară românească a Maramureșului, ținut renumit pentru ospitalitatea oamenilor săi

interjudețean „Hora de la Prislop" — manifestare de mare amploare, admirabilă sinteză a spiritualității populare maramureșene, simbolizînd întîlnirile și contactele neîntrerupte, de-a lungul timpului, între românii din toate provinciile carpatine. ■

Interiorul unei case dintr-un sat maramureșean

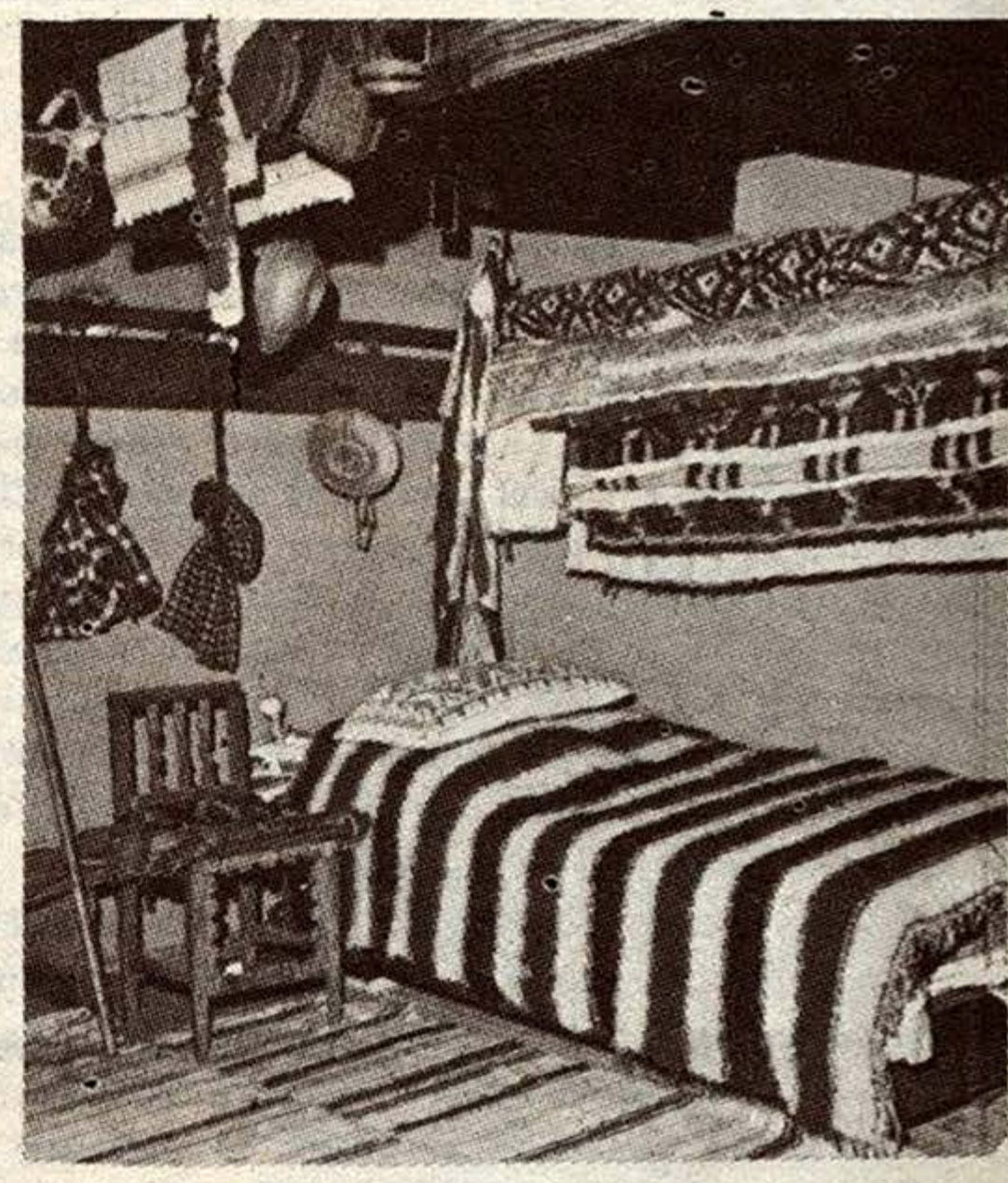

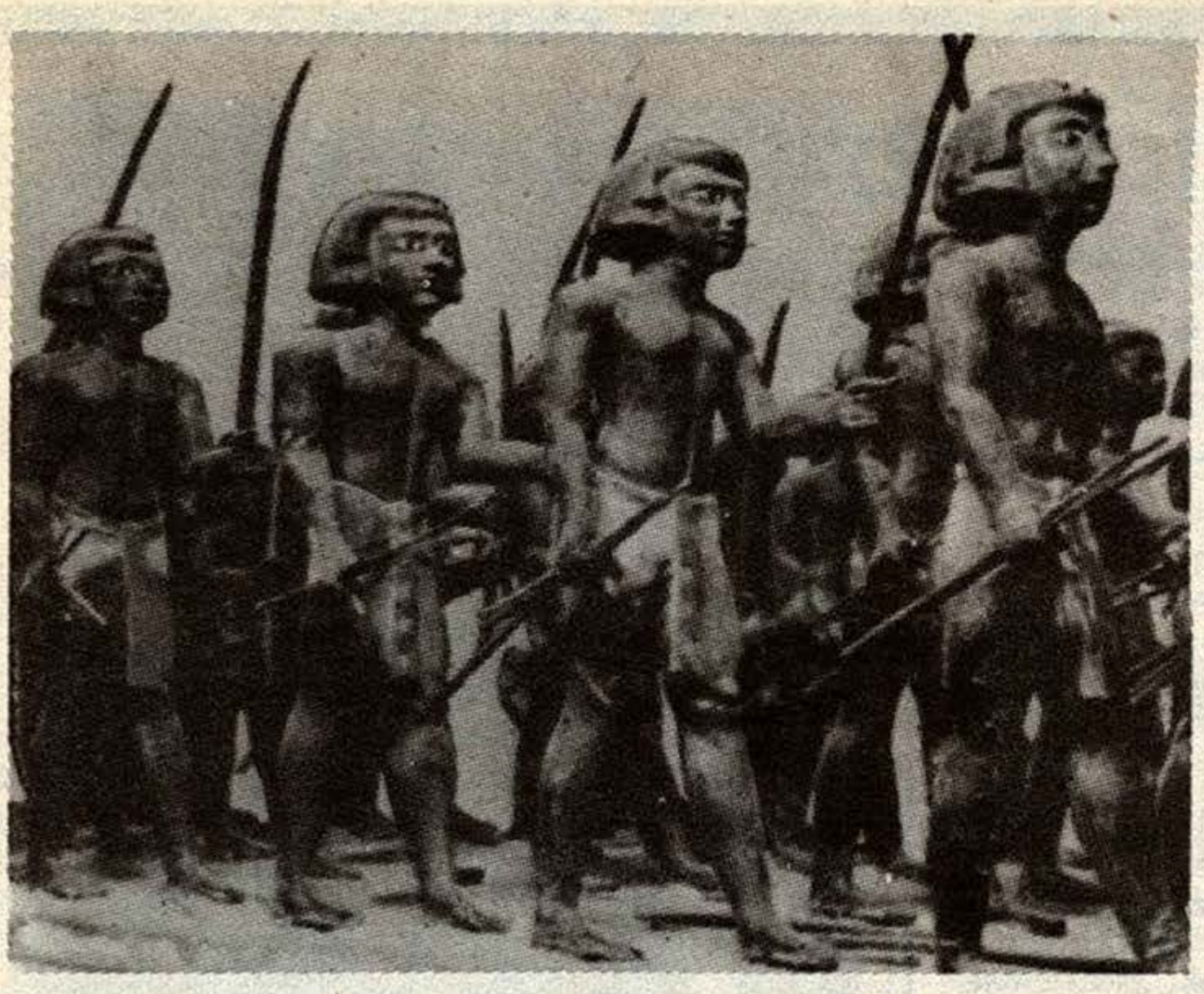

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

ÎN EGIPTUL LUI RAMSES II

CLAIRE LALOUETTE

Multimilenara istorie a Egiptului antic a cunoscut 26 dinastii, despre care izvoarele documentare ne-au transmis liste amănunţite de faraoni. Pe temeiul acestor izvoare s-a putut stabili că Ramses II făcea parte din dinastia XIX, denumită şi tebană (după Teba, numele Capitalei), care vreme de peste un veac (1320-1200 î.e.n.) a dat ţării regi de seamă. Cînd Ramses II s-a încoronat, la Teba, Egiptul parcursese aproape două milenii de viaţă statală. În fertila vale a Nilului, agricultura făcuse progrese remarcabile, piramidele şi Sfinxul străjuiau de peste 1 600 ani malurile bătrînului fluviu. Fiu al faraonului Sethi I, căruia i-a continuat politica, Ramses II a dat Imperiului o nouă strălucire între statele Orientului Apropiat, ridicînd civilizaţia egipteană pe o treaptă şi mai înaltă.

Reproducem în continuare, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre şi într-o formă prescurtată, un fragment din lucrarea egiptologului francez Claire Lalouette, intitulată L'Empire des Ramsès **şi apărută în 1985 în editura Fayard. Versiunea românească a cărţii se află în pregătire la Editura Meridiane.**

În imagine: trupă de arcaşi egipteni din vremea lui Ramses II.

În faţa cetăţii Kadeş

Ramses II urcă pe tronul Egiptului în anul 1298 î.e.n. Domnia lui, care durează 67 ani, este una dintre cele mai prestigioase din istoria văii Nilului. Sînt 67 ani de izbînzi şi de pace îndelungată. Ea rămîne un model în memoria egiptenilor. 140 ani mai tîrziu, Ramses IV va înscrie următoarele cuvinte pe o stelă din oraşul Abidos, în Egiptul mijlociu, stelă dedicată zeului Osiris şi datînd din al patrulea an al domniei lui: „Dăruieşte-mi viaţa lungă şi domnia strălucită pe care i le-ai menit lui" [Ramses II].

Ca un prim gest politic, Ramses II se instalează la fruntariile Asiei. Memfis şi Teba erau capitalele de pînă atunci ale unui Egipt care anexase teritorii africane şi asiatice, cu un statut întrucîtva federal, sub hegemonia faraonului Ramses II. De acum, capitala va fi un nou oraş, situat la hotarele asiatice ale Egiptului, un oraş pe jumătate african, pe jumătate asiatic.

Noua capitală se va numi „Casa lui Ramses-cel-iubit-de-Amon — izbînzile sale sînt măreţe", prescurtat deseori în Per-Ramses. În jurul palatului de vară construit de Ramses I, la începutul sec. XIV î.e.n., fostă reşedinţă a lui Sethi I, Ramses II porunceşte să se ridice o vastă aşezare, cu vile şi grădini, clădiri administrative şi temple. Acolo vor fi cantonate armata de uscat şi marina, aproape de zona de operaţii asiatice. Pămîntul Deltei Nilului este fertil, vînat şi peşte se găsesc din belşug, prin urmare aprovizionarea oraşului se face cu uşurinţă.

Localizarea precisă a Per-Ramsesului a provocat numeroase discuţii: să fi fost oare Tanis, Avaris, Pelusium, Goshen, El Kantara? În orice caz, aşezarea nu se afla departe de Tanis, dacă avem în vedere numeroasele statui uriaşe ale lui Ramses II, descoperite în acest oraş. Per-Ramses este o capitală politică, departe de Teba, care va deţine de

acum înainte rolul de capitală religioasă. Îndepărtarea puterii regale de importantul cler al lui Amon constituie un gest pozitiv înfăptuit de Ramses, început însă de predecesorii lui, încă din vremea lui Horemheb (1320-1308 î.e.n.). În sfîrșit, Per-Ramses asigură, cu vigilență, paza întregului imperiu și a văii Nilului. Este un oraș prosper, înconjurat la vest și la nord de „apele lui Re" (unul dintre brațele răsăritene ale Nilului), iar la sud și est de un canal denumit „apele lui Avaris". În felul acesta, cetatea beneficiază de un sistem natural de apărare. La sud, portul, la care se ajunge cu ușurință din Mediterana (grație brațelor Nilului și canalelor), permite ancorarea navelor. Cantonamentele militare, repartizate în cele patru puncte cardinale, sînt gata să asigure o eventuală apărare, de oriunde ar fi venit primejdia. Spre nord-est se află palatul regal (mărit considerabil de Ramses II) și reședințele oficiale, iar spre sud-vest cartierul meșteșugarilor, restul orașului întinzîndu-se la sud și est.

În 1298 î.e.n., cînd Ramses II urcă pe tron, situația din Asia este amenințătoare. Regele hitit Muwatalli a încheiat alianțe cu popoarele din Asia Mică și din Siria de Nord, constituind astfel, în fața Egiptului, un redutabil bloc, supus hegemoniei sale politice. Pe de altă parte, statul hitit își întoarce tot mai des privirile spre mare, făcînd comerț cu popoarele de pe litoral și din insulele Mării Egee și rivalizînd astfel cu politica egipteană de hegemonie în Mediterana. Confruntarea dintre Egipt și hitiți devine inevitabilă. Cei doi suverani încep, prin urmare, să facă pregătiri în acest scop. Ramses își întărește armata, în vederea marii ofensive pe care o va declanșa.

În acest timp, Muwatalli organizează o foarte vastă coaliție cu prinții din Asia Mică și Siria de Nord. Mergînd uneori pînă la a cumpăra alianțe, el grupează în jurul lui soldații a peste 20 seminții. Întîlnirea dintre cei doi are loc în nord, în fața cetății Kadeș. Acolo Muwatalli se confruntă cu un prinț eroic: „Majestatea Sa e ca un zid ocrotitor pentru soldații săi, o pavăză în ziua bătăliei, e un arcaș fără pereche... Planurile pe care le întocmește duc la izbîndă, poruncile date sînt perfecte, iar cuvîntul lui este întotdeauna cel mai potrivit". Astfel se exprimă scribul Pentaur, despre faraonul său, la începutul unui lung poem consacrat bătăliei. Uneori acesta pare să aibă accente homerice, însă Homer care, potrivit tradiției, ar fi trăit patru veacuri mai tîrziu, a putut cunoaște textele egiptene. Sau presupunem că le-a cunoscut.

Vicleșugul lui Muwatalli

Spre sfîrșitul lunii mai a anului 1294 î.e.n., se pare, Ramses II, cu infanteria și carele, legiunile și mercenarii săi, serviciile de intendență și aprovizionare, peste 20 000 oameni, își începe marșul spre nord. Înaintarea lentă a celor patru divizii are loc fără probleme, pînă în împrejurimile Kadeșului. Hitiții se află deja acolo ascunși, gata de luptă, la nord-vest de cetate: „o mulțime grozavă, nemaivăzută, acoperă colinele și văile; par ca lăcustele nesfîrșite la număr".

Un vicleșug al lui Muwatalli este gata să producă pieirea Egiptului: doi beduini, soli secreți ai lui Muwatalli, care se dau drept transfugi, îl fac pe faraon să creadă că regele hitit se află încă lîngă Alep. Fără să manifeste cea mai mică neîncredere, Ramses își instalează tabăra pe malul fluviului Oronte, unde ajunge cu una dintre diviziile sale; o alta se află la aproximativ șapte kilometri, încă nu a trecut fluviul prin vad. Încă două divizii sînt foarte în urmă. Regele se odihnește, așezat pe un tron de aur fin, cu un leu alături, „leul viu, tovarășul Majestății Sale, care își înfrînge dușmanii". La un moment dat, sînt aduși doi soldați hitiți, făcuți prizonieri de iscoadele egiptene și care, biciuiți cum se cuvine, „ca să spună unde se află mîrșava căpetenie hitită", mărturisesc înșelătoria. În grabă, Ramses II ține un consiliu de război cu căpeteniile sale militare; vizirul primește porunca să grăbească spre nord marșul unei divizii. Însă un atac prin surprindere al hitiților previne această manevră. Dușmanii înfrîng două divizii de oșteni ai lui Ramses II și pătrund pînă în tabăra faraonului. Va cădea oare imperiul Egiptului?

Statueta de la Karnak a lui Ramses II

„Atunci Majestatea Sa se ridică, după ce și-a pus podoabele de război, își așază tunica peste armură; carul cel mare pe care se suie Majestatea Sa se cheamă «Victorie-în-Teba». El pornește în galop și pătrunde în mijlocul dușmanilor. Înaintează, apoi privește în spate și vede atunci că 2 500 de care îl încercuiesc, tăindu-i calea de retragere, înțesate cu războinicii mîrșavului dușman. În fiecare car sînt trei bărbați. Regele hitit privește lupta dusă de Majestatea Sa singur. Se uită descumpănit și înfricoșat. Pe înserat, cadavrele dușmanilor hitiți zac pe pămîntul Kadeșului. După o noapte de odihnă, la ivirea zorilor celei de a doua zi a bătăliei, faraonul își pregătește din nou războinicii de luptă".

Acest poem constituie cel dintîi mare text liric din literatura faraonică. Epopeea de la Kadeș și bravura personală de care a dat dovadă Ramses II au marcat conștiința egipteană. Pe viitor, relatările războinice vor fi adesea concepute ca niște *chansons de geste* poetice.

Este vremea eroilor. Este vremea în care, la nord, flota aheeană, purtătoare a ambițiilor atrizilor, se îndreaptă spre Troia, condusă de Agamemnon și prinții cetăților Micene, Sparta și Pylos. Kadeș, Troia, locuri de sînge și glorie în legendele omenirii. Ramses, Ahile, Ulise, eroi contemporani, ale căror fapte de vitejie sînt încă vii în memoria umanității, atunci cînd istoria întîlnește legenda.

Regele hitit părăsește lupta. Victoria egipteană este sigură, dar poate mai puțin completă decît apare în transpunerea ei poetică. Cetatea Kadeș nu a fost cucerită. Toți adversarii se întorc la ei în țară, iar Ramses, triumfător, în fruntea unui șir lung de prizonieri și încărcat cu o pradă importantă, este întîmpinat în Egipt de populație, într-o atmosferă sărbătorească: la trecerea lui sînt scoase statuile zeilor, este puternic aclamat.

Din nou în Asia

Această pace este factice. Victoria de la Kadeș nu reprezintă decît o pauză în rivalitatea politică și economică ce confruntă Egiptul și statul hitit. Înfrînt la Kadeș, Muwatalli reia ofensiva, urzind noi intrigi. El organizează o revoltă în Canaan, la frontiera nord-estică a Egiptului. În același timp, două noi regate refuză să recunoască suzeranitatea egipteană: Moab, dincolo de Marea Moartă, și Edom, în sudul ei.

După moartea lui Muwatalli, prin 1288 î.e.n., certurile dinastice între cei doi fii ai regelui defunct slăbesc puterea regatului. Ramses II profită, firește, de dificultățile prin care trece puternicul său rival, sprijinind pretențiile unuia dintre fii. Dominația lui Ramses II este destul de întinsă în Orientul Apropiat asiatic, practic pînă la fluviul Oronte sau poate puțin mai la sud, Damascul reprezentînd, în vremea aceea, hotarul dintre cele două zone de influență, egipteană și hitită.

În acel moment, sitnația externă se agravează. Echilibrul internațional se rupe, o dată mai mult. Într-adevăr, în timp ce armata egipteană cucerește fortăreața Dapur, regele Asiriei, profitînd, la rîndul lui, de dificultățile interne ale regatului hitit și afirmîndu-se astfel drept a treia mare putere a lumii orientale, ajunge pînă la malurile Eufratului.

Dar Hattusili III, care îi urmează la domnie lui Muwatalli, se aliază cu Babilonul și pune capăt temporar pretențiilor asiriene, izgonind din statul Mitanni trupele regelui.

Cîtva timp, atenția lui Ramses II este îndreptată în altă direcție decît Asia, căci, între anii 15 și 18 ai domniei sale, în Sudan[1] izbucnește o altă revoltă; cea dintîi a fost zdrobită de Sethi I, în anul opt al domniei acestuia, iar o a doua expediție victorioasă a fost condusă de prințul Ramses, pe atunci coregent.

Regele egiptean pornește cu oastea în ajutorul viceregelui, care pare să aibă unele dificultăți la strîngerea tributurilor. Patru fii regali îl însoțesc, printre care Setemuia (al optulea fiu) și Meneptah (cel de-al treisprezecelea

Arhitectul May (cu soția sa), creatorul unei adevărate lumi în piatră în Delta Nilului

fiu al său, care îi va urma la domnie), ambii în vîrstă de 20 ani. Din această expediție sînt aduși 7 000 captivi, iar în noua capitală provincială, numită „Orașul-lui-Ramses", la Amarah-vest, pe zidurile templului, sînt sculptate scene triumfale, reproduse și pe zidurile porții principale a orașului, vestind astfel puterea faraonului.

În al optsprezecelea an al domniei sale, Ramses II

---

[1] Regiunile care formează Sudanul de astăzi erau cunoscute în antichitate sub numele de Nubia. Ea se întindea de o parte și de alta a actualei frontiere dintre Egipt și Sudan, de la prima cataractă a Nilului, cea de la Assuan, pînă la Khartum în sud, Marea Roșie în est și deșertul Libiei în vest. La începutul Imperiului mijlociu (2060-1786 î.e.n.), faraonii din dinastia XII au ocupat Nubia, pînă în dreptul celei de a doua cataracte a Nilului, în perioada următoare penetrația egiptenilor extinzîndu-se. În sec. XVI î.e.n., Egiptul și-a instalat un vicerege în Nubia, acesta plătind faraonilor un tribut anual în lemn, fildeș, corăbii, animale sălbatice.

este din nou în Asia. Dar, puţin după urcarea pe tron a lui Salmanassar I, în 1273 î.e.n., în Asiria, acesta atacă din nou statul Mitanni şi îşi stabileşte definitiv frontiera pe Eufrat. Faţă de noul pericol şi poate obosiţi după peste treisprezece ani de război, Egiptul şi statul hitit vor încerca să încheie o alianţă, pentru a păstra pacea. Ramses II salvează imperiul cu inteligenţa şi curajul său personal.

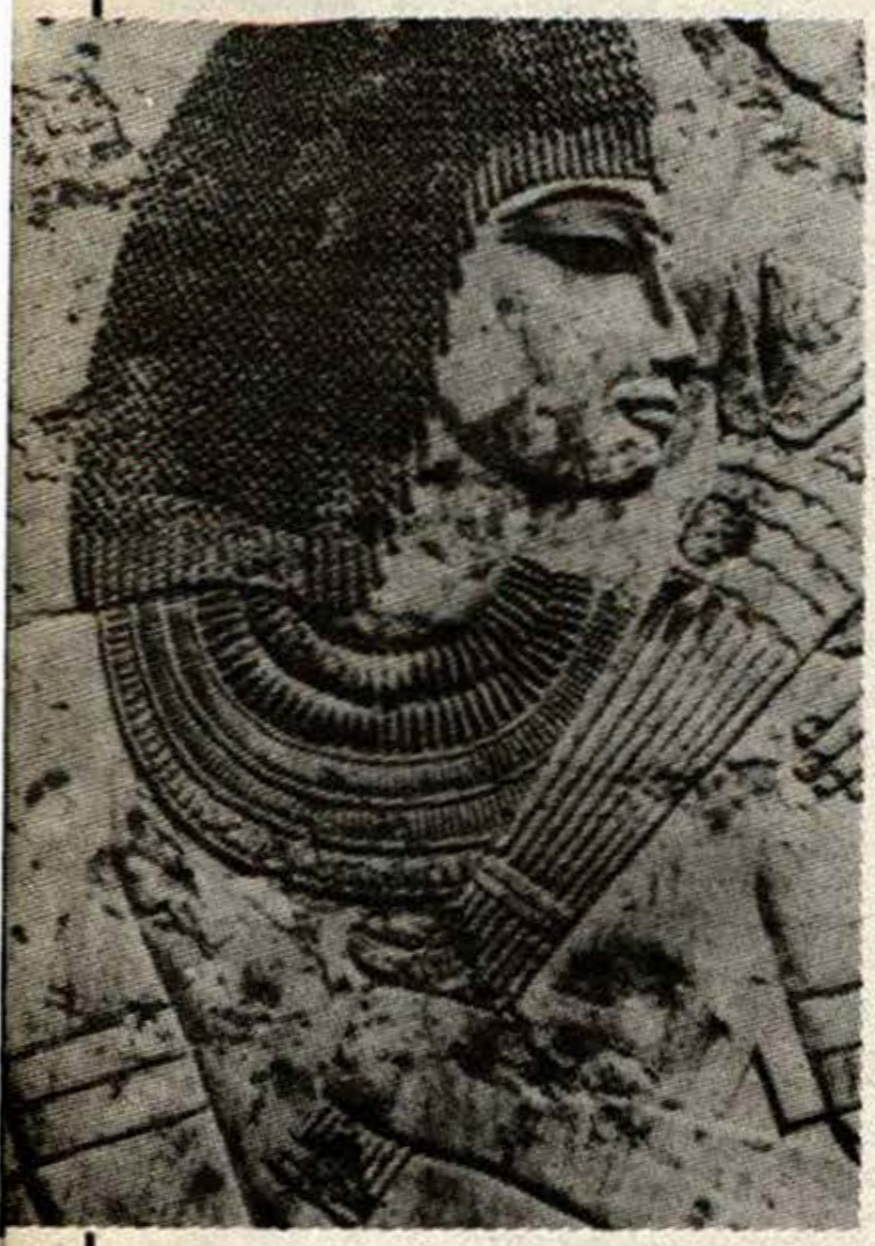

Regele hitit Hattusili III (1282-1250 î.e.n.), cel mai direct ameninţat de ambiţiile asiriene, este acela care ia iniţiativa unei apropieri de Egipt. Un proiect de tratat între cele două părţi este redactat în limba akkadiană, pe o tabletă de argint.

Este cel dintîi tratat din istoria omenirii, al cărui text a parvenit pînă la noi[1]. Preambulul admite oficial responsabilitatea lui Muwatalli în încălcarea acordului încheiat mai înainte între faraonul Amenofis IV (1361-1340 î.e.n.) şi Suppiluliuma (1380-1340 î.e.n.), cel mai important suveran al statului hitit, acord reînnoit de Sethi I şi Muwatalli înşuşi. Pentru prima dată, acest text îi angajează şi pe descendenţii celor doi regi. Pînă atunci, alianţele se încheiau între suverani, fiind reînnoite, eventual, de către succesori.

Acest tratat comportă, în primul rînd, clauza de nonagresiune şi respectare a teritoriului celuilalt, o alianţă defensivă reciprocă, ce asigură lupta comună împotriva rebelilor, făgăduiala de extrădare a refugiaţilor politici, împreună cu amnistierea acestora. Pacea va domni din nou în Orientul Apropiat, iar imperiul egiptean îşi va regăsi liniştea şi prosperitatea. Egiptul, statul hitit şi Babilonul vor străbate una dintre cele mai fericite perioade ale istoriei lor. Schimburile, numeroase, dintre cele două ţări, Egipt şi Hatti, sînt paşnice. Ramses trimite hitiţilor un arhitect egiptean, pe Perimahu, să construiască palatul unui prinţ, vasal lui Hattusili[2]. El îi cere acestuia să îi trimită fier; acest metal este tot mai utilizat pentru fabricarea armelor. Or, regii hitiţi îşi constituie rezerve de fier în regatul Kizzuwatna, aliatul lor; aici, minereul este prelucrat şi sînt construite ateliere de arme, aparţinînd regelui.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1967.

[2] Neobosit constructor. Ramses II a creat o adevărată lume în piatră. De la ţărmurile Mediteranei pînă la cea de-a doua cataractă a Nilului, de la Per-Ramses pînă la Abu Simbel (*Magazin istoric*, nr. 6/1972), trecînd prin Teba, Abidos, Memfis, Heliopolis, pe o distanţă de 2 000 km faraonul a semănat malurile Nilului cu temple imense şi palate luxoase, pline de statui. În echipa lui de constructori s-a distins arhitectul May, care a lucrat îndeosebi în Delta Nilului. Heliopolisul, oraşul consacrat unuia dintre zeii cei mai semnificativi ai panteonului egiptean, este în întregime opera lui May, ca şi Per-Ramses, noua capitală imperială, ridicată la porunca faraonului. În 1937, în timpul unor săpături clandestine la Kom-el-Qala — după cum se arată într-un articol din revista *Historia y vida*, nr. 217 (aprilie 1986) —, s-a descoperit o statuie ce-l reprezenta pe May, unul dintre cele mai frumoase exemplare ale artei statuare egiptene din Imperiul nou (1552-1070 î.e.n.).

Căsătorie la Per-Ramses

Această durabilă prietenie este cimentată doisprezece ani mai tîrziu, în anul 34 al domniei lui Ramses II, printr-o alianţă mai strînsă: în chip de fericit deznodămînt al unui îndelungat duel de influenţe, Ramses o ia în căsătorie pe fiica regelui hitit. O minuţioasă pregătire diplomatică, negocieri, o călătorie oficială şi o ceremonie grandioasă subliniază caracterul excepţional al acestei uniuni.

Cam pe la sfîrşitul toamnei anului 1262 î.e.n., tînăra prinţesă hitită, însoţită de o strălucitoare escortă de soldaţi, demnitari şi ambasadori ai celor două ţări, porneşte spre capitala lui Ramses. Zestrea o precede: caravane cu bijuterii de preţ şi alte bogăţii. Mica prinţesă străbate trecătorile munţilor Taurus şi ajunge la Alep. Chezăşie vie a celei mai importante alianţe din istoria Orientului Apropiat, ea ajunge la Kadeş, frontiera dintre cele două state. Aici, mama ei, Puduhepa, o părăseşte. Este întîmpinată de armata şi demnitarii egipteni, veniţi să o însoţească. Are loc o paradă comună a soldaţilor egipteni şi hitiţi, uniţi de acum înainte. Prinţesa, urmată de lunga ei escortă, străbate Canaanul, călătoreşte de-a lungul coastei Sinaiului şi ajunge, în sfîrşit, la Per-Ramses, unde o întîmpină logodnicul ei. Au loc festivităţi grandioase. Numeroase texte comentează acest important eveniment. „Astfel marele rege îngădui să-i fie luată fiica cea mare, însoţită de tributuri multe la număr, conţinînd aur, argint, mormane de bronz, slujitori, cai puzderie, vite, capre, berbeci nenumăraţi — tributuri aduse regelui Egiptului de Sus şi de Jos.

Veniră să-i zică Majestăţii Sale spre a-i veseli inima: «Vezi, marele rege a îngăduit să fie adusă fiica lui cea mare şi împreună cu ea tributuri fără număr şi alte

daruri, atît de multe încît acoperă în întregime drumul; prinţesa şi înalţii demnitari le aduc pe toate. Ei au străbătut munţi nesfîrşiţi şi trecători primejdioase. Ei au ajuns acum la hotarele Majestăţii Sale. Îngăduie, prin urmare, ca oştirea şi mai-marii ţării să pornească la drum spre a-i întîmpina». Atunci Majestatea Sa se veseleşti şi intră în palat cu inima voioasă, după ce auzi această veste [păstrată] tainică, de care nu se ştiuse pînă atunci în Egipt. El grăbi oastea şi dregătorii să iasă de îndată în întîmpinare.

Cînd prinţesa ajunse în Egipt, pedestraşii, carele şi demnitarii Majestăţii Sale o însoţiră, amestecîndu-se cu pedestraşii şi carele hitite, alcătuind o singură oştire, cu soldaţi asiatici şi egipteni; ei se ospătau şi beau împreună şi în piept le bătea o singură inimă, precum la fraţi; nici unul nu-l înfrunta pe celălalt, pacea şi frăţia sălăşluind între ei".

Alianţa egipteano-hitită devine atît de strînsă, încît se pare că Hattusili III îi oferă lui Ramses II drept soţie şi pe o altă fiică a sa. De data aceasta, evenimentul stîrneşte mai puţină vîlvă, intrînd aproape în obişnuinţă. În Egipt două stele îl atestă. „La porunca marelui rege hitit i-au fost aduse regelui Egiptului de Sus şi de Jos tributuri bogate şi multe la număr, că nu puteau fi înşiruite în scris, la fel ca şi herghelii de cai, nenumărate turme de vite, multe turme de capre şi alte animale mici; acestea soseau înaintea celeilalte fiice, adusă pentru Ramses în Egipt; era pentru a doua oară".

Imperiul Egiptului cunoştea o perioadă prosperă, de pace, guvernat de un suveran viteaz şi orgolios. ■

În româneşte de
Maria BERZA

VIENA 1914-1916:

AGONIA UNUI IMPERIU (II)

(Urmare din p. 23)

îşi susţin cu multă fermitate şi claritate punctul de vedere: guvernul Statelor Unite [ale Americii] nu poate admite să fie sacrificată viaţa cetăţenilor americani, pentru ca Germania să-şi poată desfăşura vînătoarea submarină contra Angliei, făcînd o mulţime de victime nevinovate, fără nici un avertisment, fără o inspecţie prealabilă pentru a se asigura dacă navele pe care vrea să le torpileze au sau nu au la bord marfă de contrabandă; este un lucru atroce şi inadmisibil, se scrie în notă. Explozie de furie din partea presei austro-ungare şi mai ales germane, care declară că Germania este pe deplin îndreptăţită să procedeze astfel şi ea nu va renunţa numai pentru a fi pe placul Americii.

Tot presa germană găseşte timp ca să tune şi să fulgere şi contra României, acuzînd-o de trădare faţă de aceea care de atîta timp îi este prietenă şi protectoare. Evident se are în vedere pe sine, Germania.

28 iulie. Nemaiştiind cum să se apere de acuzaţia de a fi dezlănţuit această oribilă catastrofă în complicitate cu aliata ei, Austro-Ungaria, Germania nu pierde nici un prilej ca să vorbească de „acest război care ne-a fost impus", iar Austria, la rîndul ei, îşi pune mereu oamenii de stat să publice sau să facă declaraţii despre „războiul acesta pe care nu l-am dorit" etc...

29 iulie. Care nu mi-au fost emoţia şi durerea cînd, întorcîndu-mă azi dimineaţă de la spital, am văzut mai multe unităţi de ostaşi români, cu scumpele noastre culori naţionale pe drapelele fluturînd în frunte şi pe cocardele prinse la fiecare baionetă, cum mărşăluiau, mîndre, spre gară, trimise contra Rusiei, unde vor fi silite să lupte împotriva aspiraţiilor lor...

4 august. Azi dimineaţă, la spitalul meu am auzit o întîmplare care m-a mişcat pînă la lacrimi. Un biet ţăran român din Ungaria, izolat ca suspect de tifos, mi-a destăinuit durerea lui, pentru că numai eu îi cunoşteam graiul şi puteam încerca să-i aduc puţină alinare. Simţind că-l compătimesc şi că mă interesează, mi-a istorisit cu neagră disperare cum îşi pierduse fiica, adică pe cea mai mare dintre cei trei copii ai lui, după ce plecase pe front acum şapte luni. Mititica murise de dor şi deznădejde la gîndul că tăicuţul ei, pe care-l adora, trece prin asemenea pericole. În primele două săptămîni după plecarea lui, a slăbit văzînd cu ochii şi tot timpul îşi chema tătuţul. Biata mamă încerca să-i ogoiască durerea, îi făgăduia că tatăl se va întoarce curînd, o povăţuia cum se pricepea mai bine, dar degeaba. Suferinţa bietului copil era atît de mare, încît, în a cincisprezecea zi, ajunsese o jalnică umbră. În ziua aceea, i-a spus mamei: „Simt eu că taica se bate azi şi n-o să se mai întoarcă niciodată, dă-mi, te rog, straiele lui, ca să le pun pe mine şi să-mi alin dorul". Maică-sa o acoperi cu straiele părinteşti şi pe dată fetiţa îşi dădu sufletul. Nu pot să descriu ce citeam în ochii sărmanului tată cît timp mi-a istorisit toate acestea! Nevasta se pare că nu i-a scris din ce cauză murise copila şi că el aflase, cu toate amănuntele sfîşietoare, de la nişte consăteni...

14 august. În timp ce presa austriacă ne ignorează, cea germană copleşeşte cu injurii şi ameninţări România şi guvernul ei. Se pretinde că de vreme ce nemţii sînt atît de furioşi din cauza refuzului guvernului român de a permite tranzitul muniţiilor, am fi pe punctul de a ne vedea bruscaţi şi că, în orice caz, Bulgaria este flatată şi curtată spre a o cîştiga de partea Puterilor Centrale, a o determina să atace Serbia sau să-i pretindă acesteia din urmă să nu mai mineze Dunărea. ■

(Va urma)

Selecţie, tradueere, prezentare şi note,
Mircea SPIRIDONEANU

POSTA MAGAZIN ISTORIC

CUVINTE DIN INIMĂ DIN ŢARA SILVANIEI

Elevii CERCULUI DE ISTORIE „SIMION BĂRNUŢIU" de la Liceul industrial din Jibou, jud. Sălaj (Ioana Mihaela Băian, Corina Herţe, Daniela Sabadus, Dan Claudiu Cornel, Szekér Elemér, Alin-Nicolae Iankiş, Radu Moţ, Augustin Teglaş, Dana Duca, Monica Daniela Muşat) ne trimit o scurtă scrisoare, asigurîndu-ne că jubileul Magazinului istoric este un eveniment şi pentru tinerii prieteni ai revistei din această şcoală.

Alăturăm cuvintelor un modest dar făcut cu mîinile noastre (vezi imaginea de mai sus).

Gestul vostru ne emoţionează şi ne umple sufletele de încredere că marea carte de istorie a patriei este înţeleasă, preţuită şi urmată aşa cum merită.

MONOGRAFIE

VASILE NEAGU, frezor de la întreprinderea „Romlux", din Târgovişte, după ce ne adresează o succintă urare de La mulţi ani, Magazin istoric 20! (pentru care îi mulţumim), ne relatează despre o apariţie editorială (din 1983), sub egida Muzeului judeţean Dîmboviţa: monografia comunei Bărbuleţu, realizată de muzeografii Cleopatra Ionescu şi Gabriel Marinescu.

Dintre atestările documentare menţionate în monografie, cea mai veche este a satului Pietrari, din 25 ianuarie 1548, cînd „Radu Paisie voievod întăreşte jupanului Dragul Clucer moşie în Pietrari".

ABREVIERE

TUDOR DENECTIN, doctor în ştiinţe filologice, din Bucureşti, ne semnalează că în nr. 8/1985, în cadrul rubricii, semnătura l-a fost desc frată eronat, nota Pytheas şi nu Pitei apărînd semnată Tudor Demetriu şi nu Denectin, cum este corect.

Facem cuvenita rectificare, reprodueînd şi acest fragment din scrisoarea sa: De prisos să mai precizez că mă număr — de atîţia ani — printre cititorii constanţi ai revistei Magazin istoric, cu mult beneficiu pentru mine şi notiunile mele de istorie, şi că fac şi pe alţii să citească interesanta şi foarte utila dumneavoastră revistă.

CĂRŢI

TIBERIU HERŢIOAGĂ, din Tîrgu Mureş; VASILE STANCIU, din Craiova; AURORA PETRE, din Iaşi: După cum am precizat şi în alte rînduri, nu avem posibilitatea de a pune la dispoziţia cititorilor cărţile pe care aceştia ni le solicită în urma prezentării lor în cadrul rubricii Cărţi sosite la redacţie. Pentru procurarea lucrărilor respective, vă sugerăm să vă adresaţi librăriei „Cartea prin poştă", din Bucureşti, str. Pitar Moş, nr. 5.

SĂRMAŞU, NU SĂRMAŞ!

DANDU AUREL, din Toplita, IOAN I. COTFAS, din com. Gălăuţaş, jud. Harghita şi IOAN CANDALE din com. Sărmaşu, jud. Mureş: Observaţiile dv. la legenda fotografiei publicate în numărul 5/1987, la pagina 73 sînt întemeiate. Victimele locuiau în Sărmaşu, pe atunci în raza judeţului Cluj, iar acum aparţinînd de judeţul Mureş. Masacrul horthyst s-a săvîrşit pe o colină în apropierea acestei localităţi.

MILITANT

Citesc cu interes rubrica în Bucureşti, acum 50 ani — ne scrie IOANA STAICU, din Bucureşti. În nr. 8/1985 am văzut că l-aţi evocat pe C.Gh. Costa-Foru, stins din viaţă în august 1935. Vă trimit şi eu o fotografie a celui ce-a fost un luptător pentru drepturi cetăţeneşti, pentru democraţie şi progres. În vara anului 1935, a fost desemnat presedintele Blocului pentru apărarea libertăţilor democratice, organizaţie condusă de P.C.R.

A înfiinţat şi condus — continuă cititoarea noastră — ziarele Epoca şi Bucureşti, revistele Scrisoarea săptămînii, Părerile unui spectator şi Revista copiilor şi tinerimii.

În 1923 a întemeiat Liga drepturilor omului împreună cu N.D. Cocea, Camil Ressu, Z. Arbore, Victor Eftimiu, C. Mille, Dem I. Dobrescu, C. Medrea, Radu Rosetti. Cinci ani mai

tîrziu, în 1928, C.Gh. Costa-Foru, sub îndrumarea P.C.R., a pus bazele Comitetului Central de iniţiativă pentru acordarea amnistiei generale. Din comitet mai făceau parte C.I. Parhon, St. Ciobanu, Gala Galaction, St. Voitec, P. Constantinescu-Iaşi, L. Ghelerter, C. Titel-Petrescu şi alţii.

Cristian POPIŞTEANU

CERERI ŞI OFERTE

NECULAI NEGOIŢĂ, B-dul Vasile Pîrvan, nr. 14, Timişoara, solicită: nr. 3/1967; oferă: nr.6/1967.

CRISTEA BACIU, B-dul Muncii nr. 178, bl. G — 10, sc. 1, et. VI, ap. 27, Bucureşti, oferă colecţia completă.

GEORGE NICOLAU, B-dul 1848, nr. 5, et. VI, ap. 25, Bucureşti, oferă colecţia completă.

DAN STĂNESCU, str. Cameliei, bl. 113, ap. 27, Ploieşti, solicită nr.1/1967.

DUCU GH. FLORIAN, com. Brastavăţu, jud. Olt, solicită nr. 10/1984; 4/1986.

C. BRATU, str. Independenţei, nr. 51, ap. 25, Giurgiu, oferă colecţia completă.

AURELIA V. PETRESCU, str. Puşkin, nr. 24 C, bl. H — 3, ap. 3, Iaşi, solicită: nr. 1-5,7-8/1967; 1-8/1 68; 12/1969; 2/1970; 1,11, 12/1971; 1-3,7,9/1972; oferă: nr. 6,10/1969; 1-6, 8-12/1973; 1-12/1974; 1-12/1975; 1-12/1976; 11/1979; 1-9/1984.

GHEORGHE CĂLAN, str. Republicii, nr. 19, Breaza, solicită: nr. 1-9/1967; oferă: nr. 7/1977; 8/1978; 9/1981; 9,11/1982; 10/1983; 11/1985.

CONTENTS (Romanian History) Beginning of an Era: The Ninth Congress of the Romanian Communist Party ● **I. Coman** Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz in the Romanian People's Perception of History ● **N. Costăchescu** 1916: Campaign Diary ● **E. Preda** The Revolution of August 1944: Diplomatic Reports on the Events ● **I.C. Chiţimia** Chronicler Radu Greceanu (17th-18th Centuries) ● **I. Mavrocordat** In Vienna, during the Years of the First World War ● **I. Ardeleanu, O. Lustig, M. Fătu** 1940-1944. The Horthyist Responsibility for the Savage Terror in Northwestern Romania ● **E. Bădescu** Nineteenth-century Photographic Documents ● **I. Popescu-Puţuri** Ancient Pontic States (XX) ● In Bucharest, 50 Years ago ● **V. Smărăndescu** Borşa, a Historical Insight

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Début d'époque — Le Neuvième Congrès du Parti Communiste Roumain ● **I. Coman** Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz dans la conscience historique du peuple ● **N. Costăchescu** 1916: Journal de campagne ● **E. Preda** La révolution d'août 1944: témoignages extraits de rapports diplomatiques ● **I. C. Chiţimia** Le chroniqueur Radu Greceanu (XVIIe-XVIIIe siècle) ● **I. Mavrocordat** A Vienne, pendant la première guerre mondiale ● **I. Ardeleanu, O. Lustig, M. Fătu** 1940-1944. Le régime Horthyiste responsable de la terreur sauvage exercée dans la nord-ouest de la Roumanie ● **E. Bădescu** Photos-document du XIXe siècle ● **I. Popescu-Puţuri** Les états Pontiques dans l'Antiquité (XX) ● A Bucarest il y a 50 ans ● **V. Smărăndescu** Borşa, incursion historique

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Начало эпохи — девятый съезд Румынской коммунистической партии ● **И. Коман** Мэрэшти, Мэрэшешти, Ойтуз в историческом сознании народа ● **Н. Костэкеску** 1916. Боевой дневник ● **Е. Преда** Революция августа 1944 г. Показания дипломатических докладов ● **И.К. Кяшимия** Летописец Раду Гречану (XVII-XVIII вв.) ● **И. Маврокордат** В Вене, в годы Первой мировой войны ● **И. Арделяну, О. Лустиг, М. Фэту** 1940-1944 гг. Ответственность хортистов за зверский террор в северо-западной Румынии ● **Е. Бэдеску** Фотодокументы XIX-го века ● **И. Попеску-Пуцурь** Понтийские государства древних времён (XX) ● В Бухаресте, 50 лет тому назад ● **В. Смэрэндеску** Борша, исторический экскурс

INHALT (Rumänische Geschichte) Beginn der Epoche — Der IX. Parteitag der Rumänischen Kommunistischen Partei ● **I. Coman** Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz im historischen Bewusstsein des Volkes ● **N. Costăchescu** 1916. Kriegstagebuch ● **E. Preda** Die Revolution vom August 1944: Belege aus den diplomatischen Berichten ● **I.C. Chiţimia** Der Chronist Radu Greceanu (17.-18. Jahrhundert) ● **I. Mavrocordat** In Wien, während des ersten Weltkriegs ● **I. Ardeleanu, O. Lustig, M. Fătu** 1940-1944. Die horthystische Verantwortlichkeit für den grausamen Terror im Nord-Westen Rumäniens ● **E. Bădescu** Fotografien mit dokumentarischem Wert aus dem 19. Jh. ● **I. Popescu-Puţuri** Die pontischen Staaten des Altertums (XX) ● In Bukarest, vor 50 Jahren ● **V. Smărăndescu** Borşa, geschichtlicher Ausflug

SUMARIO (Historia rumana) Comienzos de época — El IX Congreso del Partido Comunista Rumano ● **I. Coman** Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz, en la conciencia histórica del pueblo ● **N. Costăchescu** 1916: Diario de campaña ● **E. Preda** La Revolución de Agosto de 1944: testimonios de los informes diplomáticos ● **I. C. Chiţimia** El cronista Radu Greceanu (s. XVII-XVIII) ● **I. Mavrocordat** En Viena, durante los años de la primera guerra mundial ● **I. Ardeleanu, O. Lustig, M. Fătu** 1940-1944. La esponsabilidad de los adeptas de Horthy por el salvaje terror del noroeste de Rumania ● **E. Bădescu** Fotografias-documento del siglo XIX ● **I. Popescu-Puţuri** Los Estados pónticos en la Antigüedad (XX) ● En Buca est, haec 50 años ● **V. Smărăndescu** Borşa, incursión histórica

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăşel, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

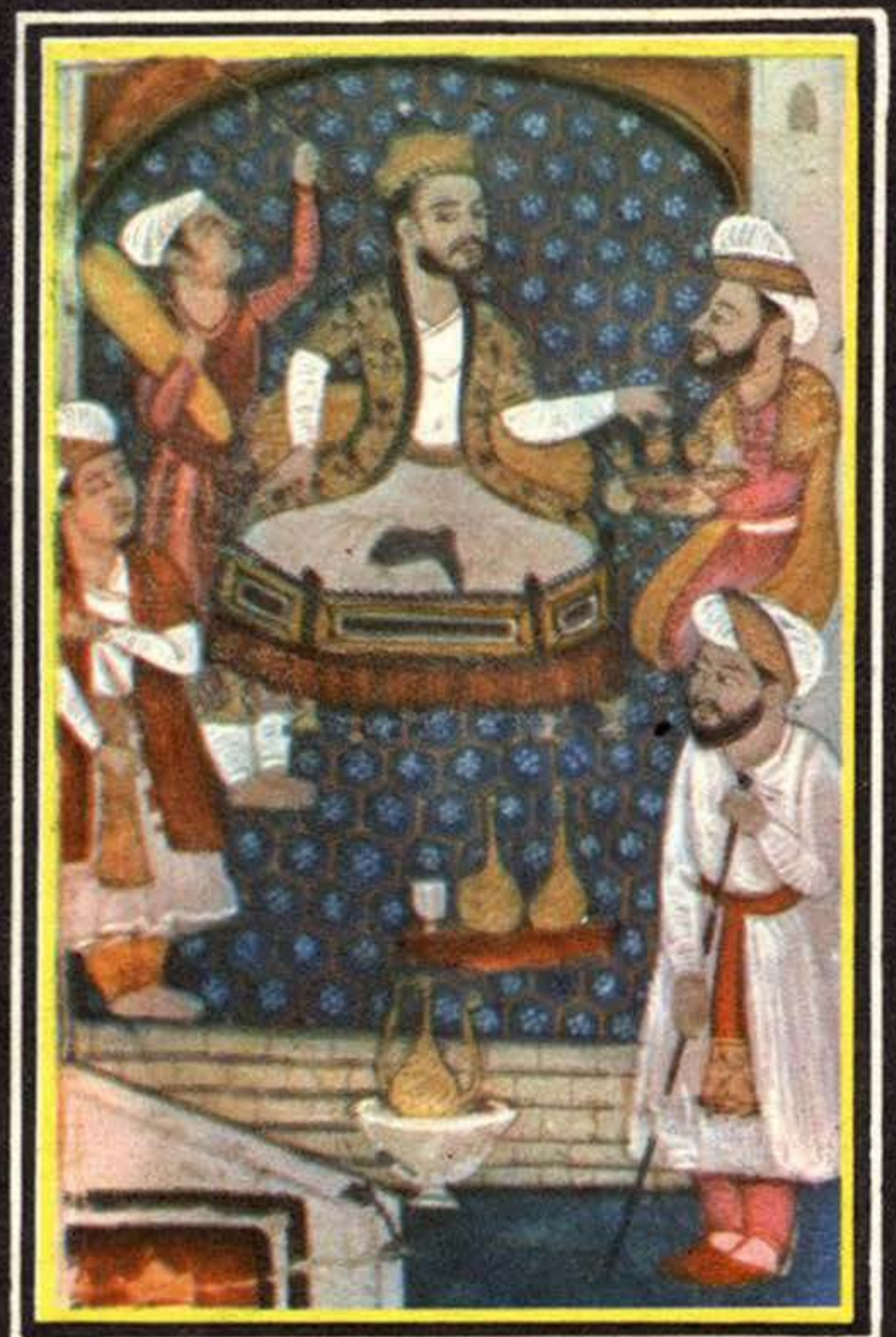

a

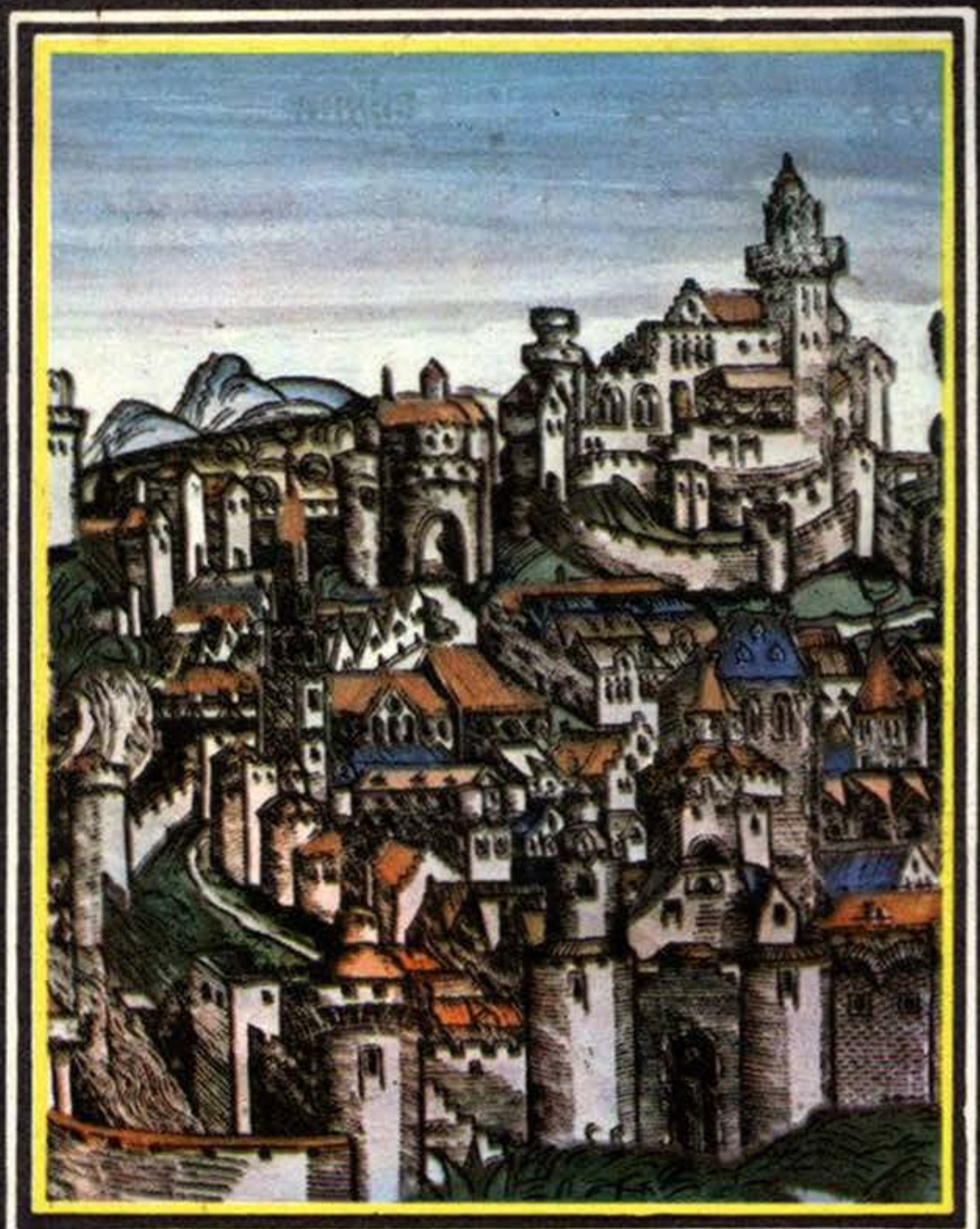

b

c